

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI
SAN‘ATSHUNOSLIK FAKULTETI**

**O‘QUV–USLUBIY
MAJMUA**

QALAMTASVIR

Bilim sohasi:	100000-Ta‘lim
Ta‘lim sohasi:	110000-Pedagogika
Ta‘lim yo‘nalishi:	5110800- Tasviriy san‘at muhandislik grafikasi

GULISTON- 2020

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI**

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

_____F.Sharipov

2021 yil “ _____ ” “ _____ ”

**5110800 – Tasviriy san`at va MG
ta`lim yo`nalishlari uchun**

QALAMTASVIR

O‘QUV - USLUBIY MAJMUA

GULISTON 2020

MUNDARIJA

№	O'quv uslubiy majmuaning bo'limlari	Bet
1	Amaliy materiallar	3
2	Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari	99
3	Glossariy	100
4	Ilovalar	102
5	Fan dasturi	103
5.1	Ishchi fan dasturi	109
5.2	Tarqatma materiallar	128
5.3	Testlar	131
5.4	Ishchi fan dasturiga muvofiq baholash mezonlarini qo'llash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar	134
5.5	Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbaalari	135

Annotatsiya

Ushbu ma'ruzalar matni 5110800 "Tasviriy san'at va muxandislik grafikasi" bakalavriat yo'nalishi kundizgi bo'lim talabalari uchun yozilgan.

Baklavriyat ta'lim yo'nalishida tahsil oluvchi talabalar boshqa kasbiy fanlari qatorida bo'lajak o'qituvchi-rassomlarni tayyorlashda asosiy mezon hisoblanib, u talabalarga amaliy mashg'ulotlar o'tkazish orqali olib boriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, amaliy mashg'ulotlar birgalikda qatorida nazariy bilimlar ham bo'lajak rassom-pedagoglarga ularning keyingi pedagogik va ijodiy faoliyatlarida muhim o'rin tutadi.

Tuzuvchi:

Sh.Yusupova

GulDU Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrası
o'qituvchisi

Taqrizchilar:

N.Jumabayev Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi
kafedrası o'qituvchisi

Mazkur ma'ruzalar matni Guliston davlat universitetining 2020 yil 28-avgustdagi kengashda №_1_bayonnoma bilan tasdiqlandi.

Reja:

- 1.Qalamtasvir fani tasviriy san'atning asosi sifatida.
- 2.Qalamtasvir fanining maqsad va vazifalari.
- 3.Shaklni konstruktiv tahlil qilish.
- 4.Qalamtasvir fanini muhim xususiyati va obrazli ifodalash.
- 5.Soya yorug' jihatlarini qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini o'rganish.
- 6.Geometrik jismlarning yorug' va soya joylarini belgilab, tus jihatlarini topish.

Adabiyotlar:

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(18-50- bet).
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (26-36-bet).
3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(7-8- bet).
4. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (14-21- bet).

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Geometrik shakllar va jismlari haqida bilimni oshirish.

Nazorat savollar:

1. Qalamtasvir fanining maqsad va vazifalari.
2. Soya yorug' jihatlarini qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini aytib bering?
3. Geometrik jismlarning yorug' va soya joylarini belgilash va tus jihatlarini topish haqida malumot bering.

QALAMTASVIR TASVIRIY SAN'ATNING ASOSI SIFATIDA.

Qalamtasvir- bu shunday san'atki, tajribani aniq ifodalovchi vositasidir. Hayotning bitta maqsadlaridan biri o'zingni bilish bo'lsa, unda bu borliqni bilishdan boshlanadi. Qalamtasvir – bu oddiylikni ajoyib tarzda ifodalash yoki o'rganish.

Qalamtasvir – barcha tasviriy san'at turlarining asosi hisoblanadi. Rassom tasviriy san'at turining qaysi birida ijod qilishidan qat'iy nazar, qalamtasvirga asoslanadi. U o'zining kuzatishlari, katta asar kompozitsiyalari ustidagi izlanishlarini avval qalamda dastlabki chizgilar bilan ifodalaydi. San'at asarlarini yaratishda esa, ushbu bajarilgan chizgilar rassomga yordamchi manba bo'lib xizmat qiladi ¹.

Rassom u yoki bu kartinasining yaratishni qalamdan boshlaydi. Shudan keyingina ushbu san'at asari ranglar jilosi orqali tomoshabinga estetik huzur baxsh etadi. Boshqacha qilib aytganda, qalamtasvirsiz hech bir rassom o'z asarini etuk holga keltira olmaydi.

Qalamtasvir boshqa san'at turlari orasida mustaqil ravishda tugallangan dastgohli san'at asari ham bo'lishi mumkin. tush, sangina, pastel, sous, qalam bilan bajarilgan ko'plab kartinalar jahonning turli san'at muzeyi va ko'rgazmalaridan joy olgan. Qalamtasvir mashg'ulotlari ko'rib-kuzatib to'g'ri tasvirlash, borliqni idrok etish, qo'l, on va sezgi organlarini shakllantirishda nafaqat bo'lajak rassomga, balki turli kasb sohasidagi kishilarga zarurdir.

Uyg'onish davrining buyuk rassomi va olimi Leonardo da Vinchining «Rangtasvir qonunlari» nomli asarida jumladan shunday degan edi: «Yoshlar o'zlarini ilm-fan, tasviriy san'atda sinamoqchi bo'lsalar, avvalo rasm chizishni mukammal bilmoqlari lozimdir».

Qalamtasvir mashg'ulotlari boshqa mutaxassislik fanlari qatorida bo'lajak o'qituvchi-rassomlarni tayyorlashda asosiy mezon hisoblanadi. Jalamtasvir darslari talablarga I-IV kurslarda nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali olib boriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, amaliy

¹ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 3-bet

mashg'ulotlar qatorida nazariy bilimlar bo'lajak mutaxassislarga ularning keyingi pedagogik, ijodiy va ilmiy faoliyatlarida muhimdir.

Borliqni realistik tasvirlash talabalarga nafaqat amaliy bilimlarni beribgina qolmay, balki ularning umumiy dunyoqarashlarini o'stirishda katta ahamiyatga ega. Realistik tasvirlash san'ati, shuningdek yoshlarda borliqni haqqoniy obrazlarda ifoda etish mahoratlarini rivojlantiradi.

Rasm chizishni o'rganish talabalarga atrofdagi jismlarning hajmini haqqoniy tasvirlash bilan birga, ularning estetik didlarini ham o'stirishda katta ahamiyatga ega.

Rasm chizish asoslarini o'rganish, narsaning o'ziga qarab bosqichma-bosqich tarzda tasvirlash printsiplari qurilgandir. Tabiatga muhabbat va kuzatuvchanlik, buyumlarni to'g'ri tasvirlash kabi fazilatlar har bir tasviriy san'at bilan shug'ullanadigan talabalarga xos bo'lmog'i kerak. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining etuk malakaga ega bo'lishda nafaqat amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirgan bo'lishi, balki tasvirlash san'ati sohasida nazariy tayyorgarligining puxtaligiga ham bog'liq.

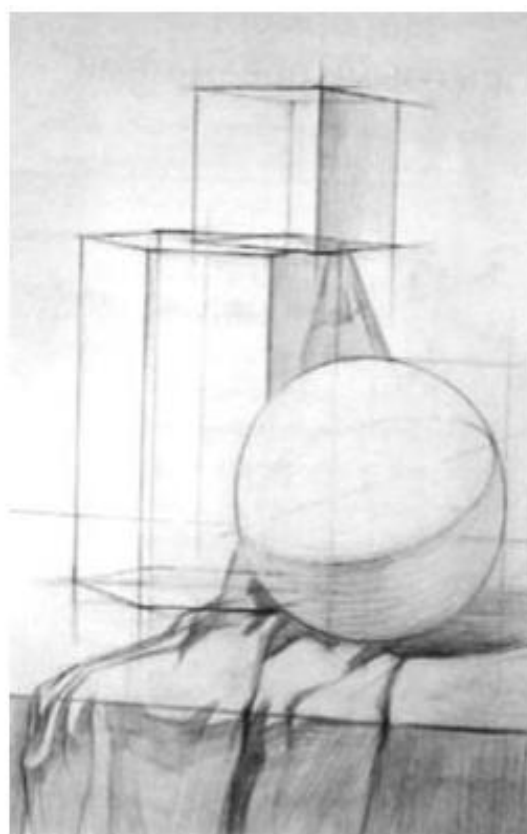
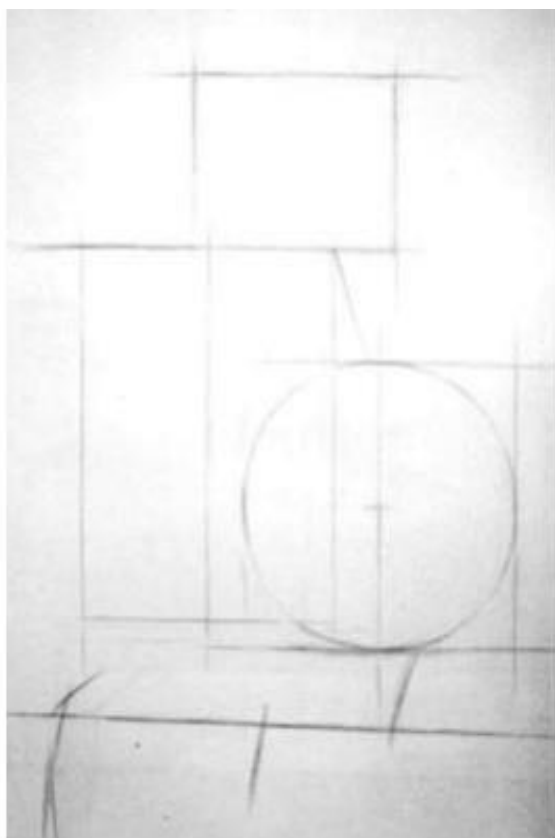
Bo'lg'usi pedagog-rassomlarni buyuk rassom va tasviriy san'at sohasida ko'plab nazariy, amaliy bilimlarni meros qilib qoldirgan shaxslar hayoti va ijodiy faoliyatlari bilan tanishtirish, ularning asarlarini chuqur o'rganish ham katta ahamiyatga ega.

Qalamtasvir mashg'ulotlari Badiiy-grafika fakultetidagi mutaxassis o'quv fanlarining asosi sifatida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilariga quyidagi asosiy qonunlarni o'rgatishni maqsad qilib qo'yadi:

1. Tasviriy san'atda kompozitsiya asoslari.
2. Shakllarning chiziqli konstruktiv tuzilishi.
3. Buyumlarning o'z-aro nisbatlari.
4. Tasviriy san'atda perspektiva qonunlari.
5. Shakllarda yorug' va soya qonuniyatlari.
6. Tasvirni metodik ketma-ketlikda «analiz» va «sintez» qilib to'g'ri bajarish

Bu ko'nikma va malakalar talabaning oliy o'quv yurtining barcha bosqichlari davomida bilim olish vaqtida o'quv mashqlarini bajarish orqali rivojlanadi va takomillashib boradi. Shuningdek, ushbu bilimlar bo'lajak o'qituvchi-rassomning oliygohni tugatgandan so'ng, pedagogik va ijodiy ish jarayonida ham muhimdir.

GIPS GEOMETRIK SHAKLLARNING QALAMTASVIRI

Gips geometrik shakllarning qalamtasviri ham tasviriy san'atning oddiydan murakkabga uslubida amalga oshiriladi. Buning uchun o'quv dasturlarida belgilangandek gips geometrik shakllarni tasvirlash muhimdir. Bu shuning uchun zarurki, bizni o'rab turgan predmetlar dunyosining barchasi geometrik shakllarga ega (shar, kub, prizma, konus, tsilindr va hokazolar). Shakllar tarkibining gipsdan bo'lishining asosiy sababi, ular aksariyat xollarda sun'iy yoritgichlar bilan yoritilib, o'quv – mashq maqsadlarila qo'yiladi. Yorug' soya majmuasi (yorug', soya, yarimsoya, refleks, shaxsiy va tushuvchi soya, yaltiroqlik) oq buyumlarda yaqqol ko'rinadi. Bundan tashqari oddiy qora qalam vositasida shakllarning tus munosabatlarni echish orqali talabani tartib bilan ish yuritishga o'rgatadi. Eng muximi dasturda ko'rsatilgan murakkab vazifalarni (me'morlik bo'lagi, gips naqsh elementi, inson portreti va gavdasi) oddiy geometrik shakllar, tekisliklar bilan tasvirlash uchun zamin bo'lib xizmat qiladi. Yuqorida keltirilgan barcha malakalar bilan qatorda, geometrik shakllar qalamtasvirini bajarish mashqlari asosida talaba buyumlarning kenglikdagi fazoviy holati, yorug' - soya munosabati va o'zaro nisbatlari kabilar haqida to'la ma'lumotga ega bo'ladi.

Gips geometrik shakllar rasmini chizish bilan parallel ravishda talaba ushbu shakllar nusxasini simdan yasab olishi va buyum tekisligiga turli xolatlarida qo'yib, uning joylashini, konstruktiv tuzilishi, perspektiv qisqarishi, shakllning ko'rinar va ko'rinmas tomonlarini yakkol tasavvur etishi, hamda uzining bilimlarini yanada chukurlashtirishi mumkin. Ayniqsa, bu guruh geometrik shakllarni tasvirlashda ushbu usul talabaga engil tug'diradi. Chunki, bir shakl ikkinchi bir shaklni to'sib turganda, ularning joylashgan eri, birlashgan joylari (burchaklari), o'zaro nisbatlari yaqqol namoyon bo'ladi.

Shuni muhimki, auditoriyada ishlangan mashqlar bilan bir qatorda uyda ushbu geometrik shakllar namunasini vatman qog'ozidan yasab olib, ularni alohida va ikki, uch, to'rt buyum ishtirokida turli kompozitsiyalar tuzib tasvirlash muhimdir. Shakllarni turli holatlarda qo'yish va yoritish orqali chizuvchining fazoviy va hajm borasidagi bilim hamda tasavvurlari rivojlanadi.

Quyida ufq chizig'idan pastroq joylashgan va yuqori old tomondan yoritilgan kubning 5 ta metodik bosqichlarda bajarilgan namunasini ko'rib chiqamiz.

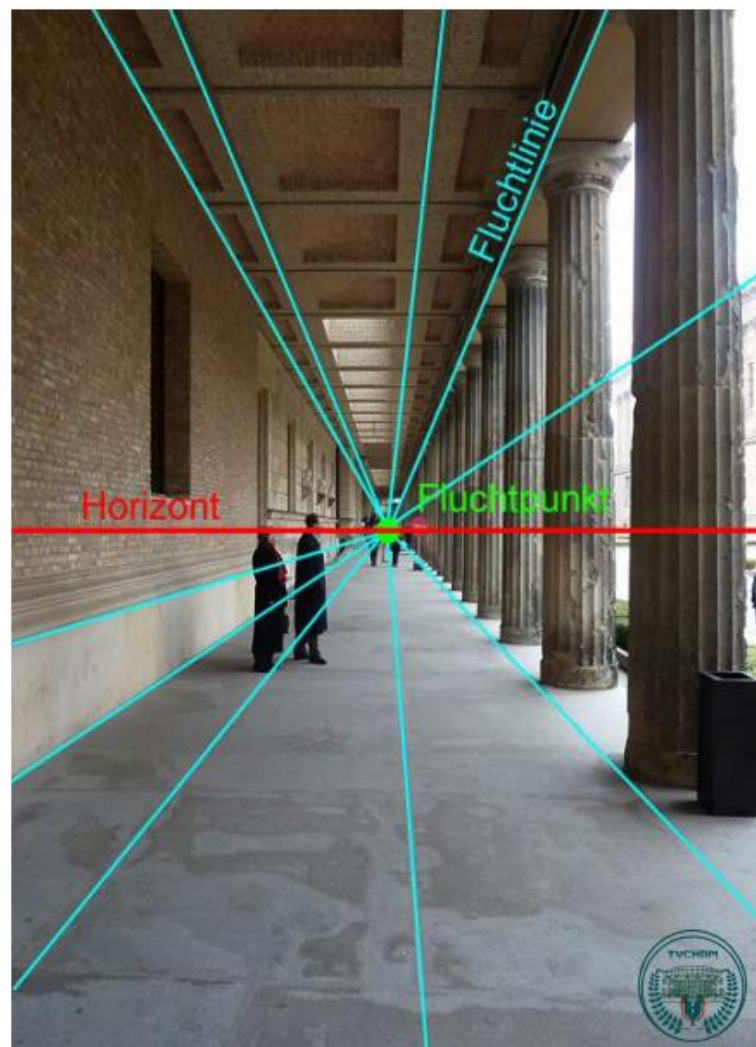
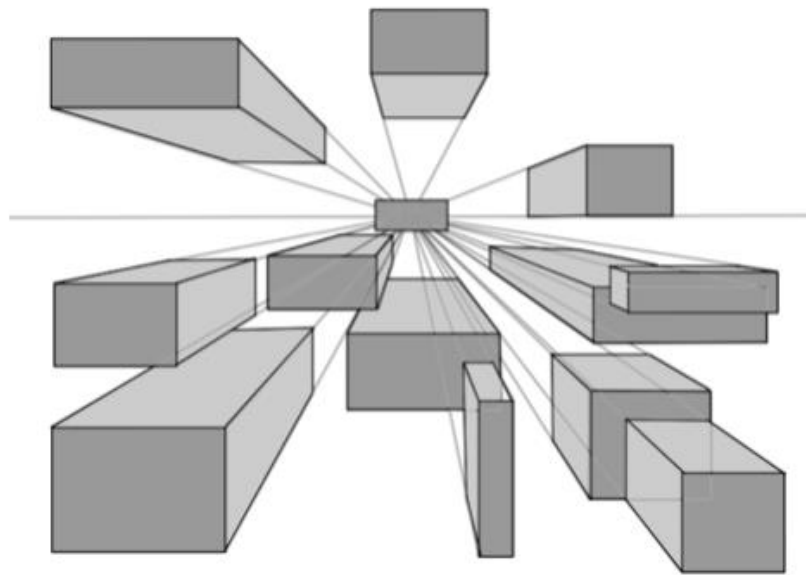
1 – bosqich. Shaklning eng chekka tomonlari asosida uni qog'oz sirtida ko'rinar va ko'rinmas qirlarini tasavvur etgan holda joylashtirish hamda, tomonlarining nisbatlari, balandligi, harakat xolatiga qarab perspektiv ko'rinishining dastlabki belgilarini aniqlash.

2 – bosqich. Shaklning konstruktiv tuzilishini engil chiziqlar bilan tasvirlab, tutash nuqta orqali yon tomonlarining perspektiv qisqarishini ufq chizig'iga binoan aniqlash.

3 – bosqich. Kub tomonlari nisbatlari va perspektiv ko'rinishlarini quyuproq chiziqlar bilan aniqlash, uning buyum tekisligidagi tushuvchi soyasini belgilash.

4 – bosqich. Shakldagi qayta yaxlit soyalar o'rnini belgilab tushlash (shaxsiy, tushuvchi soyalar)... buyum uchun qo'yilgan fonni tushlash.

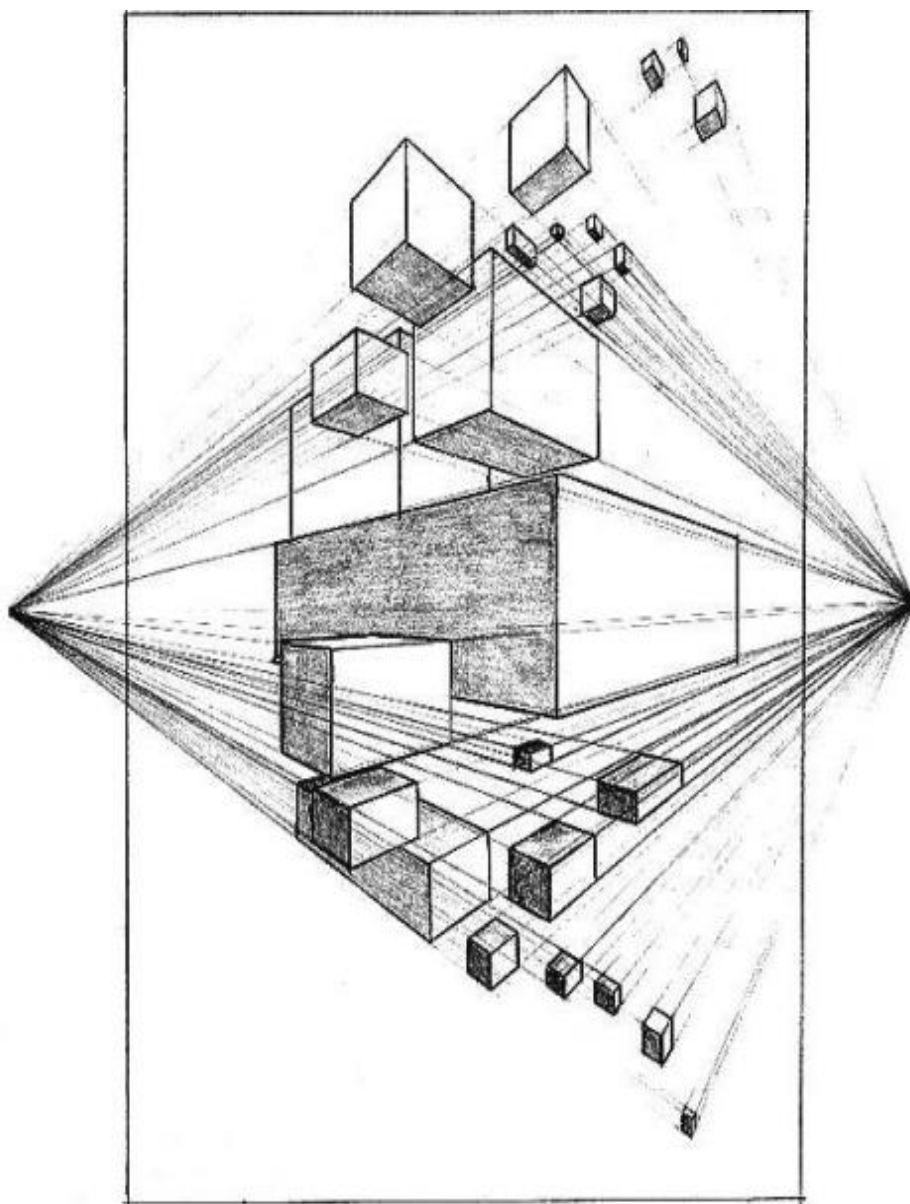

5 – bosqich. Kub shaklining barcha yorug'-soya munosabatlarini belgilash... tomonlari tus nisbatlarini aniqlab, refleks, yaltiroq qismlarini topib vazifani bir butun yaxlitlikka keltirish.

Quyida silindr, shar shakllarini tasvirlash ham kub shaklini tasvirlash bosqichlari asosida olib boriladi. Bunda ularning o'zaro munosabatlar, tasvirlashda yordamchi chiziqlar o'tkazib ish yuritish metodi, perspektiva qonunlariga asoslanish kabilarni ko'rishimiz mumkin.

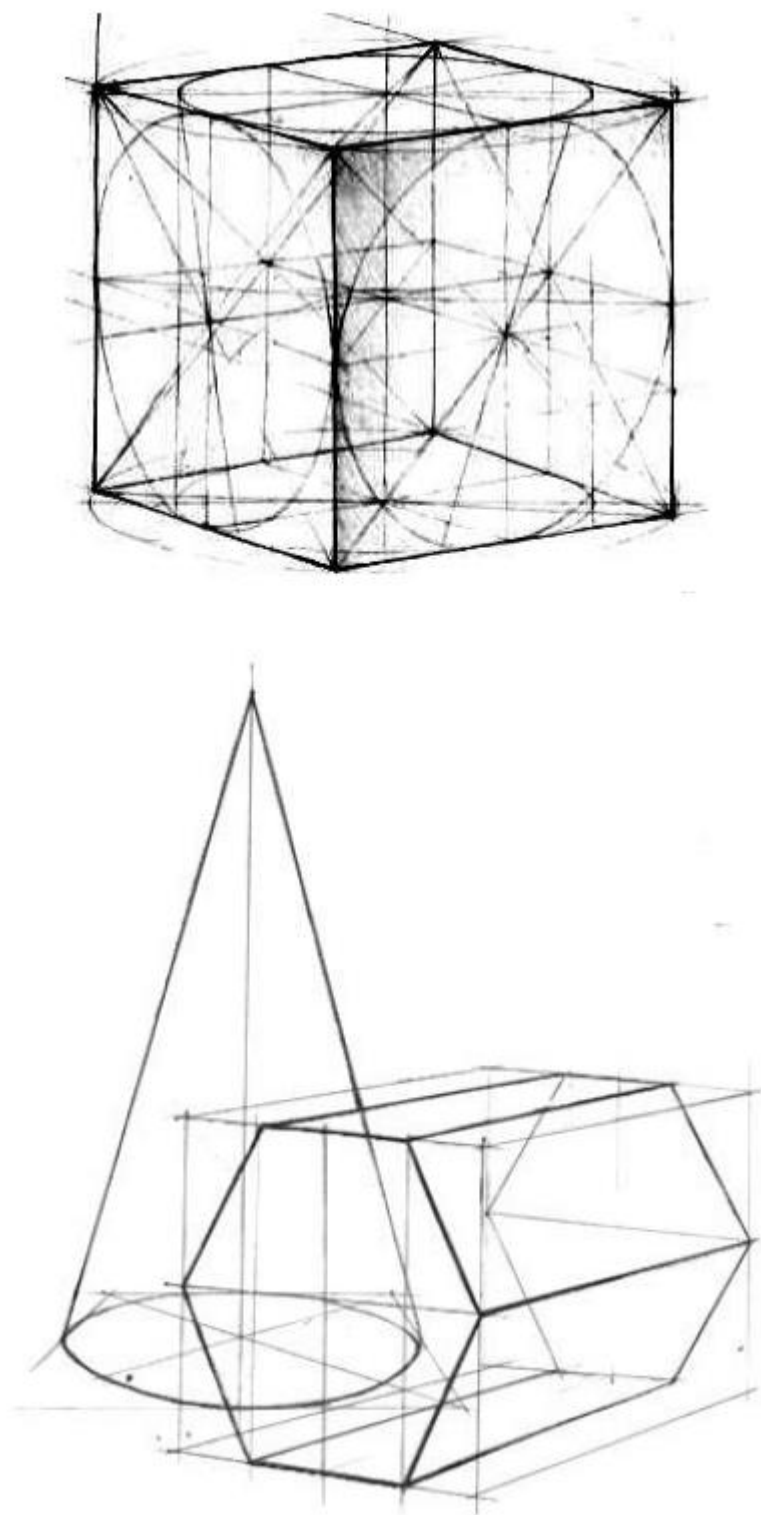
Geometrik shakllarni tasvirlashda ularni oddiydan boshlash kerak...so'ngra sekin-asta murakkabroqlariga o'tiladi.

O'tilgan mavzularga qiyoslab talaba uyda mustaqil ko'plab xomaki rasm va qalamchizgilar bajarishi muhim ahamiyatga ega. Chunki auditoriyada bajarilgan har bir vazifa asosida parallel ravishda uyda ishlangan mashqlar talabaning o'qituvchi rahbarligida kompozitsiya olgan fazoviy tasavvur, chiziqli konstruktiv tuzilish, yorug'-soya munosabatlari, perspektiva qonuni, nisbatlarni to'g'ri belgilash va ayniqsa, tasvirlash malakalarini rivojlantiradi. Buning uchun uydagi turli shakllarga ega bo'lgan quti, kursi, yashik, bidon, ko'za, choynak, piyola, stakan va boshqa ko'plab uy jihoz va buyumlari kifoya.

Grafit qamlarning tuslardagi farqini ko'rsatuvchi rasm. Qamlarning o'ttiz xil qattiq-yumshoqlik ko'rinishlari mavjud²

Range of graphite pencils, showing the differing intensities of their leads. A professional range of pencils can include thirteen different values, as shown in this spectrum.

---

² P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 117-bet

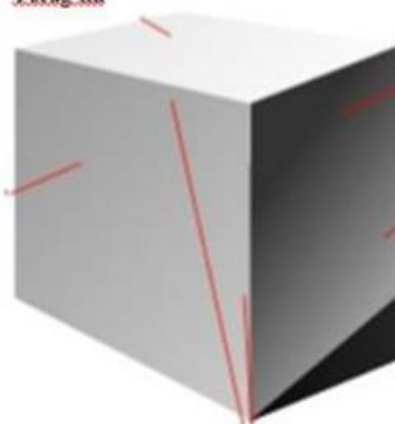
Yorug'lik manbai

Kubning qalamda tuslanishi

Yorug'lik

Yarim soya

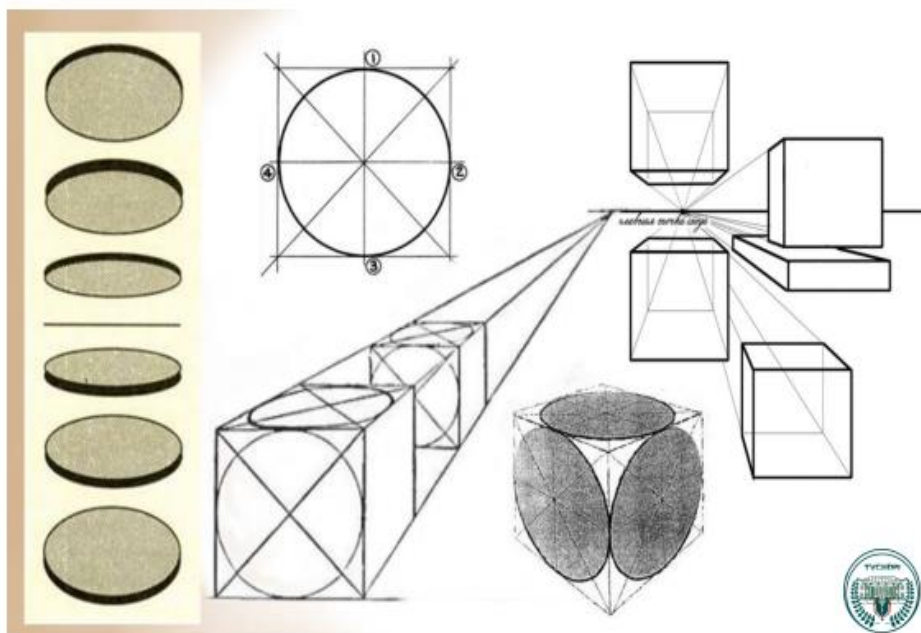

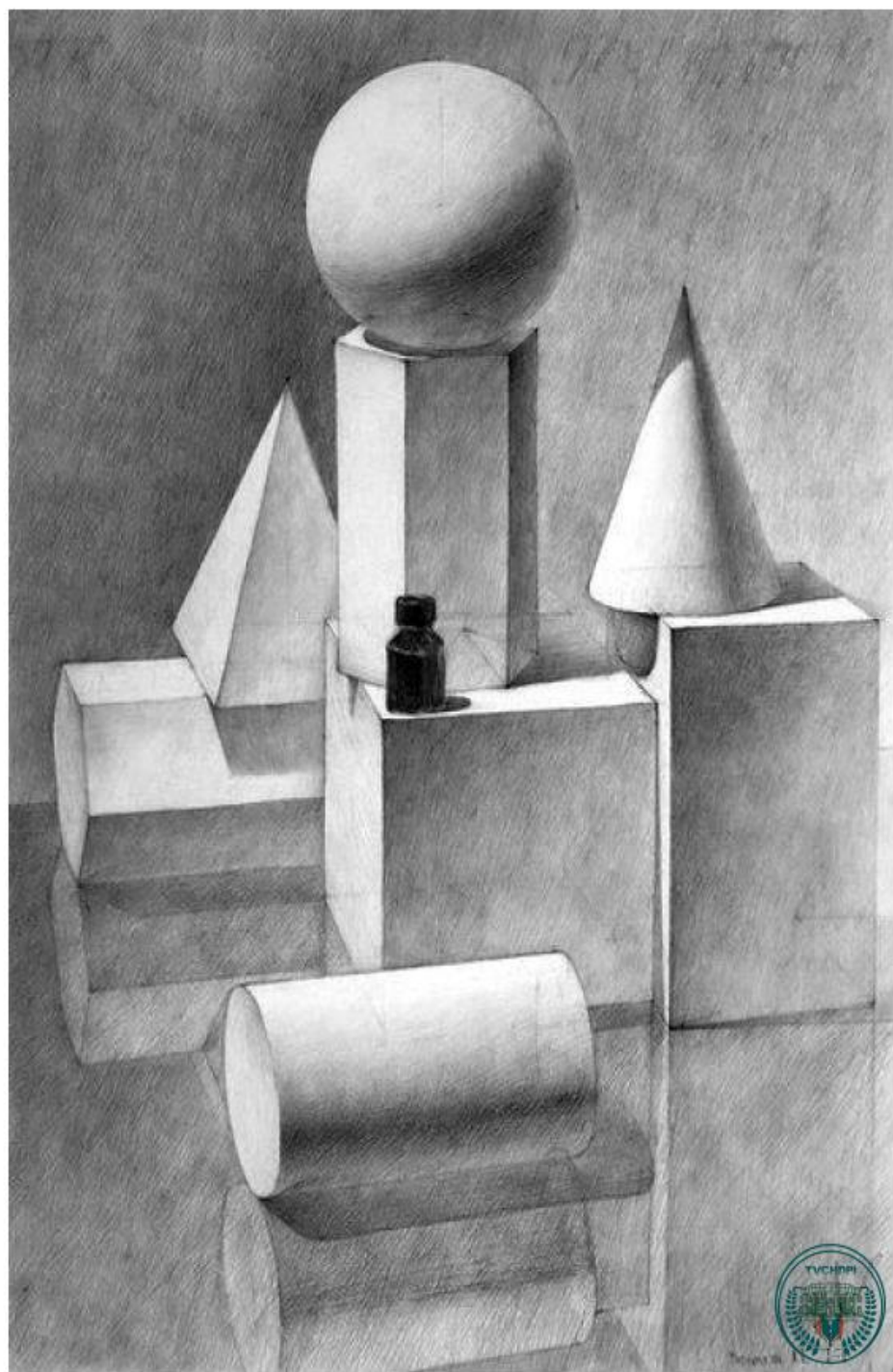
Xususi soya

Reflex

Tushuvchi soya

Qirralardagi keskin farq qiluvchi tuslar

Reja:

1. Geometrik shakllarda yorug' va soya, refleksi, bliklarini, tus berish usullarini o'rganish.
2. Natyurmort kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash.
3. Natyurmortni yaxlit bir butunlikda tugallash.
4. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda qalamchizgi va qoralamalar ishlashni o'rganish.
5. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash.
6. Gips rozetkadan tashkil topgan natyurmortni yaxlit bir butunlikda tugallash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Paul Thomas, Anita Taylor. Drawing, London-2011. 2-20-229-230-bet
4. Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar
5. Tojiyev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. 18-19 betlar
6. Brington Barber "Full course of the drawing", Barselona-2014. 29 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Chiziqli va havo perspektivasi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Qalamtasvir fanining maqsad va vazifalari.
2. Soya yorug' jihatlarini qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini aytib bering?
3. Gips rozetkadan tashkil topgan natyurmortni yaxlit bir butunlik haqida malumot bering.

Chiziqli va havo perspektivasi haqida asosiy tushunchalar

Perspektiva qonuni. Yosh rassonilarni narsani o'ziga qarab, xotira va tasavvurdan rasm chizishga o'rgatishda realistik tasviriy san'at qonun-qoidalarini nazariy asoslarini bilishlari kata ahamiyatga ega.

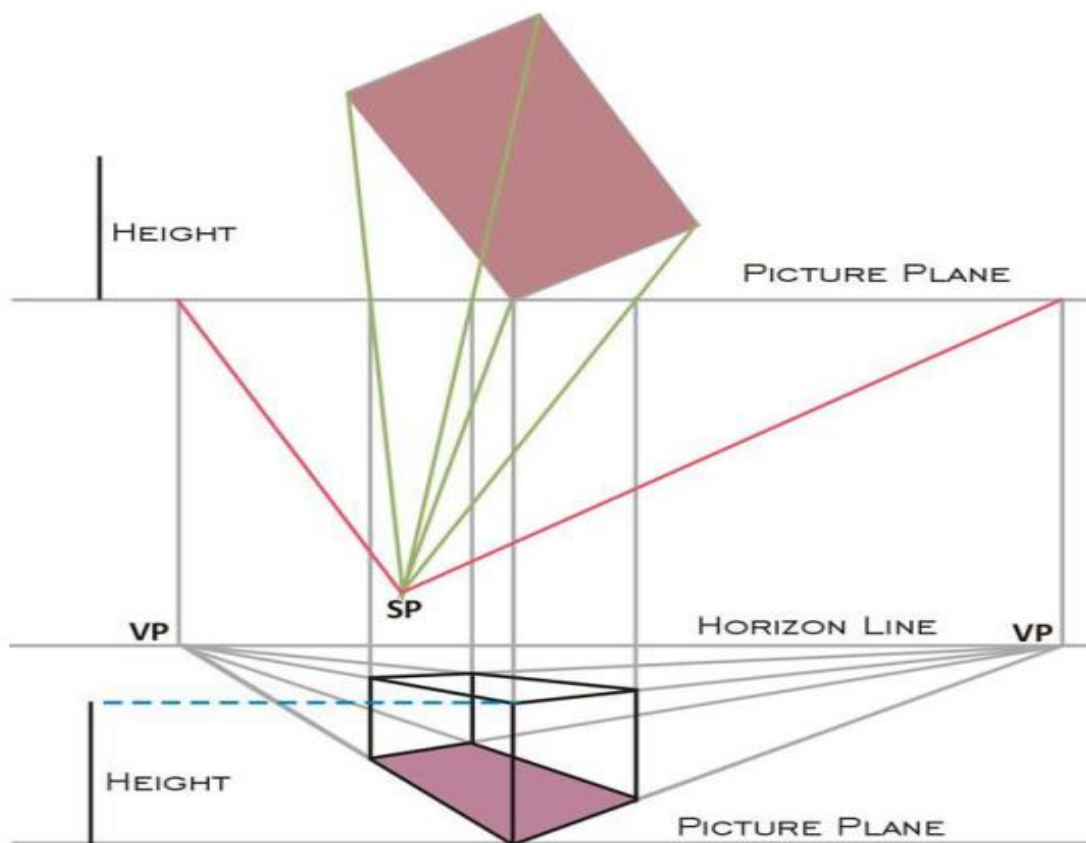
Buyum tekisligida jismni haqqoniy tasvirlash uchun, uning bizga ko'rinib turgan qismi, undagi xos bo'lgan quyidagi barcha xarakterli jihatlarini va xususiyatlarini tasavvur etishimiz lozim:

1. Konstruktsiya jihatdan tuzilishi
2. Nisbati;
3. Hajmi;
4. Materiallik xususiyati;
5. Fazoda joylashuvi.

Atrofimizdagi bizni o'rab turgan barcha buyumlar tasviriy san'atning asosiy qonunlaridan biri bo'lgan perspektiv qisqarishga ega. Tasvirlanayotgan buyumlar, ushbu buyumning qaysi tomonidan tasvirlanishidan qat'iy nazar (uzoqdan, yaqindan, yuqoridan, pastdan, to'g'ridan yoki chekkadan) chizuvchiga perspektiv o'zgarib ko'rinishini kuzatamiz temiryo'llari, simyog'ochlar va kenglikdagi boshqa shakllarning bizdan uzoqlashgan sari kichrayib, bir nuqtada tutashganini ko'rishimiz mumkin. Hayotda garchi bu o'zaro parallel bo'lgan relslar hech qachon uchrashmasalarda, perspektiva qonuniga binoan ularning bizdan

uzoqlashgan sari bu holatni ko'rishimiz mumkin. Bu perspektiva qonuniga asosan sodir bo'ladi. Ko'channing o'rtasidan ketaturib derazalar, ko'cha chetidagi daraxtlarga qarasak, ular xuddi qisqarib borayotgandek. Aslida esa ularning o'lchami o'zgarmaydi. Uzoq masofalarda juda kata hajmdagi jismlar ham kichrayib, noaniq belgilar, chiziqlar va bo'laklar shaklida ko'rinadi. Jismlarning bunday o'zgarishi ma'lum qonunlarga bo'ysunadi. Ushbu qonunlar insonning ko'rish qobiliyatiga, jismlarning masofa o'zgarishi jarayonida qisqarishi natijasida vujudga keladi. Bularni tasviriy san'atda perspektiva qonuni deb ataladi. Bizning jism haqidagi tasavvurlarimiz, o'sha jismni kuzatayotgan paytimizdagi shart-sharoitlar (masofa, hajm, havo o'zgarishi, yil fasli va boshq.) asosida o'zgaradi. Jismlar shaklining ko'z o'ngimizda o'zgarishi perspektiva qonunlariga bo'ysunadi. Olisdagi jismlar shaklining perspektiv qisqarishi qadimdan ma'lum bo'lib, Uyg'onish davridayoq buyuk tasviriy san'at namoyandalaridan Leonardo da Vinchi o'zining "Tasviriy san'at haqida 3 kitob" nomli asarida chiziqli hamda fazoviy perspektiva qonunlari to'g'risida aytib o'tgan edi. Ushbu qonunning nazariy jihatdan rivojlanishi nemis rassomi va nazariyotchisi Albrect Dyurer nomi bilan ham bog'liq. Masofa, jism masshtabining o'zgarishi, jismning ko'zdan uzoqlashishi bilan faqatgina uning kengligi va balandligi emas, balki chuqurligi ham o'zgaradi. Shuningdek jism balandligi va hajmi ham kenglikning o'zgarishi natijasida kichrayadi. Uzoqdagi narsalar xuddi yaqinlashib qolgandek va ularni ajratib turgan bo'shliq-masofa g'oyib bo'lgandek tuyuladi. Jismlar va ko'z o'rtasidagi masofa yanada ortganida jismlar bir-birlari bilan bir nuqtaga birlashib ketadi. Jism shaklini idrok etish perspektiv tasvirga nisbatan ko'proq oldindan ma'lum bo'lgan jism tuzilishiga bog'liq. Shu sababli, biz parallel chiziqlar olislashgani sari bir-birlari bilan qo'shilib ketganlarini ko'rsakda, ma'lumki, bizning ko'z oldimizda turgan parallel chiziqlar kesishishi mumkin emas. 6 rasmga qarang. Tabiatda vertikal yo'nalishga ega bo'lgan barcha narsalar (masalan, simyog'ochlar, daraxtlar, binolar va boshq.) rasmda ham vertikal ko'rinishda bo'ladi. Tabiatdagi barcha shakllarning rasmini chizishda ularni ufq chizig'iga nisbatan joylashuvini aniqlash muhimdir: shakllar ufq tekisligidan pastda, yuqorida yoki ufq tekisligi darajasida joylashganligini aniqlash lozim.

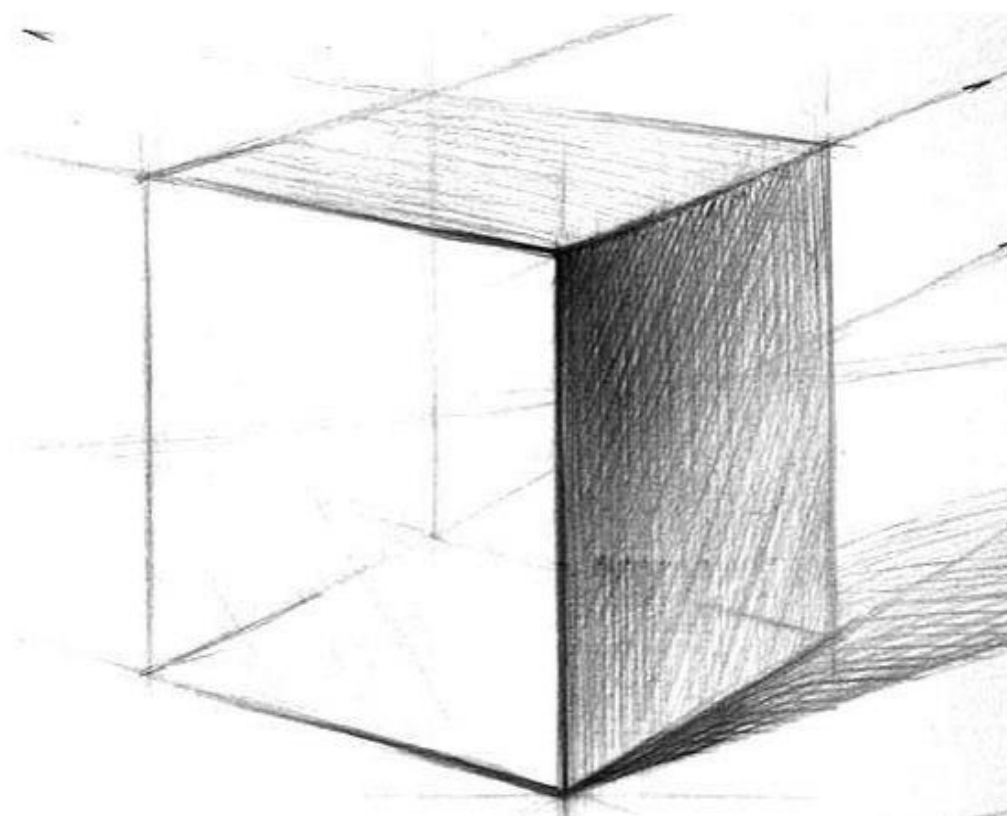

Fazoviy perspektiva deb buyumlarning fazo (bo'shliq) ta'sirida o'zgarib (qisqarib) ko'rinishiga aytiladi. Fazo — tiniq muhitdir. Lekin, uning tiniqligi tabiatning turli hodisalari ta'sirida o'zgarib turishi mumkin. masalan: havo namligi, atmosfera bosimining o'zgarishi, havodagi chang-to'zonning ta'sirida havo bulutligi va boshqalar. Shuning uchun tasvirlanayotgan obyektning fazo bo'shlig'ida qay darajada chuqur joylashganiga qarab rang, nisbat, tus va undagi alohida bolaklarning (yaqqol yoki xira) ko'rinishlariga keskin ta'sir etadi.

Fazo perspektivasi obyektning kunning qaysi vaqtida tasvirlanayotganligiga (ertalab, kunduzi, kechqurun) yil fasllari (qish, bahor, yoz, kuz,) hamda atmosfera o'zgarishiga (quyosh yoki bulut) qarab ham o'zgaradi.

Frontal perspektiva yoki tasvirning to'g'ridan ko'rinish perspektivasi. Ushbu perspektiva parallel narsalarning to'g'risidan (Frontal tomoni) tasvirlashda qo'llaniladi. Natyura tasvirni qog'ozga joylashtirilganda gorizond chizigi qog'ozning markazidan pastroq yoki balandroqda ekanligi bilan harakterlanadi. Rasm chizganda frontal perspektivani tasvirlashda ko'rsatish muammosini hal qilish uchun uning nazariy qonuniyatlarini bilish va havo perspektivasi bilan bog'liq holda tasvirlash zarurdir³.

Frontal perspective, or one point perspective.

This is the perspective that results when one of the sides of the object is parallel (in a frontal view) to the ground plane. The vanishing point, always located on the horizon line, coincides with the point of view, which naturally places it more or less in the middle of the paper. For this very reason, frontal perspective fails when the object is drawn far from the vanishing point; in this case, it would be more logical to represent the object with oblique perspective.

Qog'oz markazida joylashgan to'g'ridan ko'rinishning chiziqli perspektivasi tasviri da uzoqlik aks etilgan, ammo tugallangan rasmda uning qisqarib ko'rinishi ko'proq aks etganligini ko'rishimiz mumkin⁴.

³ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

⁴ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

The frontal nature of perspective with just one vanishing point does not require that this point stay in the center of the paper: it may move, but too much displacement will distort the image.

Izometrik perspektivaning frontal perspektivadan farqi, u 120^0 o'qlar atrofida quriladi. Bazi qurish tahlillarida ushbu perspektiva afzal hisoblanib, uni "haqiqiy" ma'nosida ishlatadi. Bu arxitektura interierlarida xarakterli ekanini ko'rishimiz mumkin. Bugungi kunda kompyuter dasturlari ilmda keng foydalanilmoqda⁵.

Isometric perspective does not represent frontal faces, and the three axes of the drawing form angles of 120^0 . Each axis' reduction is identical (by a factor of 0.82) and affected by the perspective, meaning there is no "true" dimension. It is characteristic of representations of architectural interiors. Today it is widely used for computer-generated scenes.

Sanoat injinerligida va mexanika diagrammalarida izometrik tasvirlashning qismlari⁶.

Sketches for industrial engineering and elaborate diagrams of mechanical parts rely heavily on isometry.

Murakkab bo'lmagan shakldagi gips naqshli rozetkaning qalamtasviri

Gips naqsh rozetkasini tasvirlashdan asosiy maqsad talabalarni yuqori kurslarda murakkab elementli ob'ektlarning shakllari va bo'rtma naqshlarini tasvirlay olishga o'rgatishning poydevori hisoblanadi. Qo'yilgan vazifani amalga oshirishda relefli ornamentni bajarish maqsadga muvofiq. Rozetkaning konstruktiv qurilishi va uni soya-yorug' tusini belgilash o'quvchilardan diqqat-e'tiborni talab etadi. Rozetka chizuvchilarga nisbatan ko'z balandligida och-kulrang fonda joylashtiriladi. o'quvchilar rozetkani yon tomondan kuzatib, ayrim perspektiv qisqarishlarning tasvirini bajarishlari maqsadga muvofiq bo'ladi. Naqsh rozetkasining umumiy shaklini bajarish jarayonida uning asosiy nisbatlari bo'yining uzunligiga hamda eni va chuqurligiga nisbatan to'g'ri belgilab olinishi muhim. Ustki qism shaklini tasvirlashda o'quvchilar shakllarning bir xil emasligini ko'radi. Bu ularni yanada har bir bo'lakni diqqat e'tibor bilan tahlil etishga yo'naltiradi.

Haqqoniy tasvirlashning asosiy qonunlaridan biri geometric yoki islimiy naqshini tahlil etib, uning xarakterli bolaklari aniqlanib, bosqichma-bosqich tasvirlanadi. Qog'oz yuzasida juda engil chiziqlar bilan rozetka tomonlarining nisbatiga qarab qog'oz tik yoki yotiq holda qo'yiladi. Naqsh namunasining vertikal tekislikka nisbatan og'maligi, tomonlardan birining ikkinchisiga nisbati, perspektiv qisqarish va ufq chizig'ining qanday holda turishi chiziqli konstruktiv usulda bajariladi. Qurish bosqichini "Panjara" geometric naqshli rozetka misolida ko'rib chiqamiz. Avvalo tasvirlangan ikki qismli zanjir elementi aniqlanadi. Buning uchun zanjiraning gips taxtasidagi eng yuqori va pastki qismi hamda chekka nuqtalari belgilanadi. Ma'lumki, ushbu rozetkaning tomonlari, burchak graduslari bir-biriga teng va simmetrik. Shuning uchun uni teng ikkiga bo'lib o'tuvchi nuqtalardan gorizontal va vertikal to'g'ri chiziqlar o'tkaziladi o'tkazilgan vertikal ikki chiziq bir-biriga parallel bo'lsa, gorizontal chiziq ganch taxtasining yuqori va pastki gorizontal qirralariga parallel bo'lmagan holda o'z holicha o'tadi. Chunki, bu ikki to'g'ri chiziq talaba qaysi nuqtadan turib tasvirlayotganiga qarab perspektiv qisqarib boradi va ma'lum masofaga borib bir nuqtada uchrashadi (kesishadi). So'ng panjaraningqalinliklari belgilanadi va ular to'g'ri chiziqlar orqali birlashtiriladi. Bu vazifaning 2-bosqichi hisoblanadi. Keyingi bosqichlarda panjara tomonlarining burchaklari, tekisliklarning bir-biriga nisbatlari topiladi. So'ng rozetka bo'laklaridagi yorug' va soya, yarim soyalar yorug'lik manbaining tushishiga qarab qanday o'zgarishi aniqlanadi. Soya boshlang'ich bosqichda yengil shtrixlar asosida bajariladi. Rozetka bo'laklarining yorug' va soyalarini hech qachon alohida-alohida ishlash yaramaydi. Tasvirlanayotgan har bir bo'lakni bir-biriga taqqoslagan holda barobar olib borish, tugallanganligi jihatdan bir-biriga muvofiq bo'lishi kerak. Ushbu amalning to'g'ri bajarilishi ish jarayonida qilingan xato va kamchiliklarni o'z vaqtida tuzatishga yordam beradi. Vazifada bosqichma-bosqich ish yuritish, ya'ni rozetkani qog'ozda to'g'ri

⁵ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

⁶ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 291-bet

joylashtirish, har bir bo‘lakni konstruktiv chiziqli qurish va hajmlari ustida ish olib borish orqali biri ikkinchisini to‘ldirib boradi. Gips rozetkaning tasvirini to‘g‘ri bajarishda o‘quvchilar quyidagi qonun va qoidalarga amal qilishlari zarur:

1. Belgilangan ixtiyoriy qog‘oz sirtida tasvirlanayotgan naturaning chekka qirralarini belgilangan holda kompozitsion to‘g‘ri joylashtirish.

2. Naturadagi shakllarning asosiy tayanch nuqtalarini belgilab, ulardan birining ikkinchisiga bo‘lgan nisbatlarini perspektiv qonun-qoidalar asosida tasvirlash.

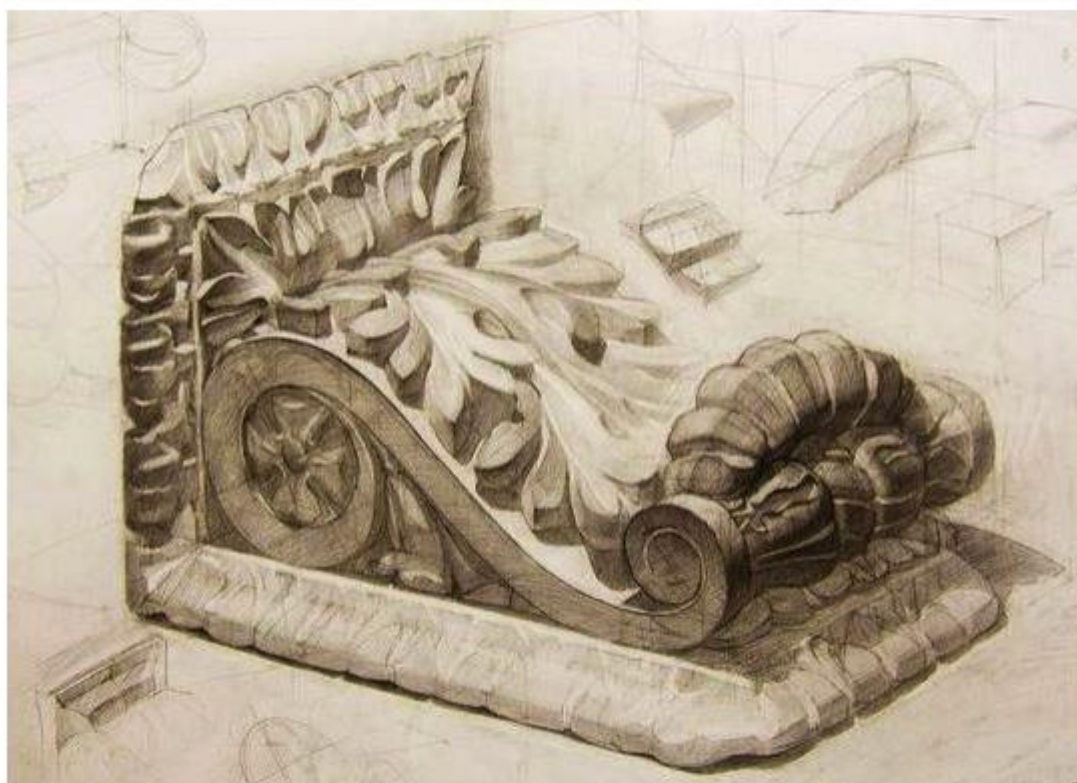
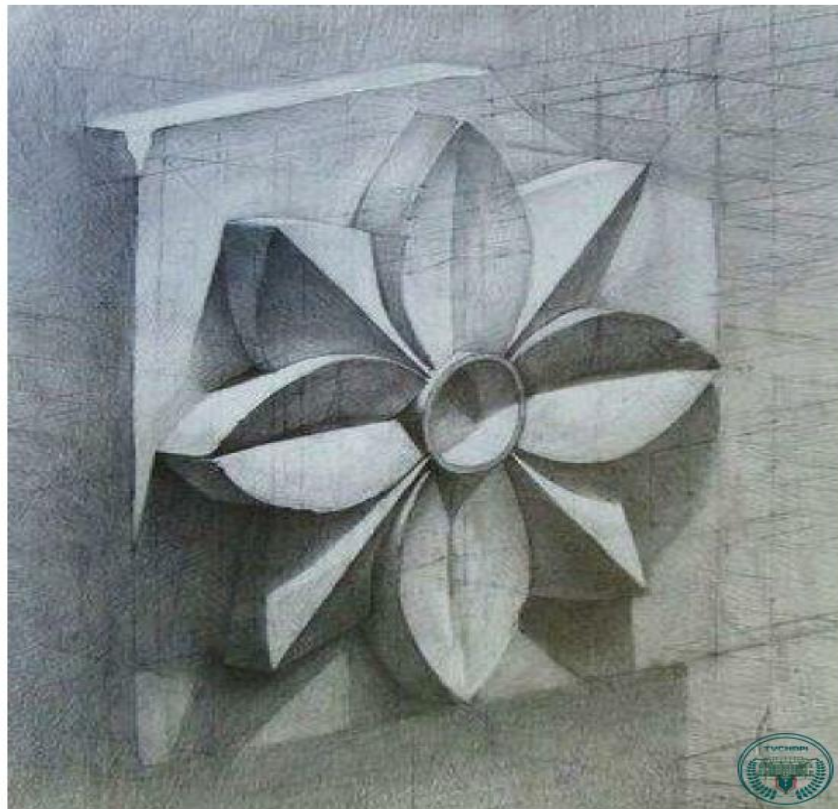
3. Shakllarni chiziqli konstruktiv ravishda qurish, naturada qo‘yilgan asosiy bo‘laklarni belgilash.

4. Tasvirlanayotgan shakllarning xarakterli xususiyatlaridagi tushuvchi shaxsiy soylarni belgilash va alohida bo‘laklarga ishlov berish.

5. Naturadagi barcha buyumlarni tus jihatdan yana bir bor ko‘rib, qo‘yilmadagi shakllarning xarakterini aniqlash va soya, yarim soya, yorug‘, refleks joylarini aniqlash. Buyumni butun yaxlitlikka bo‘ysindirish va vazifaga yakun yasash.

KLASTER

TASVIRLASHNING ASOSIY QONUN-QOIDALARI.

Perspektiva qonuni. Tasvirlanayotgan buyumlar, ushbu buyumning qaysi tomonidan qat'iy nazar (uzoqdan, yaqindan, yuqoridan, pastdan, to'g'ridan yoki chekkadan) chizuvchiga o'zgarib ko'rinadi. masalan, kubni u yoki bu tomonga burib, uning tomonlarini chizuvchiga o'zgarib ko'rinishini kuzatamiz.

Buyumlarni tekislikda haqqoniy tasvirlashda rassom perspektiva qonuniga bevosita murojaat qiladi. bu holatni shunday ta'riflash mumkin: **«Tabiatdagi barcha buyumlar qanday shaklga ega bo'lmasin, perspektiv qonun va qoidalarga bo'ysunadi»,**

Perspektiv qonunlarni mukammal o'rganib, har qanday buyumning ko'rinar va ko'rinmas tomonlarini to'g'ri tasvirlash mumkin.

Perspektiva qonunlarining asosiy xususiyatlari shundaki, buyumlar qanday kattalikda bo'lmasin, chizuvchidan uzoqlashgan sari va tekislikda qanday joylashganiga qarab perspektiv qisqaradi (9-10 rasmlar).

O'z navbatida perspektiv qonuni haqqoniy tasvirlash **«alifbo»** laridan bo'lgan **«sura'at tekisligi», «buyum tekisligi», «ko'rish maydoni», «ko'rish nuqtasi», «ufq chizig'i»** kabi qonuniyatlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Surat tekisligi deb tasvirlanayotgan natyurmort, manzara, portret va hokazolar bilan rassom orasidagi bo'shliqqa aytiladi.

Fiziologik nuqtai nazardan qaraganda, yorug'lik chizilayotgan buyumga tushib, rassomga u yoki bu buyumning shakli ko'rinadi. Shundan keyingina, rassom uni idrok etib tasvirlashga o'tadi. Surat tekisligi rassom bilan natura o'rtasidagi vosita bo'lib xizmat qiladi.

Buyum tekisligi deb tasvirlanayotgan buyumning joylashgan tekisligiga aytiladi. Buyum tekisligi vazifasida stol, pol, er va boshqa chizish uchun bajariladigan moslama bo'lishi mumkin.

Ko'rish maydoni bu chizuvchining tasvirlanayotgan buyumni ko'rish vaqtida qamrab olishdir. Rassom tasvirlanayotgan ob'ektning qancha uzoqlashib borgan sari uning maydoni ham kengayib boradi, bu esa tasvirlanayotgan ob'ektning hamma qismlarini aniq ko'rish va tasvirlashga imkon yaratadi. Lekin, ob'ektdan juda katta masofada turib ham, undagi hamma

bo'laklarni va xajmlarni to'laqonli tasvirlash ancha qiyin. Aksincha, tasvirlanayotgan ob'ektga yaqin masofada turib ham, ushbu ob'ektdagi hamma qismlarni ko'z bilan ilg'ab olish mashkul. Shuning uchun har qanday tasvirni bajarayotganda chamalash orqali masofani to'g'ri tanlay olish, ko'rish maydonini to'g'ri belgilash rassomdan mahorat talab etadi. Ko'p hollarda rassomlar tasvirlanayotgan predmet kattaligining 3 hissa ko'paytirilganiga teng masofada turib tasvirleydilar. Masalan, inson qomatini to'laqonli tasvirlash uchun rassom naturadan taxminan 5-5,5 metrlar masofada turishi kerak.

Ufq chizig'i deb, ko'zimi balandligida o'tadigan nurga aytiladi. Buni aniqlash uchun qog'ozni olib uni gorizontol holatda ko'zimiz darajasigacha ko'tarib ufq chizig'ini aniqlashimiz mumkin. Buyum chizuvchiga uch holatda ko'rinishi mumkin.

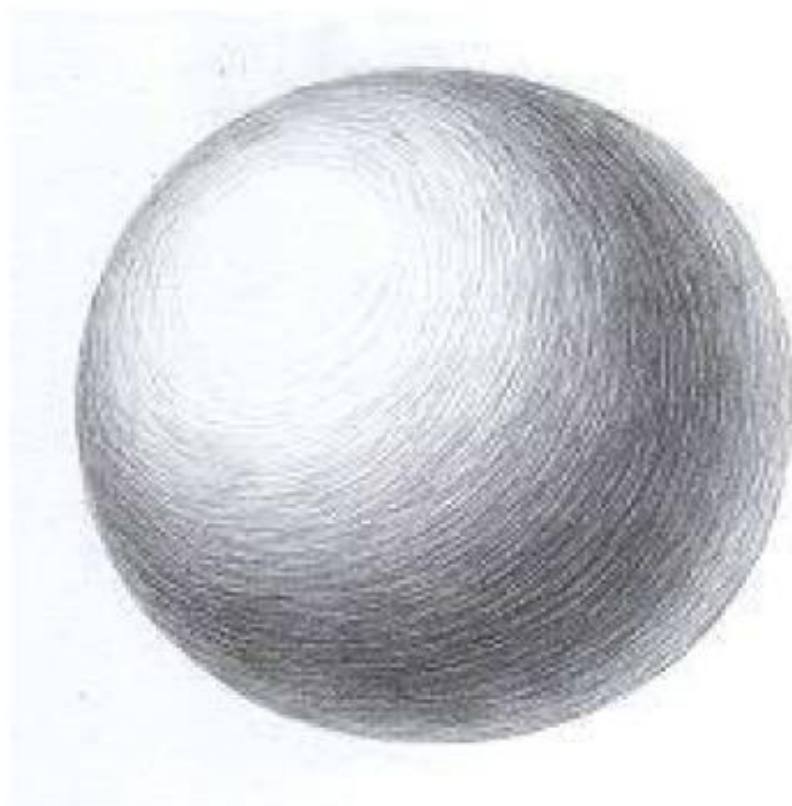
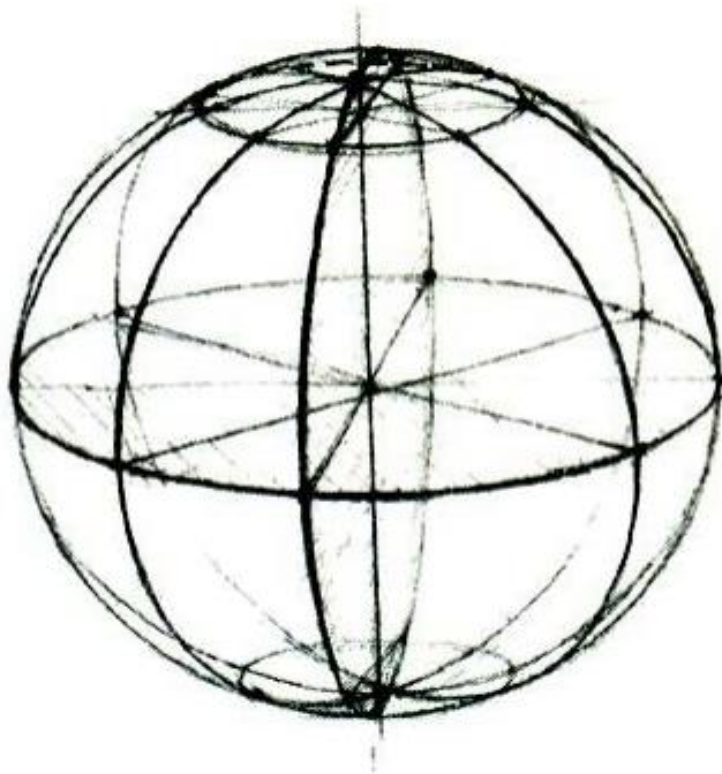
1. Ufq chizig'idan yuqorida.
2. Ufq chizig'idan pastda.
3. Ko'zimiz nuri balandligida (ufq chizig'i balandligi darajasida).

Ufq chizig'i har doim ko'zimiz nuri balandligidan o'tadi. Agar biz yuqoriga chiqsak u biz bilan ko'tariladi, pastga tushsak ufq chizig'i ham pastda kuzatiladi.

Fazoviy perspektiva deb buyumlarning fazo (bo'shliq) ta'sirida o'zgarib (qisqarib) ko'rinishiga aytiladi. Fazo – tiniq muhitdir. Lekin, uning tiniqligi tabiatning turli hodisalari ta'sirida o'zgarib turishi mumkin. Masalan: havo namligi, atmosfera bosimining o'zgarishi, havodagi chang-to'zonning ta'sirida va boshqalar. Shuning uchun tasvirlanayotgan ob'ektning fazo bo'shlig'ida qay darajada chuqur joylashganiga qarab rang, nisbat, tus va undagi alohida bo'laklarning (yaqqol yoki xira) ko'rinishlariga keskin ta'sir etadi.

Fazo perspektivasi ob'ektning kunning qaysi vaqtida tasvirlanayotganligiga (ertalab, kunduzi, kechqurun) yil fasllari (bahor, yoz, kuz,) hamda atmosfera o'zgarishiga (quyosh yoki bulut) qarab ham o'zgaradi.

Fazoviy perspektivada bir necha asosiy qoidalari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1. Bajarilayotgan tasvir rassomga yaqin bo'lgan buyumlar yaqqol, uzoqdagilar esa umumiy ko'rinadi. tasvirda fazoni sezdirish uchun yaqin masofada joylashgan buyumlarni yaqqol, uzoqdagilarni esa umumiy tarzda tasvirlash kerak.

2. Fazo bo'shlig'ida (kengligida) joylashgan buyumlar chizuvchidan qanchalik uzoqda joylashgan bo'lsa, xira tusda ko'rinadi. Tasvirda fazoviy perspektivani to'g'ri ko'ratish uchun

uzoqda joylashgan buyumlarni ozroq engil oldingi qatordagi buyumlarni esa yaqqol tasvirlash kerak.

3.Yaqin masofada joylashgan buyumlar fazoda yaqqol hajmli bo'lib ko'rinadi, uzoqdagilari esa xiraroq ko'rinadi. tasvirlashda ham ushbu tartibga rioya qilmoq zarur.

4. Chizuvchidan uzoqroq joylashgan buyumlar, atmosfera bosimi ta'sirida siyohrang, havorang va och tusda ko'rinadi. fazoviy perspektivani yanada kuchliroq ko'rsatish uchun yaqin masofadagi yaqqol ko'rinib turgan buyumlarni aniqroq chizgilar bilan, uzoqdagilarni esa ochroq tusda tasvirlash mumkin.

5.Oldingi qatorda joylashgan buyumlar haqiqiy o'z tusida (rangida), uzoqdagilari bir xil bo'lib ko'rinadi. Fazoviy perspektivaning bu qonuni rassomdan oldingi masofada joylashgan buyumlarni yaqqol, uzoqdagilarni esa umumiy tarzda xiraroq qilib tasvirlashni talab etadi.

Fazoviy perspektivaning ushbu qonuni-qoidalariga rioya qilish talaba uchun muhimdir. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan qoidalar talabaning qanday vazifa bajarishidan qat'iy nazar (portret, natyurmort, manzara va hokazo) kuzatilishi mumkin.

Buyumlarni tasvirlashda yorug' va soyalar katta ahamiyatga ega naturaga qo'yilgan buyumlarga yorug'lik tik tushsa ularning tasviri shunchalik yaqqol ko'rinadi. Aksincha chetdan tushayotgan yorug'lik buyumga umumiy tarzda tushib bajarilayotgan tasvirni xiraroq bo'lishiga olib keladi. Yorug'lik bir buyumdan urilib (sinib) ikkinchisi va uchinchisiga tushishi mumkin. Bu hol tasvirlanayotgan buyumlardagi yorug' va soyalar majmuasini tashkil etadi. Ular quyidagilardan iborat:

a) yorug'lik;

b) soya;

v)yarim soya;

g)aks yorug'lik;

d)yaltiroqlik.

Rassomlar uchun kerak bo'ladigan turli hom-ashyolar: qattiq-yumshoq qalamlar, qo'rg'oshinli qalamlar, ko'mir qalamlar.

1.Qalamlar 2.Qalamlar uchun yog'ochli idish 3.Olti burchakli qalamlar 4.To'rtburchakli qalamlar 5.qo'rg'oshinli qalamlar 6. Yelim 7. "barcha turdagi" qalamlar⁷

Various ways in which graphite is available to artists: pencils, leads, and sticks, all manufactured in differing hardnesses. 1. Pencils 2. Stick for refillable pencil 3. Hexagonal stick 4. Rectangular sticks 5. Conventional refillable lead pencil 6. Refillable pencil for thick lead 7. "All lead" pencils

Sodda geometrik shakllar

Bazi sodda geometrik shakllarga prizmalar, slindirlar, kublar, sharlar va boshqalar. Ko'plab murakkab qurilmalar ushbu sodda buyumlardan tashkil topgan. Ularning tasvirini ustalar tomonidan tahlil qilinib, qoidalar asosida chiziladi. Ushbu bitta sodda element tushunilgandan so'ng bir necha ko'plab elementlar tasvirlari bajariladi. Bu jarayon konstruksiya deb ataladi va natyurmort muvafaqiyatli tasvirlashda amaliy ko'nikma bolib xizmat qiladi⁸.

Elementary forms and geometry

Some of the elementary solids are prisms, cylinders, cones, spheres, etc. These shapes are, in some way, the general shape of any subject's form. Drawing them correctly is the essential step prior to mastering the form. Once these elementary shapes are understood, it is much easier to move to the full drawing of each element. This process, called blocking in, is the simplest and most practical way of tackling the representation of any still life with some guarantee of success.

⁷ P.Tomas, A.Taylor "Drawing" London-2011. 20-bet

⁸ P.Tomas, A.Taylor "Drawing" London-2011. 20-bet

Ko'pyoqlar, Lorenzo Sirigati (Amaliy perspektiva-1596) . Sodda buyumlardan eng murakkab ko'pyoqlikargacha bo'lgan jismlar nisbatlarining ko'rinishi⁹.

Engraving by Lorenzo Sirigati (The practice of perspective, 1596), which shows five regular polyhedrons. The elementary shapes are the best general way of tackling proportional representation of objects.

SHARNING QALAMTASVIRINI BAJARISH

Gips geometrik shakllarning qalamtasviri ham oddiydan murakkabga usulida amalga oshiriladi. Bunda, o'quv dasturlarida belgilangandek, gips geometrik shakllarni tasvirlash muhim. Bu shuning uchun zarurki, bizni o'rab turgan buyumlarning barchasi geometrik shaklga ega (shar, kub, prizma, konus, silindr va hokazolar). Shakllar tarkibining gipsdan bo'lishining asosiy sababi - ular aksariyat hollarda sun'iy yoritqichlar bilan yoritilib, o'quv-mashq maqsadlarida foydalaniladi. Yorug'-soya majmuasi (yorug', soya, yarim soya, refleks, shaxsiy va tushuvchi soya, yaltiroqlik) oq buyumlarda yaqqol ko'rinadi.

Bundan tashqari, oddiy qora qalam vositasida shakllarning tus munosabatlarini topish talabani tartib bilan ishlashga o'rgatadi. Eng muhimi, dasturda ko'rsatilgan murakkab vazifalarni (me'morlik bo'lagi, gips naqsh elementi, inson portreti va gavdasi) bajarishda oddiy geometrik shakllar, tekisliklar zamin bo'lib xizmat qiladi. Sharning qalamtasvirini bajarish mashqlari asosida talaba sferik sirtlardan tashkil topgan buyumlarning kenglikdagi fazoviy holati, yorug'-soya munosabati va o'zaro nisbatlari kabilar haqida to'la ma'lumotga ega bo'ladi.

Sharning rasmini chizish bilan parallel ravishda talaba ushbu shakllar nusxasini simdan yasab olishi va buyum tekisligida turli holatlarda qo'yib ko'rib, uning joylashish, konstruktiv tuzilishi, perspektiv qisqarishi, shaklning ko'rinar va ko'rinmas tomonlarini yaqqol tasavvur etishi hamda o'z bilimini yanada chuqurlashtirishi mumkin. Bu usul sharni tasvirlashda talabaga yengillik tug'diradi.

Chunki bir shakl ikkinchi shaklni to'sib turganda ularning joylashgan yeri, birlashgan joylari (burchaklari), o'zaro nisbatlari yaqqol ko'rinadi. Auditoriya mashqlari bilan bir qatorda, uyda ushbu geometrik shakllar namunasini vatman qog'ozidan yasab olib, ularni alohida va ikki, uch, to'rt buyum ishtirokida turli kompozitsiyalar tuzib tasvirlash ham muhim. Sharning turli rakurslarda qo'yish va yoritish orqali chizuvchining fazoviy va hajm borasidagi bilim hamda tasavvurlari rivojlanadi.

Rasmlardagi sharni tasvirlash 4-bosqichda metodik ketma-ketlikda olib boriladi. Bunda ularning o'zaro munosabatlarini tasvirlashda yordamchi chiziqlar o'tkazib, ish yuritish metodiga, perspektiva qonunlariga asoslanish kabilarini ko'rishimiz mumkin. Geometrik shakllarni tasvirlashda ularni oddiydan boshlash kerak, so'ngra sekin-asta murakkabroqlariga o'tiladi.

Shar tuzilishining ahamiyatli, o'ziga xos tarafi shundaki, uning yuzasidagi barcha nuqtalar bir nuqtadan - markazdan bir xil o'lchamda tarqaladi. Bizni o'rab turgan borliqdagi ko'plab jismlar masalan, *mevalar, sabzavotlar sport to'plari* va boshqalar shar yoki sharsimon shaklga ega. Odam *boshining tepa qismi, miya qutisi* ham sharsimon shaklga ega. Boshning pastki qismi suyaklari esa mukammal shakllaridan tashkil topgan. Bunday shaklning tuzilishini idrok eta olish muhim hamiyatga ega. Sharning faqat bitta yuzasi bor va uning chegarasi mavjud emas; shar aylananing o'z diametri — aylanish o'qi bo'yicha aylanishi natijasida hosil bo'ladi, shuning uchun unga qaysi nuqtadan qaralmasin uning shakli, konturi va ko'rinib turuvchi yuzasi o'zgarmaydi va doimo aylana ko'rinishida bo'ladi. Sharning chiziqli tasviri faqatgina aylanani to'g'ri chizishdan iborat bolsada, shar shaklining hajmli modelini yorug'-soya asosida tasvirlash eng qiyin vazifalardan biridir. Shar chizishda vorug' va soya yordamida jismning hajmi qay darajada tasvirlash imkoniyati borligini bilish kerak. Rasmdagi yorug' joylar — yorug'lik ko'proq tushgan joylarni, to'q joylari esa uning eng keng joyida-ekvatorida bo'ladi. Ularning oralig'ida esa, ya'ni yorug'lik o'tkir burchak ostida tushgan

⁹ P.Tomas, A.Teylor "Drawing" London-2011. 20-bet

joylarda yarimsoya hosil bo'adi. Bunda yorug'lik ma'lum miqdorda qaytadi va soya hosil bo'ladi. Ushbu soya jism yuzasining soyadagi qismi shaklini xarakterlaydi. Shuningdek, *tushuvchi soya* degan tushuncha ham mavjud. Shar shaklini yorug'lik va soya munosabatlari asosida tasvirlash jarayonida yorug'lik qayerdan va qanday tushayotganligini, jism yuzasining qaysi qismi yorug'lik manbaiga eng yaqin joylashganini, o'sha yuzani qay darajada yoritishini, yorug'likning tugashi va soyaning boshlanish joylarini, hamda soya hosil bo'lish sabablarini tasavvur etish kerak. Shar shaklini yorug' soya vositasida amalga oshirish ham geometrik shakllar, masalan kub, trapetsiya shakllari asosida olib borilganda uning hajmliligini ko'rsatish ancha engillashadi. Yorug' va soya munosabatlarining turlicha bo'lishiga sabab shundaki, yorug'lik eng yaqin yuzadan uzoqlashgani sari kamayadi va asta-sekin yorug'likdan soyaga o'tib boradi. Shu sababli ham shardagi yorug'lik-soya munosabatlari murakkab va tasvirlash ham ancha mushkul. Shar shaklini chizishda ayniqsa shar yuzasiga yorug'liktushayotgan bo'lsa, uning chegaralarini va orqa fonni tasvirlash murakkab ishdir. Bunday holatda shar yuzasining chegarasi ko'rinmaydi va kontur ko'zdan g'oyib bo'ladi. Rasm chizishni boshlash uchun dastlab qog'ozda uni kompozitsiya jihatdan qurib olinadi. Shuningdek, rasm chizish jarayonida metodik ketma-ketlikka rioya qilish kerak. Avval shaklni yengil soya tasviri bilan, so'ngra esa butun shakl bo'yicha aniq yorug' va soya munosabatlarini to'g'ri taqsimlash orqali (yorug'lik tushuvchi yuzalarni taqqoslab) chizish lozim.

Ish davomida sharning yorug'lik tushmaydigan, ya'ni soya qismiga to'g'ri ishlov berilganda tasvir reliefi yanada to'qroq tusda bo'lishi mumkinligini yodda tutish kerak; bunda yorug'likning qaytish darajasi soyadan yorqinroq, ammo yorug'lik tushuvchi yuzadan to'qroq bo'lishi kerak. Sharga yorug'likning qaysi nuqtadan tushishiga qarab, u to'sib turgan yerlarida tushuvchi soyalar hosil bo'ladi. Mavzuni mustahkamlash uchun, kub va shar ishtirokida tuzilgan qo'yilmani qalamtasvirini bajarish maqsadga muvofiq. Bunda orqa fonga uncha katta e'tibor berilmaydi.

3-mavzu	Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort

Reja:

1. Tasvirlashning turli texnikalaridan foydalanib kompozitsiyalar bajarish.
2. Yorug' va soya jihatlarini shtrixlash orqali tasvirlash qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini o'rganish.
3. Kompozitsiyani qog'oz yuzasida joylashtirish, kons truktiv qurilishini o'rganish.
4. Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort kompozitsiyasidagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash.

Adabiyotlar:

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(18-50- bet).
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (26-36-bet).
3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(7-8- bet).

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort haqida bilimini oshirish.

Nazorat savollar:

1. Mato burmalari xaqida qisqacha ma'lumotlar bering.
2. Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort kompozitsiyasidagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash ahamiyatini aytib bering?

Matoning qalamtasvirini chizish tasviriy san'atda juda muhim sanaladi. Chunki Inson liboslarida, uy jixozlarining ayrimlarida va natyurmortlarning orqa fonlarida matodan foydalaniladi. Mato burmalarini tasvirlash murakkab bo'lib, talabaga uning ortidagi buyumlarni shaklini ko'rsata olishi ham talab etiladi. Bunda natyurmortdagi buyumlarning ustidagi mato burmalari qiyinchiliklar tug'diradi. Qalamda bajarilgan mato burmalarining tasvirlarini o'rganish, keyinchalik rangtasvir vazifalarida mato burmalarini tasvirlashda qo'l keladi.

Bizgacha yetib kelgan eng qadimgi kiyimlar bu tunika va mantiya xisoblanadi. Ushbu kiyimlarni asosan Qadimgi Gretsiya, Qadimgi Rim va Qadimgi Misrda kiyishgan. Qadimgi rim ayollar libosi¹⁰.

Ushbu rasmdan ko'rinib turibdiki, kiyimlar burmalardan tashkil topgan. Shuning uchun ham matoni chizish va unga shakl berish, bilish juda muhimdir. Shu maqsadda o'quv jarayonida drapirovkani turli ko'rinishlarini chizish zarur hisoblanadi.

Mato va burmalar.

Matolar kuchli yorug'likda, shovqinda, turli narsalarda foydalanilgan. Burmalar ham turli xil ko'rinishlarda bezaklarda foydalanib kelingan. Chunki yorug'lik va ovoz qaytarishlarda mato burmalari boshqa narsalardan kuchliroq samara bergan. Matoning yorug'lik va ovozga nisbatan qarshiligi kuchli bo'lganligi sababli ham liboslar oralaiga mato burmalari foydalanilgan¹¹.

¹⁰ B.Barber "Full course of the drawing" Barselona-2014, 71-bet

¹¹ P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011. 271-bet

Reja:

1. Kompozitsiyani qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishini, joylashtirishni tekshirish
2. Tuslash orqali uning xajmini ko'rsatish.
3. Oltin kesim qonuni, kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha.
4. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda qalamchizgi va qoralamalar ishlashni o'rganish.
5. Kapitел bo'lagini konstruktiv tahlil qilish orqali qurilishini qog'oz yuzasida mashq qilish.
6. Qalamtasvir fanini muhim xususiyati va obrazli ifodalash.
7. San'at atributlaridan kapitелning turlarini, tuzilishini ahamiyatini o'rganish.

Adabiyotlar:

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(18-50- bet).
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (26-36-bet).
3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(7-8- bet).
4. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (14-21- bet).

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort haqida bilimni oshirish.

Nazorat savollar:

1. Oltin kesim qonuni, kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha bering.
2. Qalamtasvir fanini muhim xususiyatini aytib bering?
3. San'at atributlaridan kapitелning turlarini, tuzilishini ahamiyatining farqini ayting.

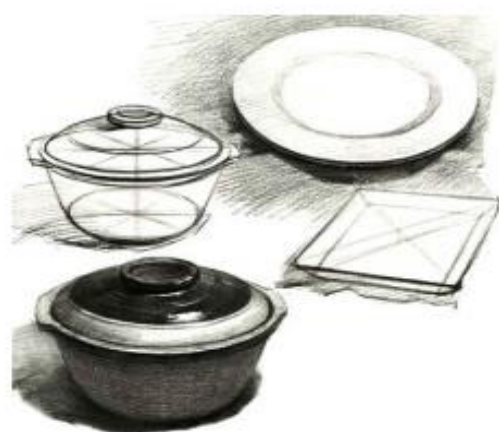
Natyurmort tasviriy san'atning o'ziga xos mustaqil janri. "Natyurmort" — (nature morte) fransuzcha so'z bo'lib, "jonsiz tabiat" degan ma'noni anglatadi va unda ko'pincha mehnat qurollari, sabzavot va mevalar, gullar, parranda hamda mayda hayvonlar tasvirlanadi, ya'ni natyurmort san'atda insonning maishiy hayotini aks ettiradi. Natyurmort XVII asrning boshlarida Gollandiyada paydo bo'ldi. Keyinchalik ko'plab mamlakatlarga tarqalib, ayniqsa, XVIII asrning o'rtalariga kelib tasviriy san'atda mustaqil janrga aylandi. Rangtasvir san'atining tengsiz ustasi — fransiyalik rassom Jan Batist Simeon Shardenning "San'at atributlari" asarini kuztganimizda, unda oddiy buyumlarning yuksak badiiy tasviri aks etganligining guvohi boiamiz. N. Kashina, Z. Kovalevskaya, Yu. Yelizarov, R. Ahmedov, G'. Abdurahmonov, N. Ten, A. Yunusov, A. Mirzayev, A. Ikromjonov kabi ko'plab natyurmort janrining ustalari va umidli yosh rassomlar tabiat yaratgan noz-ne'matlarga bo'lgan mehrlarini o'z asarlarida ifodalaganlar. Natyurmort tasviriy san'atning alohida janri hisoblanadi. Natyurmortda shakli, mazmuniga qarab har bir buyumning tutgan o'rnini yoritib berish lozim. Tasvirlanayotgan buyumlarning shakli, rangi, tuzilishi, fazoviy holati jihatdan bir-biridan farq qilishiga alohida ahamiyat berish kerak. Natyurmort mustaqil janr bo'lishi bilan birga, mavzuli suratlardagi asarlarning mazmunini ochishga ko'maklashuvchi, uni to'ldiruvchi vosita bo'lib ham xizmat qiladi. Taniqli rassom N.D.Ten ishlagan "Natyurmort"da meva va issiq nonlarda O'zbekiston quyoshi nurlari jilvalanib turibdi. Mo'yqalam sohibi asar mazmunini ustalik bilan yoritib bera olgan. Sarg'ish-qizil mevalarni qizil, ko'k, yashiltob kabi turli – tuman ranglar bilan uyg'unlashtirib tasvirlashi tufayli suratning ta'sirchan chiqishiga erishgan. Alohida mazmunli natyurmort asari yaratish

haqidagi fikr rassom xayolida uzoq vaqt davom etgan kuzatishlar yoki biror buyumdan ta'sirlanish oqibatida to'satdan paydo bo'lishi ham mumkin. Ijodkor ko'z o'ngida bo'lajak natyurmort yaxlitligicha gavdalanadi. Unga mos buyumlar tanlab, e'tibor bilan joylashtirish haqida fikr yuritadi, xomaki eskizlar chizadi hamda shu eskizlar asosida kompozitsiya tuzadi. Natyurmortning qo'yilmasini tuzish, ayniqsa, katta ahamiyatga ega. Bajaradigan vazifasini nazarda tutib, natyurmortdagi buyumlar turli holatlarda qo'yiladi. Natyurmortda tasvirlanadigan buyumlarning o'lchamlari turlicha bo'lishi maqsadga muvofiq. Kichikroq buyumlar oldinroqda, yiriklari orqaroqda tasvirlanadi. Natyurmort tuzganda uning foniga ahamiyat berish kerak. Qo'yilgan natyurmortning umumiy tusini hisobga olib, ochiq ranglardagi natyurmort qo'yilmalari uchun qoramtir fon va, aksincha, to'q ranglardan tuzilgan natyurmort qo'yilmalari uchun oqish fon tanlanadi. Natyurmort ufq chizig'idan pastroqqa joylashtiriladi. Shunda buyumlarning fazoviy holati va buyum tekisligi yaxshi ko'rinadi. Natyurmort to'g'ri qo'yilgandan so'ng u sinchiklab kuzatiladi. Natyurmort kompozitsiyasini qog'ozga to'g'ri joylashtirish maqsadida qog'ozdan yasalgan maxsus asbob (videoiskatel) dan foydalanish yaxshi natija beradi. Bu asbob orqali topilgan kompozitsiyaning kichik o'lchamdagi to'la xomaki rasmi alohida qog'ozga chizib ko'riladi. Rasm kompozitsiyasi topilgandan so'ng asosiy ish — yangi qog'ozga buyumlar to'plamining tasviri chizishga o'tiladi. Natyurmort chizganda undagi hamma buyumlarni bir yo'la tasvirlash lozim. Aks holda rasmda bir buyumning o'lchami kattaroq, ikkinchisniki kichikroq bo'lib, rasm kompozitsiyasi buziladi. Buyumlarning umumiy balandligi va enini qog'ozda yordamchi chiziqlar bilan belgilab olinadi. Natyurmortning kompozitsiyasi belgilangandan keyin qo'yilmadagi har bir buyumning o'lchami, shakli (tuzilishi, rangi, yorug'-soyasi) aniqlashga o'tiladi, ya'ni natyurmort chizishda umumiydan xususiyga va xususiyan yana umumiyga o'tish prinsipiga amal qilinadi. Misol uchun, ikki-uch buyumning tasvirini chizishda buyumlarning o'lchami jihatidan o'zaro farqi, oralig'idagi masofa, soya va yorug'larning farqi ko'z bilan chamalab topiladi. Natyurmort ish qog'ozining o'rtasiga joylashtiriladi. Oldin katta - kichikligiga ahamiyat berilib, buyumlar solishtirib ko'riladi, keyin qalam bosilmagan holda ularning tasviri turgan o'rni belgilab olinadi. Tasvirning aniq shakli, ya'ni asar ko'rinishi topilgandan so'ng yoruglik manbai ham aniqlanadi. Tasvirning muvozanat holatda turishi undan tushib turgan soyaga ham bog'liq. Tushuvchi soya ham buyumlarning fazoviyliigi va qanday materialdan ishlanganligini aniqlashga yordam beradi. Qalamda buyumlarning o'z soyasi, o'zidan tushib turgan soyasi uning shakllariga qarab qoralama chiziladi. Buyumlarning perspektiv qisqarishlari hisobga olinib, har bir buyumdagi yorug' va soya 25 qoidaga rioya qilingan holda tasvirlanadi. Keyin natura bilan fon o'rtasidagi och - to'qlikning farqi belgilanadi.

Uy-ro'zg'or buyumlari natyurmortini chizish rassom oldiga yangi, yanada **murakkabroq** vazifalarni qo'yadi. Bunda jismlar turli xil shaklga ega bo'lishi mumkin. Shu bilan birgalikda ushbu jismlarning istalgan birini geometrik shakllarga o'xshatishimiz mumkin. Naturadan chiziladigan barcha amaliy mashqlarni bajarish jarayonida qo'llaniladigan qonun-qoidalar ushbu natyurmortni naturadan chizish davomida ham qo'llaniladi va kerakli bosqichlarda amalga oshiriladi. Uy-ro'zg'or buyumlaridan tashkil etilgan natyurmortning rasmini chizish alohida va bir guruh geometrik shakllar rasmini chizishga nisbatan ancha mushkul. Bu yerda nafaqat jismlarning nisbatlari va tus munosabatini ko'ra olish, balki shakl jihatdan turli bolgan va rassomga nisbatan har xil joyda joylashgan jismlarning har birining perspektiv ko'rinishini aniqlay bilish ham katta ahamiyat kasb etadi. Natyurmortdagi har bir jism boshqalariga bog'liq bo'lishi kerak. Shunda qog'oz yuzasida bir necha tuzilish tarxlari namoyon bo'ladi Uy-ro'zg'or buyumlari natyurmortini chizishda turli materiallardan ishlangan jismlar yuzasidagi yorug'-soya kuchini solishtirish kerak. Masalan, metall idishning yuzasini tasvirlash chog'ida uning shakli va fakturasini to'liqroq tasvirlash uchun boshqacha xarakterdagi shtrixlardan foydalanish lozim.

Rasmda tus munosabatlarini to'g'ri belgilash orqali o'quvchi, jism materialini tasvirlay oladi. Shisha, metall, sopol va yoruglikni kuchli qaytaradigan buyumlar yuzasiga tushuvchi

yoruglik o'zining xususiyatiga ko'ra juda tez o'tishi bilan (yuzaning yorug'likni aks ettirish xususiyati kuchli bo'lganligi sababli) xarakterlanadi. Bunday o'tish boshqa materialdan ishlangan jismlarda, masalan, gips, yog'och va boshqalarda kamroq bo'ladi. Bunday tasvirlarni ishlashda shtrixlash qoidalariga va tasvir bajarish ketma-ketlikka rioya qilish katta ahamiyatga ega.

Quyida natyurmort chizish jarayonini ko'rib chiqamiz. Tasvirga qo'yilgan shakllar hajmining dastlabki tahlili kompozitsiyaviy tuzilishini topish. Natyurmortni turli tomonlardan kuzatib yorug'-soya munosabatlarini hisobga olgan holda, shakl ko'rinishining eng ma'qul joyi tanlanadi.

1-bosqich. Tasvirning qog'ozda kompozitsion joylashuvi. Ma'lum formatdagi qog'ozda natyurmort shunday joylashtirilishi kerakki, unda qog'ozning butun yuzasi naturani tasvirlashda faol ishtirok etsin. Agar tasvirlanayotgan jism (yoki jismlar guruhi) vertikal yo'nalish bo'yicha cho'zilgan bo'lsa, tabiiyki qog'ozning uzun tarafini vertikal holatda joylashtirish kerak. Tasvirlanayotgan jismlar o'lchami to'g'ri tanlanishi lozim. tasvir juda kichik yoki juda katta bo'lmasligi, hamda u bir burchakka taqalib qolmasligi kerak. Chizilayotgan rasm qog'ozning taxminan o'rtasida joylashtirilishi kerak. Har bir alohida holat uchun, qog'ozning hajmini hamda tasvirlanayotgan jismlar va umumiy tasvir maydonining o'zaro munosabatini hisobga olgan holda, alohida kompozitsiya tanlashni talab etiladi. O'quv mashg'ulotlarida kompozitsiya ko'rish maydonidagi tasvir asosida tanlanadi, qog'oz formati aniqlanib (yoki berilgan formatdagi qog'ozda), unga rasm joylashtiriladi. Tasvir kompozitsiyasini aniqlash (ayniqsa natyurmort chizish jarayonida) — uning joylashuvini, o'lchamlari va fonini to'g'ri belgilashdan iborat. Yaxshi joylashtirilgan tasvirda, umumiy tasvirning butunligi va o'zaro munosabatini buzmay turib, hech narsani o'zgartirish yoki olib tashlash mumkin emas. O'quv rasmini sifatli ishlash uchun bir necha chizgilarni bajarish tavsiya etiladi. Tasvirni qog'ozga to'g'ri joylashtirishda kompozitsiyaviy **tasvir izlash moslamasi** yordam beradi. Ushbu moslamani yasash uchun karton yoki qalin qog'ozning o'rtasidann to'g'ri to'rtburchakli darcha ochiladi va ushbu darcha qog'oz yuzasiga proporsional

bo'lishi kerak. Moslamani chizilayotgan jismga qaratilgan ko'z nuriga perpendikulyar holatda ushlab, uni jismga yaqinlashtiramiz, uzoqlashtiramiz va jism qirralarini moslama tomonlariga to'g'rilab jismning aniq joylashuvini belgilab olamiz. O'quv rasmini ishlash jarayonida qo'yiladigan asosiy talab - qog'ozda jismlar joylashuvini to'g'ri belgilashdan va har tomondan (o'ng, chap, yuqori va past tomonlardan) bir xil bo'sh joy qoldirishdan iborat. Bunda, shuningdek, jismlarning rangi va ular yasalgan material ham hisobga olinadi. Chunki, ular tasvirda tabiiy chizishi kerak. Shu sababli ham natyurmortdagi eng katta jism hech qachon qog'ozning o'rtasiga joylashtirilmaydi, balki chap yoki o'ng tomonda ifodalanishi lozim. Yaxshi joylashtirilgan tasvir hech qachon siqilib qolganga yoki qog'ozda bo'sh joy ortib qolganga o'xshamaydi. Shuningdek, o'quv natyurmortida jismlarning nisbatlar qog'ozda to'g'ri belgilanishi kerak.

2-bosqich. Shaklning konstruktiv tahlili va perspektiv tuzilishi. Natyurmortdagi jismlar tasvirini ishlash chog'ida, rassom o'z joylashgan o'rniga ko'ra, ularning shakli, nisbatlari va perspektiv o'zgarishidan kelib chiqishi kerak. Dastlab jismlarning umumiy ko'rinishi yengil chizgilar orqali belgilab olinadi, chegara chiziqlari chiziladi va ushbu chiziqlar doirasida barcha jismlar tasvirlanadi. Jismlar joylashgan tekislik yuzasi ko'rsatiladi. Shundan so'ng bir-biriga bog'liq ravishda barcha jismlar alohida belgilab chiqiladi. Har bir jismning o'lchami, nisbati va joylashgan o'rni aniqlanadi. Jismlar nisbatini aniqlash chog'ida, albatta, solishtirish uchun o'lchov birligini tanlash lozim. Balandlikni solishtirish uchun o'rta yoki kichik jismning o'lchamini olish qulay hisoblanadi. Jismlar konturini doimiy tarzda oydinlashtirish orqali jismlarning perspektiv ko'rinishi sinchiklab kuzatiladi: jismlar bir-birini to'smasligi va ular o'zaro kesishmasligi lozim. Jismlar orasidagi masofa va gorizontal yuzaga nisbatan jismlar asosining joylashuvi aniqlanadi. Buning uchun natyurmortni **yaqin masofadan, yon tarafdin, orqa tarafdin, tepasidan** kuzatish va jismlarning o'zaro joylashuvini aniqlash kerak. Har bir jismni to'g'ri tasvirlash uchun, ularni proeksiyalash, ya'ni chiziqli konstruktiv yoki shishasimon jism sifatida tasavvur etib chizish kerak. Jismlarning perspektiv ko'rinishi va shaklining to'g'ri ishlanayotganligini kuzatib, uzluksiz ravishda jismlar nisbati aniqlab boriladi. Bunda avvalo katta qismlarning, so'ngra esa kichikroq - yordamchi qismlarning o'zaro munosabati oydinlashtiriladi. O'quvchi tasvirning haqqoniyligini tekshirish uchun molbertdan uzoqlashadi. Bunda oraliq masofa natura va chizilayotgan rasmni to'liq solishtirish imkonini berishi lozim. Tekshirish davomida natura va rasmga ketma-ket qaraladi va mavjud xatolar o'sha zahotiyoq tuzatiladi. Shuningdek, agar rassom turgan holda ishlayotgan bo'lsa, u molbertdan bir oz uzoqlashib tasvir va naturadagi jismni solishtirishi mumkin. Rasm chizishning so'nggi bosqichida xatolarni aniqlab, so'ngra ularni tuzatishga ko'p vaqt sarflagandan ko'ra, rasm chizish jarayonining har bir bosqichida uni boshqarib, tekshirib borish tavsiya etiladi.

3-bosqich. Yorug'-soya munosabatlari yordamida jismlarning hajmini tasvirlash. Jismlarning perspektiv tasvirini ishlash davomida, ularning hajmi, joylashuvi va tushayotgan yorugiik darajasini ko'rsata olish muhimdir. Bunga turli tus va qalam bosimidan foydalanish orqali erishiladi. Naturaning tus munosabati to'q, o'rta va yorqin tuslarning rasmdagi o'zaro munosabatini, ularning tahlilini ko'zda tutadi. Bir seansli o'quv rasmlarda tus munosabatlari yoritilgan va soyadagi yuzalarni tasvirlash, hamda ushbu yuzalarning chegaralarini ko'rsatish uchun qo'llaniladi. Rasmda avvalo chegaralar, soya va yorug'lik engil tuslarda belgilab olinadi. Jismning yoritilmagan yuzasi konturining atrofiga boshqa yuzalarning (devor, mato v.b) aksi tushadi va bu joyga jismning o'z soyasiga nisbatan yorqinroq tus beriladi. Bunda jismlar nisbatlari rasm va naturani yorqin va to'q tuslar munosabatini solishtirish orqali aniqlanadi. Yorugiik va soya yordamida tasvirga tabiiylik bahsh etish mumkin.

4-bosqich. Rasmni umumiyashtirish. Ushbu bosqichda rasm deyarli tugatilgan bo'ladi va endilikda rasmni natura bilan solishtirish, keraksiz detallarni olib tashlash, birinchi va ikkinchi darajali qismlarni umumiyashtirish va ishdan umumiy taassurot olish kerak. Yosh rassom uchun natyurmort chizish katta ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Naturadan natyurmort chizish realistik rasmdagi jismlar joylashuvini to'liq ochib berish, e'tiborni asosan perspektiv tasvirga qaratish, hamda chiziqli-konstruktiv rasm chizishning qonun-qoidalarini o'zlashtirish imkonini beradi. Natyurmort ustida ish olib borish o'quvchilarda yangi ijodiy qirralarining namoyon bo'lishida katta ahamiyat kasb etadi. Mavzuni mustahkamlash uchun o'quvchilar uyda turli shakllardan iborat buyumlarni tez konstruktiv qoramalarini tasvirlashi maqsadga muvofiqdir.

Predmetga tushirilgan yorug'lik.

Yorug'lik jismlarga tushganda jismlarning shakli paydo bo'lib, jismlar to'g'risida tasavvur hosil qiladi. Jismning soya-yorug' qismlarida yorug'lik xar xil farqlanadi¹².

Light and value of objects.

Shading involves establishing the value of each object (lighter or darker, depending on its actual color), meaning that shadows will appear differently on light objects than on dark objects. In practical terms, this results from creating a general evaluation of the entire subject while ignoring the values of each object. During a second stage, the surfaces are darkened until they achieve the final distribution of tones in the entire drawing.

Bu yerda yorug'lik fonga nisbatan aniq ko'rinadi. Nega deganda xar bir shakl alohida tusga ega ekanligi ko'rinib turibdi.¹³

Here, the values of light and shadow have been separated clearly. In addition, the drawing's scale of evaluation includes all these values

Rangli qog'ozda ishlanganda, buyumni tasvirlashda ochartiriladi. Yorug'lik oq mel orqali ko'rsatiladi¹⁴

Working on colored paper, white can be included as an auxiliary value.

Here, white chalk enriches the scale of values.

Boshlangich rasomlar uchun shakli murakkab simmetrik buyumlarning ko'rinishi. Qog'ozning chekka burchaklaridan diogonal chiziqlar o'tkaziladi va dioganallar kesishgan nuqtadan formatga nisbatan parallel va perpendikulyarlar o'tqaziladi va qog'oz markazi aniqlanadi, qolgan qismlar shaklga qarab teng masofalarga ajratgan holda tasvirlanadi¹⁵.

Symmetrical objects pose difficulties for inexperienced artists. To center the drawing on the paper and achieve symmetry, you simply need to trace the diagonals and the vertical axes on the drawing paper.

¹² P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.264-bet

¹³ P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.264-bet

¹⁴ P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.263-bet

¹⁵ P.Tomas, A.Taylor. Drawing. London-2011.263-bet

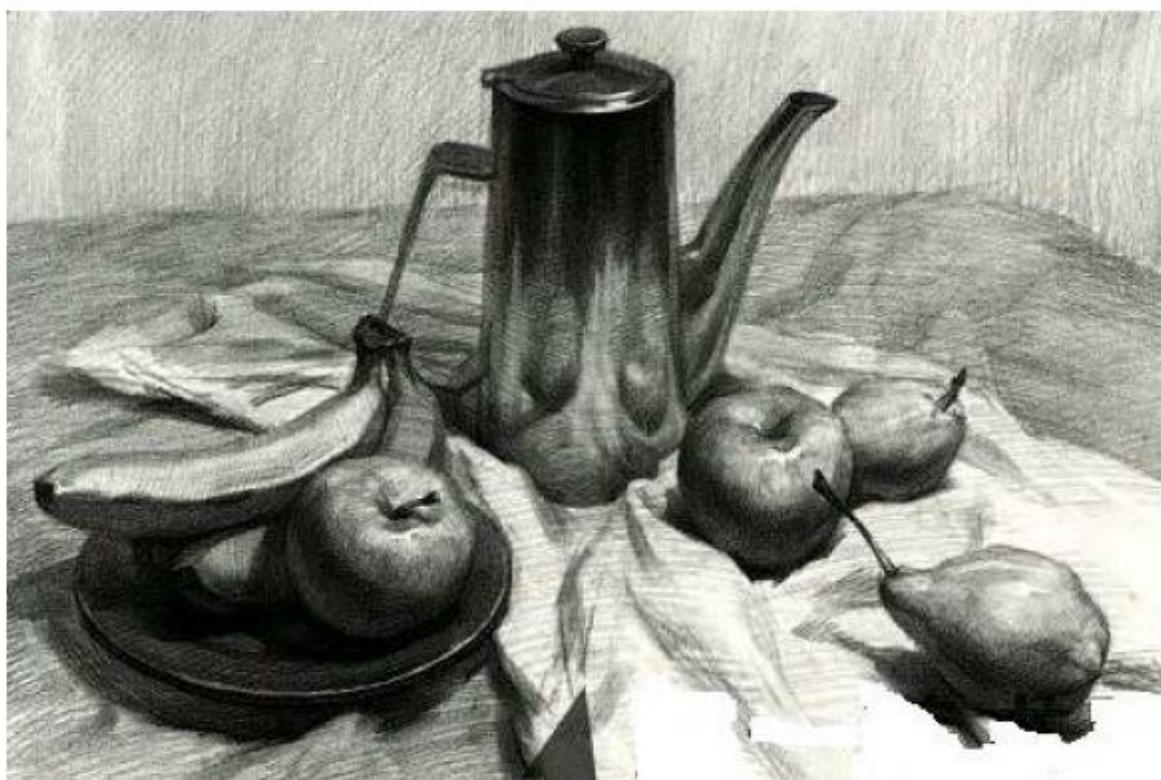
Bu qo'yilmadan asosiy maqsad - turli buyumlarni tus vositalari orqali tasvirlash, buyumlar shakli, rangi, tuzilishi, fazoviy holati jihatidan bir-biridan farq qilishiga ahamiyat berish. Qo'yilmadagi buyumlarning o'lchovlari turlicha bo'lishi maqsadga muvofiq. Kichikroq buyumlar oldinroqda, yiriklari orqaroqda tasvirlanadi. Natyurmort kompozitsiyasini to'g'ri topish maqsadida alohida kichik o'lchamda xomaki tarzda chizib ko'riladi. Rasm kompozitsiyasi topilgandan so'ng, asosiy ishga o'tiladi. Qo'yilmani chizganda undagi hamma buyumlarni bir yo'la tasvirlash lozim. Aks holda rasmda bir buyumning o'lchovi kattaroq, ikkinchisining esa kichikroq bo'lib, rasm kompozitsiyasi buziladi. Shuning uchun qo'yilmadagi barcha buyumlarning umumiy balandligi va eni qog'ozda yordamchi chiziqlar bilan belgilab olinadi. So'ng naturadagi har bir buyumning o'lchov jihatidan o'zaro farqi, oralaridagi masofa, soya va yorug'larning farqi, ranglarini ko'z bilan chamalab aniqlashga o'tiladi. Qo'yilma ufq chizig'idan pastroqda joylashtirilgan. Avval uning gorizontal tekisligi aniqlanadi. Gipsli naqsh orqaroqda va balandlikda o'rnatilgan, mis qumg'on va sopol piyola oldingi planda joylashgan. Keyin sopol piyola va mis qumg'onning umumiy shaklini bildiruvchi chiziqlar hamda simmetrik o'qlar va naqshli gips modelining taxtacha asosi belgilab chiziladi. So'ngra piyola va mis qumg'onning ustki, pastki asoslari va naqshning yon tomon yo'nalishlari perspektiva qonuniyatiga asoslanib belgilanadi. Naqsh gulining turgan joyini aniqlash uchun taxtacha asosi o'rtasidan yordamchi profil chiziq yuritiladi. Mis qumg'on simmetrik shakldagi buyum hisoblanib, u silindr va shar shakllaridan tashkil topgan. O'tkazilgan simmetrik o'qdan qumg'onning balandligi hamda enining o'lchami topiladi. Qumg'on ufq chizig'idan bir oz pastroqqa qo'yilgani uchun uning ustki va ostki asoslari ellips shaklida ko'rinadi. So'ngra qumg'on bo'yi va enini belgilovchi chiziqlarni tutashtirish orqali umumiy shakl topiladi. Milliy naqsh gulining shakli yirik yaxlit qismidan mayda bolaklariga tomon ketma-ketlikda bajariladi. Taqqoslash usuli orqali bo'laklarning bir-biriga va umumiy nisbatlari aniqlab boriladi. Bu bosqichda buyumlarning ko'rinmas chiziqlari ham chiziladi. Bu usul buyumlarning fazodan o'rin olib turganini ko'rsatishda talabalarni yangilay olmaydi. Buyumlarni chizish yorug'lik va soya qoidalariga rioya qilgan holda amalga oshiriladi. Albatta, naturadagi buyumlarning o'rtasidagi och-to'qlikning farqini saqlagan holda hamda materiallik fakturasini ko'rsatib tasvirlash kerak. So'ngra oldingi va orqa planda joylashtirilgan buyumlarning tus munosabatlari umumlashtiriladi. Turli predmetlardan tashkil topgan natyurmort an'anaviy usulda qo'yilgan. Yo'g'ri o'rnatilgan yorug'lik muhiti hosil qilinib, natyurmortdagi shakllarni ifodali ko'rinishiga yordam beradi¹⁶. Natyurmort ishlaganda undagi predmetlarning umumiy shakli chiziladi. Keyin kompozitsiyadagi buyumlar aniq detallar bilan ishlanadi¹⁷.

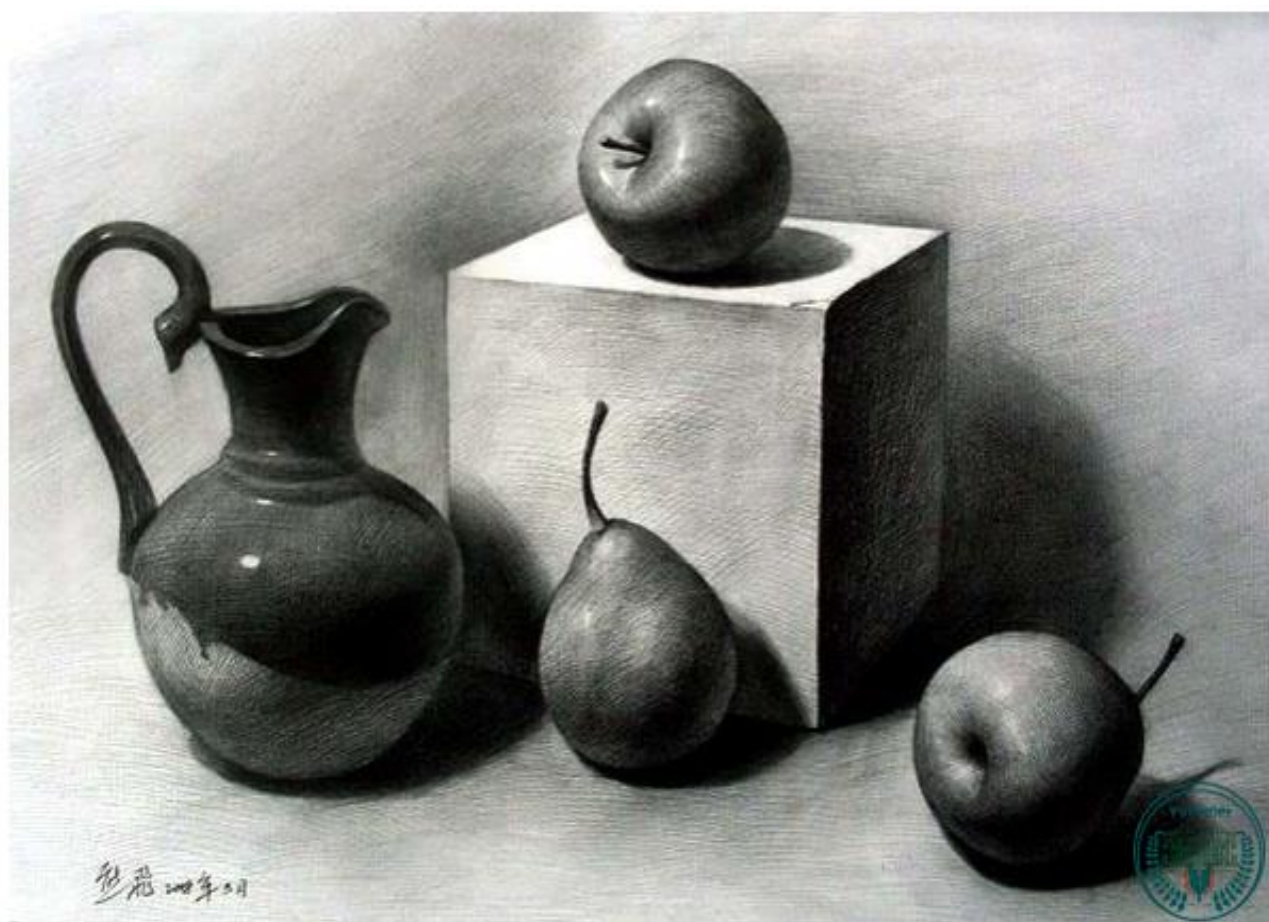
---

¹⁶ P.Tomas, A.taylor Drawing, London-2011

¹⁷ P.Tomas, A.taylor Drawing, London-2011

Reja:

1. Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha.
2. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda natyurmort.
3. Buyumlarini qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishini, joylashtirish.

Adabiyotlar:

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(32- bet).
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet).
3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet).

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

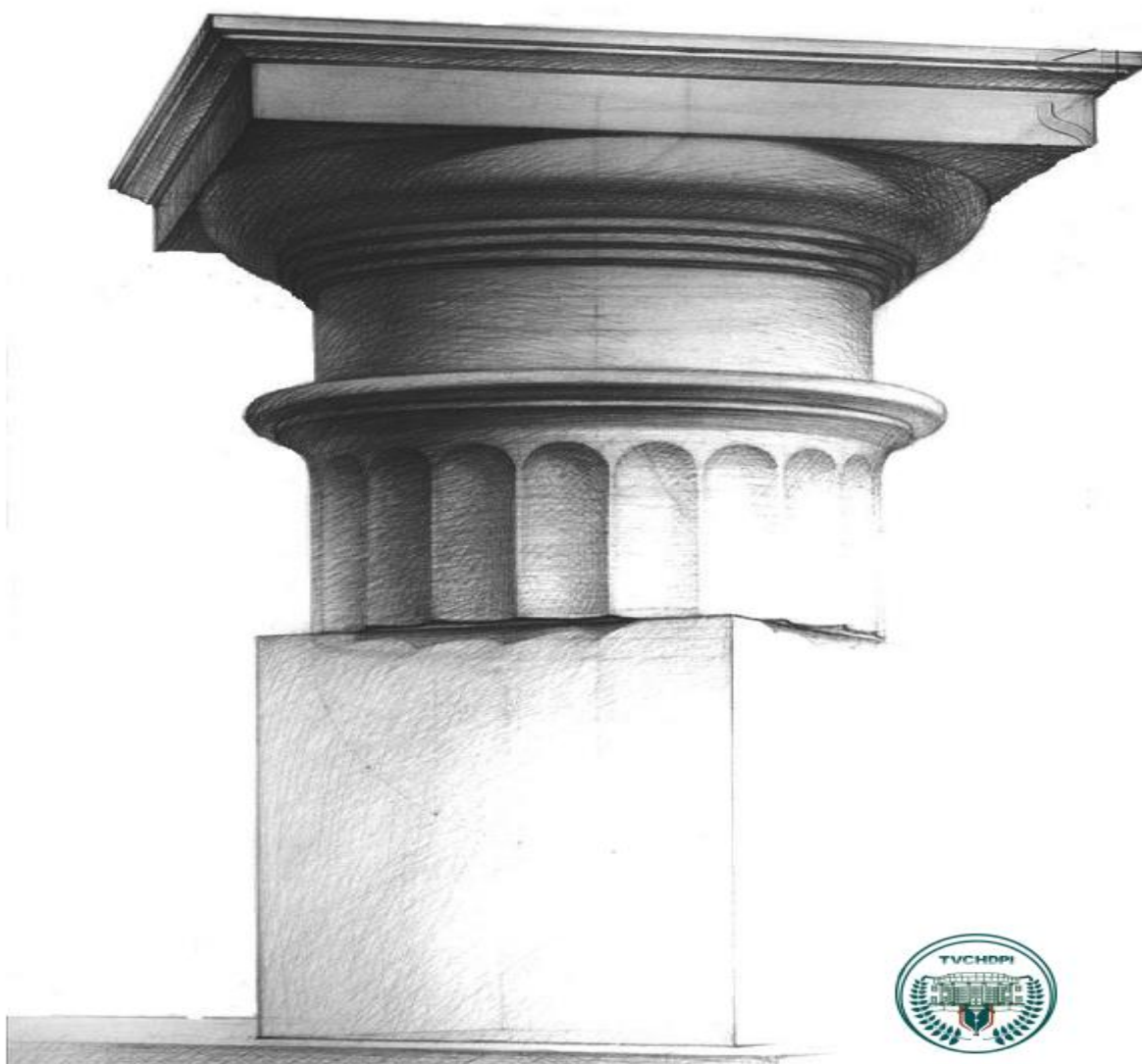
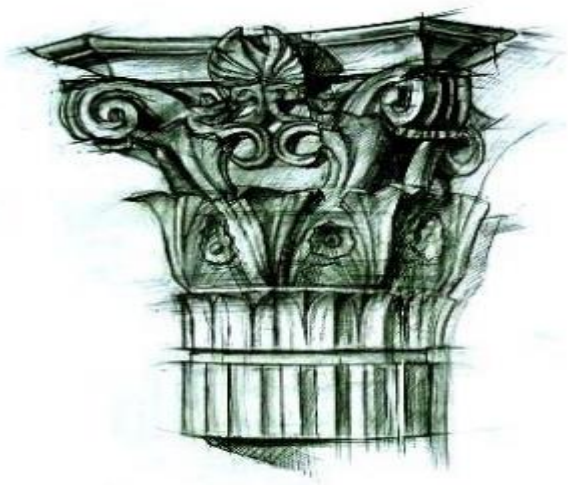
Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Chiziqli va havo perspektivasi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha bering.
2. Natyurmort xaqida qisqacha ma'lumot bering?
3. Buyumlarini qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishi qanday bo'ladi.

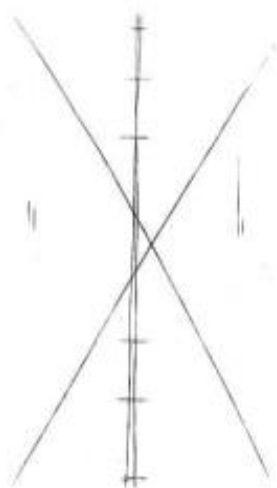
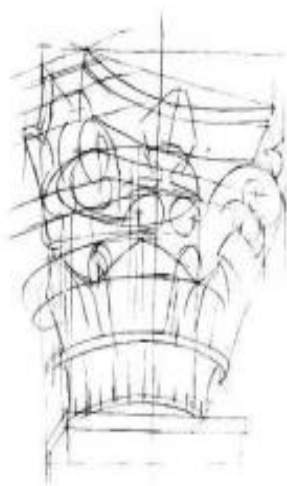
Geometrik shakllar va gips rozetkalar rasmini chizish mashqlarini o'zlashtirgandan so'ng murakkab elementlarga o'tiladi. Me'mor dizaynerlar tayyorlovchi kasb hunar kollejlari o'quvchilari uchun ushbu vazifa juda muhim hisoblanadi. Chunki, mazkur vazifalar aynan me'morlik elementlarini tasvirlari bilan muhimdir. Tasvirlash uchun "klassik" uslubida ishlangan ustunning kapiteli (me'morlik bo'lagi) tanlab olinadi. Ushbu modelni tanlab olinishdan maqsad yoshlarga geometrik shakllar: kub, shar, silindr kabilarni bajarish davomida olgan chiziqli konstruktiv qurilish, perspektiva, yorug'-soya va tus, munosabatlari kabi tushunchalar haqidagi bilimlarni mustahkamlashdir. Kapitelni nozik va murakkab konstruksiyasini chizish o'quvchilardan yuksak mahorat talab etadi. Kapitel stol ustiga tik holda qo'yiladi va unga qo'shimcha ravishda olti qirrali prizma, shar ishtirokida kompozitsiya tuziladi (ufq tekisligi tasvirlovchi ufq tekisligidan ancha balandda). Qo'yilma yuqori old tomonidan yoritilgan. Vazifani boshlashdan oldin o'quvchilar turli nuqtalardan chizgilar bajarishlari va eng maqbul joyini tanlab olishlari kerak. Aniq joyni tanlab olingandan so'ng ishni tasvirlash bosqichlariga to'la amal qilgan holda olib borishlari shart. Dastlab, kapitel va uning ustuni biriktirilgan to'g'ri to'rtburchak asosi taxtachasi qog'oz sirtida kompozitsion to'g'ri joylashtirilib olinadi. Shundan so'ng unga kapitel va uning pastki kesik silindrsimon ustuni chiziqli konstruktiv ravishda quriladi.

Shakl simmetrik bo'lgani uchun uni tasvirlashda turli yordamchi chiziqlar bilan bir qatorda kapitel asosidan o'tuvchi va shaklni teng ikkiga bo'luvchi o'q chizig'ini belgilab olinadi. Vazifani metodik izchillikda bajarishda kompozitsiya asoslari, chiziqli konstruktiv tuzilish kabi tasvirlashning asosiy qonunlari, shuningdek, perspektiva qonuniga amal qilish lozim. Bu yerda to'g'ri to'rtburchak, prizma, aylana shakllarining perspektiva jihatidan qanday ko'rinishga ega bo'lishini ko'rish mumkin. Shuningdek, mashq davomida avval katta shakl, so'ngra esa uning nozik va mayda bo'laklari ustida ish olib borish kerak. Aks holda etarli darajada muvaffaqiyatli amalga oshirilmaydi. Bizning misolimizda kapitelni teng ikkiga bo'lib turuvchi to'g'ri to'rtburchak asosga ega. Aslida esa kapitel ustuni dumaloq shaklga ega. Shuning uchun uni qurishda uning yaxlit bir aylana shaklga ega ekanligini hisobga olgan holda ish yuritish kerak. Faqat shu yo'sinda tasvirlash orqaligina uni haqqoniy ko'rinishiga erishish mumkin Natyurmortni naturadan chizish bo'yicha kerakli qonunqoidalarni bosqichma-bosqich egallash muhimdir. Kenglikdagi jismlarni kuzata turib, biz ularni ko'ramiz va keyinchalik ularning uch o'lchamli ekanligini tasavvur etamiz. Kenglikdagi jismlar rasmini qog'ozga tushirish jarayonida, insonning ko'rib idrok etish qobiliyatini hisobga olgan holda, perspektiv o'zgarishlarni tasvirlash

kerak. Istalgan rasmni ishlash chog'ida, uni bosqichlarga bo'lish metodik jihatdan katta ahamiyatga ega. Rasm chizishni bosqichlar bo'yicha qismlarga ajratish yo'li bilan amalga oshirilgan taqdirda ham ular o'rtasida o'zaro uyg'unlik va bog'liqlik doimo mavjud bo'lishi

lozim. Dastavval shaklning umumiy chizgilari tushiriladi, shaklning alohida qismlari ajratiladi, bo'laklar ustida ishlanadi, shuningdek, bo'laklardan umumiy tasvirga qaytiladi. Bir guruh geometrik shakllarning rasmini chizish alohida shakllar rasmini chizishga nisbatan ancha mushkul. Bu yerda nafaqat jismlarning nisbatlari va tus munosabatini ko'ra olish, balki shakl jihatdan turli bo'lgan va rassomga nisbatan har xil joyda joylashgan jismlarning har birining perspektiv ko'rinishini aniqlay bilish ham katta ahamiyat kasb etadi. Natyurmordagi har bir jism boshqalariga bog'liq bo'lishi kerak. Shunda bitta rasmda bir necha tuzilish tarxlari namoyon bo'ladi: to'g'ri parallel chiziqlarning har qaysisi o'z birlashish nuqtasiga ega, turli burchaklar bo'yicha aylanuvchi shakllar uchun esa aylana chizishning o'ziga xos uslublari mavjud. Ma'lum bir nuqtada tutashuvchi ikkita parallel chiziq yo'nalishi rasmning qay darajada to'g'ri ishlanayotganligini tahlil va nazorat qilish imkonini beradi. Ushbu bosqichda chiziqlar tasvirdagi jism shaklining to'laligi va hajmliligini ko'rsata olishi kerak. Jismning shakli va hajmini yanada to'liqroq ko'rsatish uchun yorug' - soyadan foydalaniladi. Geometrik shakllar guruhini chizishni yaxshi egallash uchun, bunday vazifalarni ko'proq ishlash tavsiya etiladi. Bunda asosiy e'tibor shakllarning konstruktiv tahlili va perspektiv ko'rinishiga qaratiladi. Perspektivadagi jismlarning tuzilishi va shaklini tasvirlashning o'ziga xos tarafi shundaki, bunda asosning gorizontal yuzasi, masalan, vertikal holatdagi kub yoki kvadratning asosi rasmda ham gorizontal bo'lib ko'rinishi kerak. Shuningdek, naturada asosi bir gorizontal tekislikda yotuvchi jismlar rasmda ham xuddi shunday tekislikda yotgandek ko'rinishi kerak. Ushbu holatda jismlar guruhi ufq chizig'idan yuqorida joylashgan va silindrning yuqori asosi yuqori asosga nisbatan ingichkaroq ellips ko'rinishida bo'ladi. Jismlar tuzilishining barcha tomonlari (ko'rinmaydigan tomonlari ham) belgilanadi. Rasmning tuzilishini doimiy ravishda tekshirib, parallel chiziqlarni birlashish nuqtasi tomon uzaytiriladi, yorug'lik yo'nalishi aniqlanadi va asosiy soyalar belgilanadi. Natijada rasm hajmli ko'rinishga ega bo'ladi. Jismlar nisbatlari ulardagi yorug'lik-soya munosabatlari va ular joylashgan kenglikni hisobga olgan holda, rasmni natura bilan solishtirish orqali aniqlanadi. Bu esa ustun atrofidagi mayda vertikal qavariq bo'laklar uning asosini tashkil etuvchi aylanalarning perspektiva qonuniga binoan ellips bo'lib qisqargan shakllari va uning kichik kata bo'lagini yarim ko'rinishda emas bir butun yaxlit deb tasavvur etgan holda amalga oshiriladi. Kapitелning nisbatlari yuqori darajada matematik hisoblari asosida qurilgan bo'lib, ushbu nisbatlarning aniqligi unga ko'rkamlik baxsh etadi. Shuning uchun uni tasvirlashda juda ko'plab yordamchi chiziqlar o'tkazib aylana markazini to'g'ri belgilash va perspektiva qoidalariga to'la rioya qilgan holda ifodalash hamda yorug'-soya munosabatlarini etarli darajada aniq tasvirlash lozim. Rasm chizishning so'nggi bosqichida shakllar hajmi oydinlashtiriladi va tus munosabatlari ajratib ko'rsatiladi. Bunda jismlar hajmi mayin shtrixlarda tasvirlanadi va qirrali hamda egri geometrik shakllar yuzasidagi yorug'-soyaning to'g'ri taqsimlanishiga alohida e'tibor beriladi. Masalan, sferik shar modelini chizishda chegaralarni emas, balki uning tus va yorug'-soya munosabatlarini (jilva, yorug'llik, nimsoya, jismning o'z soyasi va tushuvchi soyani) to'g'ri tasvirlash muhim hisoblanadi. Tus munosabatlari to'g'ri tanlanganida shar yuzasi osonlikcha, deyarli o'z-o'zidan hosil bo'ladi. Jismlarning barcha yuzalariga shtrix chizish soya qismlardan boshlanadi. Dastlab engil shtrix tortiladi, so'ngra esa u asta-sekin quyuqlashtiriladi va bir vaqtning o'zida tushuvchi soyani tasvirlab, nimsoyaga o'tiladi. Yorug'-soya qoidalarini geometrik shakllar rasmini chizishda yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi turli boshqa jismlarni (sopol, shisha, metall, yog'och va b.) qiyinchiliksiz tasvirlay olish imkonini beradi va boshqa jismlar hamda o'ta murakkab tus munosabatlarini ifodalay oladi. Ushbu vazifani uzoq muddatli seansda bajarandan so'ng, sharq va g'arb klassik namunalariga mansub me'morlik bo'laklarini me'morlik obidalarini plenerda qalamchizgi va uzoq muddatli mashqlardan so'ng bajarish mumkin. Mazkur toshiriqni guruhdagi o'quvchilarning qalamtasvir borasidagi malakalarining darajasiga qarab, bir muncha murakkablashtirish ham mumkin. Mazkur topshiriqqa qo'shimcha ravishda o'quvchilar kapitелning turli xillaridan qalamchizgi mashqlarini bajaradilar. O'zbek milliy xalq me'morchiligida qo'llaniladigan "Morpech" bo'lagini o'ziga qarab mustaqil tasvirlaydilar.

Reja:

1. Odam boshining suyagi qurilishi haqida ma'lumot.
2. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
3. Inson bosh suyagini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda tuslash.

Adabiyotlar:

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(178- bet)
2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet).
3. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001. (11 bet)

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Odam boshining suyagi qurilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

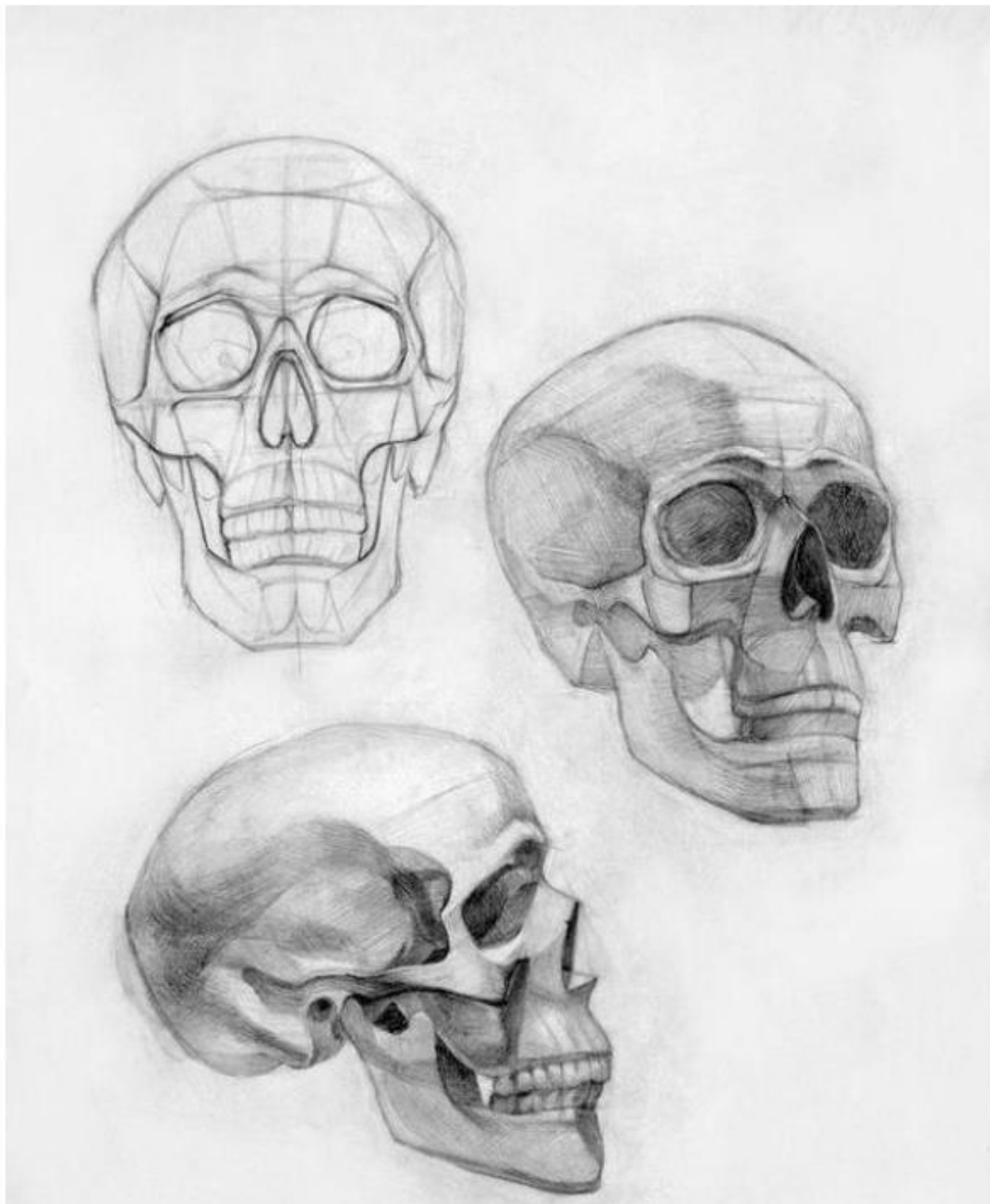
1. Odam boshining suyagi qurilishi xaqida malumot bering.
2. Muddatli chizgilarni bajarish o'zi nima?
3. Inson bosh suyagini turli rakurslar farqi xaqida malumot bering.

Antik bosh rasmi ustida ishlashning butun majmui tasviriy san'atning ustivor tamoyili - umumiylikdan xususiylikka va xususiylikdan yana umumiylikka usuli va uslubiga asoslanadi. Boshqacha qilib aytganda, naturaning butun qismlarini tahlil qilish orqali umumiy shakl obrazini ifoda etish qoidasiga rioya qilish kerak. Bu tamoyil rasm chizish bo'yicha chiqarilgan hamma o'quv dasturlarida o'z aksini topgan va maxsus badiiy maktab, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlarida yetakchi hisoblanadi. U barcha talabalarga (ularning davomli rasm chizish tayyorgarligi darajasidan qat'iy nazar) taklif etiladi va bajarish talab qilinadi. Talabalar uni osonroq egallab olishlari va uning mazmunini yaxshiroq tushunib olishlari uchun tasvir ustida ishlashning murakkab majmui alohida - alohida bosqichlarga bo'lib o'rgatiladi. Bundan tashqari uslubiy izchillikka rioya qilgan holda tasvirlash talabaga har bir bosqichni alohida tushunib olishga va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglashga imkon yaratadi. Davomli tarzda rasm chizish jarayoni juda murakkab bo'lib, bunda yetarli ish tajribasiga ega bolmagan talaba ko'pincha qiynalib qoladi. U, eng avvalo, nimalarga e'tibor berish, o'z imkoniyatlaridan qanday qilib oqilona foydalanish kerakligini bilmaydi va ishni lozim darajada tashkil qila olmaydi. Bunday talaba odatda, nimani ko'rsa - shundayligicha ko'chirib qo'ya qoladi. Tashqi shakl ko'rinishidan diqqat bilan nusxa ko'chiradi. Kerak-nokerak qismlarni ajratmay, birdek tasvirlayveradi. Detailarga berilib ketib, ular naturaga juda o'xshayapti, degan fikrda chizaveradi. Ko'pchilik talabalar odam boshi rasmini chizar ekanlar, ishda uslubiy ketma-ketlikka rioya qilmaydilar, darhol murakkab vazifalarni bajarishga kirishadilar va tez orada muvaffaqiyatsizlikka uchraydilar. Vaholanki, bosh rasmi ustida ishlashning uslubiy bosqichlari ham o'ziga xos xususiyatlarga egaki, ularni rasm chizuvchi, albatta, bilishi kerak. O'quv materialini yaxshi o'zlashtirib olish uchun chizuvchi ushbu ish bosqichida qaysi vazifani amalga oshirishi, tasvir qurishning qaysi jihatlariga alohida e'tibor qaratishi kerakligini bilishi zarur. Talaba naturani kuzatish va tahlil etish hamda rasmni konstruktiv chizish-qurish jarayonida aniq tizimga rioya qilishi kerak. Rasm ishlashning uslubiy izchilligidagi barcha nozik taraflarni Antinoyning gipsdan yasalgan haykali boshini chizish misolida ko'rib chiqamiz. Biz rasm ustida ishlashning uslubiy ketma-ketligini bayon eta borib, bir yo'la tirik odam boshi shakli qurilishining asosiy qonuniyatlari va tasvirlash usullarini (jumladan, ishning texnik usullarini) o'rgana boramiz. Birinchi bosqich - kompozitsiyaviy joylash tirish. Ish qog'oz yuzasida rasm kompozitsiyasini topib, ifoda etishdan boshlanadi. Tasvirni yuzada qanday joylashtirish qulayroq bo'lishini, qaysi nuqtadan turib qaralganda shakllarning qurilish xususiyatlari ifodaliroq ko'rinishini bilish

niyatida naturani oldindan har tomonlama o'rganib, ko'rib chiqish lozim. Talaba rasm kompozitsiyasini qog'oz yuzasida har taraflama to'g'ri va chiroyli joylashtirishni o'rganishi kerak. Shuning uchun tasvirlanajak gips bosh eng ifodali ko'rinadigan nuqtani tanlash unga kompozitsiya masalasini yaxshiroq, talabdarajasida hal qilishga yordam beradi. Lekin kompozitsiyani topishda qandaydir alohida bir qoidani mahkam ushlab olishning hojati yo'q. Masalan, ba'zilar to'rtidan uch qism burilishda yoki profildagi (yon tomon) bosh shaklini chiza turib, yuz qismi oldida, albatta, katta maydon qoldirish kerak, deb hisoblaydilar. Lekin, hattoki, buyuk rassom - ustalar asarlarida ham bunday qilinmaganini ko'ramiz. Ko'pchilik portretlar qog'oz yuzasining o'rtasida jamlanadi. Uyg'onish davri rassom lari merosida qator portretlar mavjudki, ularda boshning yuz qismi rasm chetiga juda yaqinlashtirilgan. O'quv akademik rasmda kompozitsiya o'quv vazifasini hal qilish bilan birga uni murakkablashtirmasligi kerak. Masalan, talaba old tomondan yoritilgan boshni xolis fonda chizishi kerak, deylik. Yuqorida aytilganidek, boshning yuz qismi oldida katta maydon qoladi. Shaklni tuslashga kirishar ekan, u boshdagi soyalar kompozitsiyani buzganini va tus muvozanati yo'qolganini ko'radi. Shuning uchun u rasm chizishdan oldin qator xomaki chizgilar bajarib ko'rishi zarurki, ularda kompozitsiya masalasi hal etilsin. Talaba eng qulay nuqtani tanlab olishi kerak, ya'ni u duch kelgan joyga o'tirib olaverishi maqsadga muvofiq emas. Vaholanki, ko'plab talabalarda ana shunday qusur bor. Bundan tashqari, shogird o'zi chizayotgan rasm oxir oqibatda qanday ko'rinishga ega bo'lishini, xayolan bo'lsada, yaqqol tasavvur qilishi lozim. Faqat shundan keyingina qalamni qo'lga olishi va rasmini qog'oz sathiga dadil joylashtirib, ifodalashni boshlashi mumkin. Ikkinchi bosqich - bosh shaklining xarakterli xususiyatlari, o'lcham munosabatlarini, ya'ni nisbatlarini va boshning kenglikdagi holatini ochib berish. Bosh shaklining o'ziga xos xususiyatini ochib berishga kirishishdan oldin talaba haykal-naturani diqqat bilan o'rganib chiqishi, shakl qurilishining eng muhim xususiyatlarini aniqlab olishi lozim. Bu o'rinda natura nihoyatda ob'yektiv, to'g'ri idrok etilishi kerak. U sub'yektiv taasurotlar asosida emas, balki jiddiy ilmiy bilimga tayangan holda idrok etishi va tasvirlashga kirishishi kerak. Ma'lumki, naturani o'rganish uni bevosita diqqat bilan kuzatishdan boshlanadi. Rassom, eng avvalo, shaklning umumiy xususiyatini, boshning fazoviy holatini ilg'ab oladi, shundan keyingina alohida qismlar va yaxlitliklar, o'lchamlararo farqlar, nisbatlarini chamalab aniqlay boshlaydi. Natura bilan oldindan bunday batafsil tanishib chiqish ob'yektiv tahlil qilishga o'tish uchun asos xizmatini o'taydi. Bosh shakli tasviri qog'ozda qalam bilan juda yengil belgilanib, nozik, umumiy va chiziqli konstruktiv tarzda aks ettiriladi. Natura katta shakli umumiy tuzilishining asosiy xususiyati ochiladi. Ko'pchilik talabalar rasmda chiziqlardan qanday foydalanish kerak, bosh shaklini birdaniga aniq chiziq bilan ifodalash kerakmi yoki faqat yengilgina chizish kerakmi, deb so'raydilar. Bu masalada fikr bildirgan P.Chistyakov shunday yozgan edi: "Bu o'rinda har xil usullar bo'ladi: bir kishi qo'lida qalam bilan uzoq vaqt qarab turadi va so'ng shaklni tasvirlaydi, boshqasi esa qalamni qog'oz ustida tez-tez yurgiza boshlaydi va shu bilan birga bir yo'la belgilar chizadi, ya'ni ham joy, ham harakat ustida ishlaydi. Xo'sh, qaysi biri durust? Har ikkisi ham yaxshi. Eng asosiysi - bosib chizmaslik. Chunki qora chiziqlar xatolarni ko'rishni qiyinlashtiradi. Bu xatolarni tuzatish esa, undan-da, qiyin". Rassom bosh shaklini tahlil qilar va uni ifoda etar ekan. U avvalo, shaklning umumiy massasi, xususiyati, mutanosiblik, o'lchamlararo nisbatlarni belgilab topib, yuzaga chiqarishi lozim. Ya'ni yengil chiziqlar bilan boshning umumiy ko'rinishini ifoda qila olishi kerak. Bosh shakli va uning umumlashtirilgan ko'rinishdagi o'ziga xos qiyofasini ochishda boshqa qismlar bilan taqqoslash usulidan foydalanish lozim. Talaba o'z qarshisida turgan bosh shaklining umumiy xususiyatini osonroq ilg'ab olishi uchun ko'zlarini salgina qisib qarashi kerak, shunda shaklning hamma detallari yo'qoladi hamda hajmning umumiy massasi ko'rish maydonida qoladi. Yaxlit holda idroklanadi. Antinoy bosh shaklini ko'rib chizar ekanmiz, biz uning chakka qismi ancha keng ekanini va dahani torayib borganini ko'ramiz. Agar bosh shaklining old qismiga qaraydigan bo'lsak, u uchburchak shakliga o'xshashini sezish mumkin: ya'ni, boshning yuqori qismi (sochlar) jag' qismidan kengroq, jag' qismi esa dahandan keng ekanligi namoyon bo'ladi. Boshning umumiy ko'rinishini belgilab olib, uning har bir qismiga ko'z yugurtirib chiqish kerak. Ular beshta

asosiy yuzadan iborat: peshona, yonoqlar, ko'z kosolari va ulardan bo'rtib chiqqan ko'zning sharsimon shakllari, shuningdek, burunning prizmatik shakli. Rasmda lablar, dahan va yonoqlarni belgilab beradigan yuza yo'nalishlarini aniqlab olamiz. Lekin ularni hozircha chizib chiqmaymiz, balki joylashgan yerini bilib olamiz va ular boshning umumiy xususiyatiga qanday ta'sir etishini tekshirib chiqamiz. Asosiy yuzalar, boshning umumiy massasini aniqlash bilan bir paytda, shu yeming o'zida boshning egilganligi va burilib turish holatini aniqlaymiz: ya'ni bosh vaziyatini tomoshabinga to'g'ri ko'rsatishga harakat qilamiz. Boshning egilganlik holatini to'g'ri topish uchun qanshar va dahan o'rtasini xayolan to'g'ri chiziq bilan tutashtirish kerak va bu chiziq tasvirdagi vertikal o'rtasida qanday burchak hosil qilishini bilishga yordam beradi. Keyin profil chizig'i bilan vertikal oralig'idagi egilish burchagini aniqlab olib, boshning egilganlik holatini ham to'g'ri belgilab olish mumkin bo'ladi. Boshning fazo kengligidagi holatini aniqlash bilan bir qatorda, bosh va bo'yinning o'zaro mutanosibligini tekshirib olish kerak. Boshning bo'yin bilan bog'lanishini ko'rar ekanmiz, konstruktiv anatomik qonuniyatlar haqida ham to'xtalib o'tishimizga to'g'ri keladi. Bosh kamdan-kam hollardabo'yin va yelka kengligisiz tasvirlanadi. Uning yelka kengligi bilan uzviy tarzda bog'lanmagan holati kamdankam bo'ladi. Bunday holat portretning fazodagi ko'rinishini ishonchli tarzda ochib berolmaydi. Buni biz, hatto, bo'yin va yelka kengligi to'la chizilmagan va ushbu misolimizda keltirilgandek, u faqat kontur chiziq bilan belgilab qo'yilgan taqdirda ham yaqqol sezamiz. Oddiy geometrik shakllarga qiyoslab boshni tuxumsimon, bo'yinni silindr, yelka kengligining yuqori qismini esa- romb shaklida o'zaro bog'liq holda ko'ramiz. Bu o'rinda bo'yin gavda va bosh o'rtasidagi oraliq bo'g'in hisoblanadi. Yelka kengligining yuqori qismi romb ko'rinishida bo'lib, uning tomonlari ko'krak va o'mrovlardir. Bu romblarning diagonallari akromial o'simtalari uchlarini tutashtiruvchi va yettinchi bo'yin umurtqasida bo'yinturiq chuqurchasidan pastga ketuvchi chiziqlardir. Bo'yinning silindirsimon shakli old tomondan yaxshi ko'rinadigan ko'krak so'rg'tich-o'mrov mushaklari, orqa tomondan esa bo'yin umurtqasining ikki tomonda joylashgan "kapyushon" mushaklaridan iboratdir. Bu mushaklar kalla suyagi qutisini yelka kengligi bilan tutashtirib turadi. Boshning kengligi holati ishonchli bo'lishi bo'yin harakati xususiyatini ochib beradi va, shuningdek, bo'yin harakati ham boshning kenglikdagi holatiga bogliqdir. Buni kesik bosh namunasini chizish orqali yanada chuqurroq o'zlashtirib olish mumkin. Rasmlarda inson portretini kesik shakllar orqali ishlash namunasi ko'rsatilgan bo'lib, bu vazifa talabaning inson qiyofasini tasvirlashini ancha osonlashtiradi. Bu usulga Uyg'onish davri rangtasvir, qalamtasvir ustalari Albrect Dyurer va Shonlar asos solganliklari to'g'risida ma'lumot bergan edik. Dastlab boshning old qismini ikki teng va simmetrik qismlarga ajratuvchi profil chizig'ini belgilab olamiz. Bosh to'rtidan uch burilishda joylashgani uchun yuz qismi perspektiv qisqarishda bo'ladi. Shu sababli profil chizig'i perspektiva qonuniyatiga ko'ra, uzoqdagi qismni kichik (qisqarishda), yaqindagisini esa katta qismlarga ajratishi kerak. Lekin bunda juda ehtiyot bo'lish, o'zgarishlarga yo'l qo'ymaslik lozim. Rasmda biz perspektiv hodisalarni to'g'ri ilg'ashimiz va profil chizig'i boshning old qismini teng ikki bo'lakka ajratishini kocrishimiz kerak. Talabalar ko'pincha profil chizig'i bir tarafga surilishiga yo'l qo'yadilar, bu esa bosh shaklining butunlay o'zgarishiga olib keladi. Chunki profil chizig'i rasm chizuvchi uchun asosiy mo'ljal hisoblanadi. Profil chizig'ini belgilab olganimizdan so'ng, uni uchta teng qismga bo'lish kerak. Bunda olchamlar mutanosibligining klassik qonuniyatidan unumli foydalanish darkor. Boshning old qismlari uchta teng qismga ajraydi: soch qoplamasi chizig'idan qosh usti yoylarigacha, qosh usti yoylaridan burun asosigacha va burun asosidan dahan tagigacha. Qosh usti yoylaridan burun asosigacha bo'lgan kesim ham o'z navbatida uchta teng qismga ajraydi: birinchi (qosh usti yoylaridan) va ikkinchi qism o'rtasidan ko'z qismlari chizig'i o'tadi, u jag' suyagi, ko'z burchaklari va ko'z yoshi qopchig'i choklarini kesib o'tadi. Burun asosi o'rtasidagi kesim ham uchta teng qismga ajraydi: birinchi va ikkinchi qismlar o'rtasidan og'izning o'rta chizig'i o'tadi, u lablar kesim chizig'i deb ataladi. Ko'zlar orasidagi masofa ko'z kattaligiga teng. Boshning ba'zi boiaklari shaklini tasvirlashga hozircha e'tibor bermaymiz. Bu bosqichda faqat ularning joylashgan o'rnini aniqlaymiz, qismlar va yaxlitlik nisbatlarining

to'g'riligini tekshiramiz. Ko'zlar, burun teshiklari, lablar o'lchamlarini ham hozircha chiziqchalar yoki nuqtalar bilan belgilab qo'yamiz, shuning o'zi ularning joylashuvi va kattaligini aniqlash uchun yetarlidir. Inson boshining tuzilishi konstruktiv sxemasi bilan siz birinchi bosqichda tanishib chiqqansiz. Endi uni ushbu vazifada to'rt dan uch qism burilishda, ufq chizig'i darajasidan balandroqda turgan holatda belgilab olishga harakat qilamiz. Profil chizig'i peshona o'rtasi, qanshar, burun, lab bantlari va dahan o'rtasidan o'tadi. Qosh usti yoylari, ko'zlar kesimi, burun asosi, lab va dahan kesimlari tuxumsimon bosh shakliga asosan biroz egilgan va yuqoriga qaratilgan. Bu chiziqlarning hammasi parallel bo'lishi kerak.

Agar bu qonuniyatga rioya qilmasak, perspektivada katta xatoga yo'l qo'yishimiz mumkin. Bunday holni bosh rasmini chizishda yaxshigina tajribaga ega bo'lgan rassomlarda ham kuzatishimiz mumkin. Yo'l qo'yilgan xato shundan iborat bo'ladiki, boshning old qismi tomoshabindan uzoqlashishiga qarab kichraymaydi, balki, aksincha, kattalashadi, ya'ni tomoshabinga yaqin qosh usti yoylari va dahan (jag') asos chiziqlari o'rtasidagi masofa kichik, uzoqlashgani esa katta bo'lib qoladi. Boshning to'rtidan uch burilishdagi gorizontol yuqori holatida, bizning misolimizdagidek, bizga yaqin bo'lgan ko'z uzoqlashsa - balandroq, qosh usti yoylari, ko'z kesmalari, burun va og'iz asoslarining chizig'i uzoqlashishiga qarab pastrog' bo'ladi. Boshning asosiy bo'laklarini tasvirlashga (ko'zlar, burunlar, soch tolalari va hokazolarga) kirishilar ekan, albatta, shakl asosi - mazmunidan kelib chiqish kerak, ya'ni: burun - bu prizma, ko'z esa shar ekanligini yodingizdan chiqarmang va ushbu bo'laklarni turli nuqta va holatlardan alohida tasvirlashga harakat qiling. Zero, ular orqali siz bosh bo'laklari, ularning tuzilishi haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lasiz. Uzoq muddat davom etadigan rasm ustida ishlashda chizuvchining qarash nuqtasi butun rasm chizish jarayonida o'zgarmay qolishi kerak. Dam olib, tanaffus qilib kelingandan so'ng avvalgi nuqtani toppish uchun

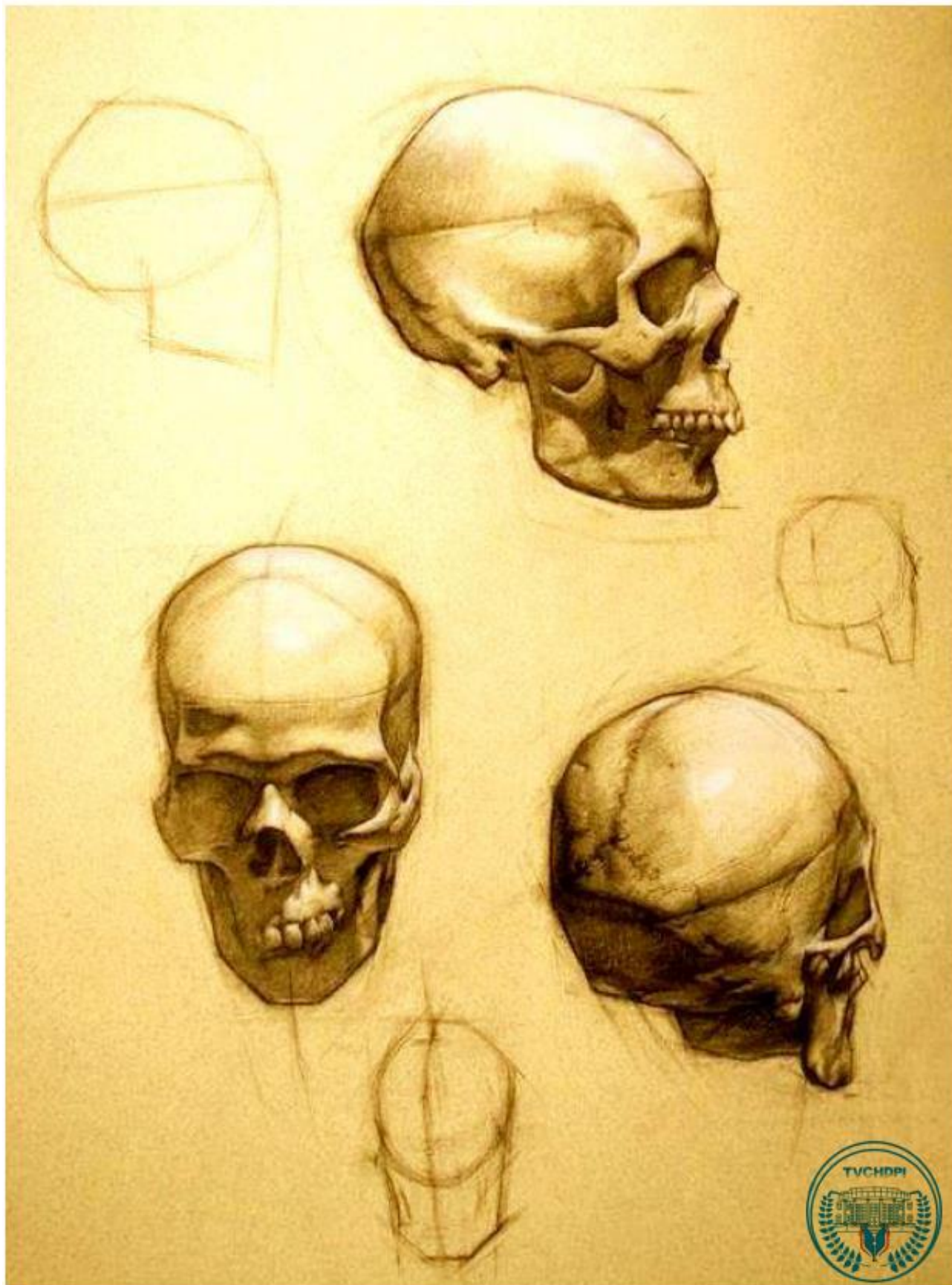
quyidagi usullarni tavsiya qilish mumkin: rasm chizuvchi e'tiborini qansharg'a va uning ko'zidan uzoqroqda turgan ko'z yoshi qopchig'iga (agar bosh to'rtidan uch qism burilishda turgan bo'lsa) qaratsin. Boshning to'rtidan uch qismi burilish holatida burun uchi uzoqroqdagi ko'zni yopib qo'yadi, shunda ko'z qanchalik to'silib qolganligini, ya'ni ko'z yoshi qopchig'i qay darajada ko'rinayotganligini yoki u qanshar ortida qanday yopilib qolganligini bilib olish kerak. Yana boshqa usul - tasvirlangan ob'yekt bilan naturani solishtirish juda katta tezlikda amalga oshiriladi va uning xato va kamchiliklarini aniqlash imkoni tug'iladi. Talaba bosh rasmini chizish jarayonida juft va simmetrik shakllarning to'g'ri taqsimlanganligiga alohida e'tibor berishi kerak. Buning uchun quyidagilarni tavsiya qilish mumkin: birinchidan - juft va simmetrik shakllarni bir vaqtning o'zida chizish lozim, ikkinchidan - har bir juft va simmetrik shakllar chetidan boshqasiga qarata parallel chiziqlar tortish kerak. Masalan, ko'z qorachig'i (olmasi)ning yuqori cheti o'ng va chapdan bitta chiziqda turishi kerak, bunda bitta ko'z qovog'ining kengligi va qalinligi belgilab olinib, darhol ikkinchisiga o'tilishi lozim. Ko'zlarning sharsimon shaklini ocha borib, ko'z qovoqlarini darhol aniq chizmang, faqat ularning kengligi, qalinligi va har bir qovoqning yo'nalishini belgilab oling. Sizga yaqinroq turgan ko'zning yuqori qovoq qoqilishi ko'z yoshi qopchig'iga, uzoqroqdagi ko'zniki esa ko'z burchagiga yaqinroq bo'ladi. Qovoqning pastrog'ini esa, hatto, belgilamasa ham bo'ladi. Burun prizmasini chiza turib profil chizig'ini qanshar va burun asosi o'rtasidan o'tkazishga harakat qilamiz. Boshning old qismiga nisbatan ham shunday yo'l tutamiz. Bosh shaklini tasvirlashning dastlabki bosqichlarida yordamchi chiziqlardan foydalanish usullari - rasmlarda ko'rsatilgan. Lekin ular perspektiv qisqarishda bo'lganligi uchun o'rtani chamalab topamiz. Masalan: profil chizig'i ikkita teng va simmetrik qismlarga ajratadigan boshning old qismini aniqlay borib, bir yonoq chetidan profil chizig'igacha va profil chizig'idan ikkinchi yonoqqacha bo'lgan masofani qalam bilan o'lchash mumkin emas; chunki profil chizig'iga nisbatan yuzning chap qismi kichikroq, o'ng qismi esa kattaroq bo'ladi. Bosh shaklini tasvirlashning dastlabki bosqichlarida yordamchi chiziqlardan foydalanish usullari rasmlarda ko'rsatilgan. Shuningdek, talabalar uzoq muddatga mo'ljallangan akademik vazifalarni bajarish davomida antik davrga mansub gips bosh niqoblarini ham qalamchizgi bilan chizishlari muhim.

Professional rassomning mahorati - uning rasmni yengil va erkin chizib ifoda eta olishidadir. Bunga muntazam ravishda, aniq maqsadni ko'zlab faol ijod qilish orqali erishish mumkin. Tasvirlashning dastlabki bosqichlarida iloji boricha kam vaqt sarflab rasm chiza bilish mahoratdan dalolat beradi. Shuning uchun akademik mashg'ulotlarda tasvirlashga ko'p vaqt sarflayotgan bo'lsangiz, u holda uyda yoki rasm chizish bo'yicha qo'shimcha mustaqil dars soatlarida maxsus mashqlar bajarib turishingiz shart. O'quv akademik rasm chizish jarayoni professional mahoratning mustahkam poydevorini qurish va pedagog-rassomni tarbiyalashda muhim bosqich hisoblanadi. Shu munosabat bilan yosh rassomning diqqat-e'tiborini yana bir narsaga qaratish zarur. Ba'zi talabalar ishning alohida bosqichlarini tahlil qilib, rasm

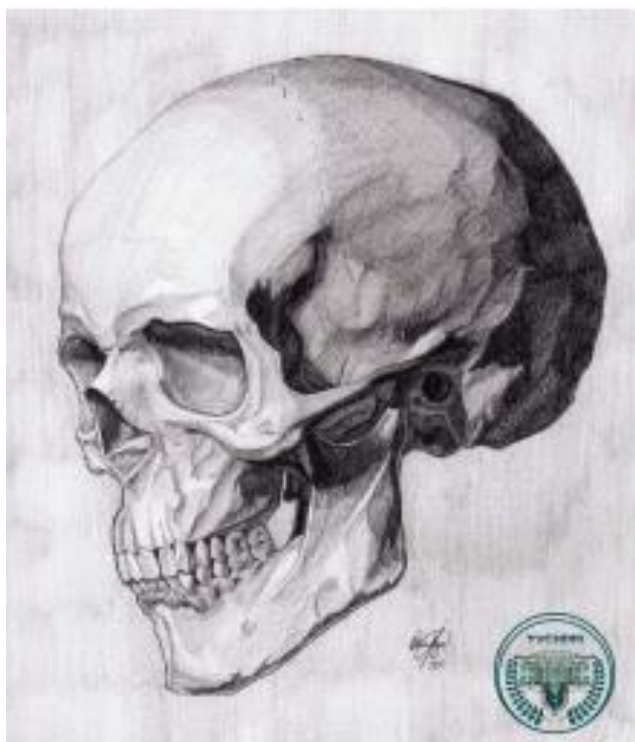

ustida ishlashning unchalik to'g'ri bo'lmagan uslubiylotini "ixtiro" qiladilar. Ishning bitta bosqichini bajarib (chiziqli-konstruktiv tasvirini), undan keyin bu ishga qaytmaydilar va rasmga hech qanday tuzatish kiritmaydilar. Vaholanki, tasvirlashning butun davomli jarayoni tikomillashib borgani sari rasm aniq ifoda kasb eta borishi kerak. Mana shuning uchun ham biz dastlabki bosqichlarda rasmni yengilgina, qalamni qog'ozga salgina tekizib chizishni tavsiya etamiz. Tortinchi bosqich - shaklni batafsil, barcha maydachuydalarigacha ishlab, poyoniga yetkazish. Ishning bu bosqichida katta shaklni asta-sekin bo'laklar bilan uyg'unlashtirish jarayoni kechadi. Rasm chizuvchi katta shakl tahlilidan kichik shakllar tahliliga o'tadi (umumiy shakl ko'rinishiga moslab). Bitta bo'lakning o'rni va kattaligini aniqlay borib, uni boshqasi bilan uyg'unlashtirish kerak. Masalan, burun rasmini chizayotganda uning ko'z yoshi qopchig'i, jag' suyaklari, quloqlar, lablar burchaklariga nisbatan qanday joylashayotganligini nazardan o'tkazib borish kerak. Talaba quyidagi qoidaga qat'iy rioya qilishi, ya'ni: bo'laklar rasmini chizayotganda ular boshqalari bilan. umuman, katta shakl bilan qanday uyg'unlashayotganligini doimo tekshirib borishi lozim. Shaklni tus orqali modellashtirishda zarur bo'lgan yerlarda reflekslar uchun qog'ozda oq joy qoldirmang. Avval soyaning oddiy vositalari - yorug'lik, yarim soya, soya yordamida shakl hajmini chiqaring, shundan keyingina refleksga e'tiborni qarating, uni o'rab turgan yuzalar tusiga kuch bering, hech qachon to'liq tus berishga shoshilmang - uni qalamni qog'ozga bosmasdan, asta-sekin yuzaga chiqaring. Ma'lumki, boshlovchi rassomlar peshona, yonoqlar, dahan shakllarini modellashtirishda katta qiyinchilikka duch keladilar. Yorug'likdan - yarim soyaga va soyaga tus berib, bir tekis o'tishda talaba chegaralarning o'rnini aniq ko'ra olmaydi va ko'rinayotgan hamma narsalami passiv tarzda ko'chira boshlaydi. U bosh shaklining umumiy xususiyati haqida o'ylamaydi ham. Natijada katta shakl bo'laklarga bo'lina boshlaydi, yaxlitlik yo'qoladi. Boshning to'rtidan uch qismi burilishini tasvirlashda uzoqdagi yonoq cheti aniq chiziladi. Boshning old qismi simmetrik tarzda qurilishini hisobga olgan holda, profil chizig'ini (xuddi ko'zgudagi aks kabi) uzoqdagi yonoq rasmining bizga qaratilgan yuzasiga o'kazish mumkin. Agar tomoshabinga qaratilgan yonoq yuzasi yoritilgan bo'lsa, u holda ushbu chiziq chegarasi bo'ylab eng yoritilgan qismi joylashadi, u shu'alanishi ham mumkin, agar bizga qaratilgan yonoq yuzasi (bizning misolimizda) soya ostida bo'lsa, u holda bu chiziq nur va yarim soya o'rtasida chegara bo'lib xizmat qiladi. Peshona va dahanni tus bilan shakllantirishda ham ana shunday yo'l tutiladi. Ko'z shaklini modellashda shuni yodda tutish kerakki, u, asosan, sharsimon shakl bo'lib, ko'z kosasi ichida joylashadi. Shuning uchun ham ko'z qovoqlarini chizayotganda yuqori qovoqning pastki cheti ga (ichkarisiga) diqqat bilan qarang: qovoqning yuqori chetini ko'z olmasidan tashqari, yana ko'z yoshi qopchigini ham qoplagan. Agar biz ko'z shaklini vertikal yuza bilan kesadigan bo'lsak, u holda kesma izi ana shu shaklning plastik - tuzilishini, ya'ni uning uch olchamliligini yaqqol ifoda etadi. Bundan tashqari, qovoq qalinligining qisqarishiga ham e'tibor qaratish zarur. Bu haqda bosh shakli detallarining rasmini chizish bobida alohida to'xtalib o'tilgan. Tasviriy san'atda shakl bo'laklarini batafsil ishlash nafaqat tasvirning to'g'ri chiqishini, balki uning ifodali bo'lishini ham nazarda tutadi. Talaba shakl hajmidan tashqari yuza fakturasini ham oydinlashtirishga erishsa, tasvirning ifodaliligi yanada oshadi. Gips bosh shaklini tasvirlashda talaba - yosh rassomlar, odatda, rasmni juda qoraytirib yuboradilar. Bosh shaklining ayrim detallarini soyada ishlashda ular qalamni qog'ozga qattiqbosadilar, natijada gips xususiyatini ochib bera olmaydilar. Bunday hollarda buyuk rassom va pedagog A.Deyneka (u bilan birga ishlagan o'qituvchi larning xotiralariga qaraganda) o'z talabalariga gips bosh yonida qora sochli va oftobda toblangan tirik inson turibdi, deb tasavvur qilish zarurligi haqida gapirgan. Ana shu ikki boshni siz qog'ozda tasvirlashingiz kerak. Agar siz gipsdagi soyalarda qalamni bosib chizishga berilib ketgan bo'lsangiz, endi siz qanday vositalar bilan qora sochlar tusini ochib bera olasiz? Axir, siz bu yerda oq gips shaklini chizayapsiz. Sizda esa cho'yan quyma hosil bo'lib qoldi. Shuning uchun ham qalamni qog'oz yuzasiga qattiq bosmaslik haqida takror va takror aytib o'tish joizdir. Rasm chizish uchun 3,4, 5-raqamli yumshoq qalamlardan foydalaning. Bu o'z qo'lingizni mashq qildirib, uni qalamni boshqarishga o'rgatishda, albatta, qo'l keladi. Rassom o'z mehnat qurollari bilan ishlash ko'nikmasini egallashi kerak. U qalam bilan ishlaganda, kamon tortayotgan

g'ijjakchi kabi, o'z qurolini mohirona ishlata bilishi lozim. Kamonchi kerak yerda kamoni juda nozik tarzda, ohang maromiga mos, tortarga yengilgina tekkizgan holda tortadi. Rassom ham xuddi shunday. U qalamni o'ynata bilishi. kerak yerda qattiqroq bosib, kerak yerda qog'oz ustida yengil, nozik harakatlar qiidira bilishi lozim.

Beshinchi bosqich - rasm ustida ishlash natijalariga yakun yasash. Qalamtasvir ustida ishlashning so'nggi bosqichida, eng avvalo, rasmning umumiy holatini tekshirib olish kerak (detallarni umumiy shaklga bo'ysundirish, rasmni tuslash, to'q-ochlik nisbatlarini aniqlash, shu'la bilan yorug'lik, refleks bilan yarim soyani taqqoslash). Tasvirlangan narsaning ba'zi bo'laklari umumiy ko'rinishdan ajralib, turtib chiqib turishi kerak emas. Shundan so'ng hamma narsa o'z o'rnida yoki o'rinda emasligini aniqlang. Shaklni har taraflama ishlashda siz rasmni joyid siljitib yuborgan bo'lishingiz mumkin. Xatolarni ko'rish oson bo'lishi uchun rasmni uzoqroq masofaga qo'yib, unga yaxshilab qarang. Leonardo da Vinchi o'zining "Rangtasvir haqida kitob" asarida quyidagicha maslahat bergan edi: Biz shuni aniq bilamizki, xatolar o'z asaringdan ko'ra begona kishilar asarida tezroq ko'zga tashlanadi va ko'pincha sen o'zgalarning kichkinagina xatosini ko'rasan, o'zingning katta xatongni ko'rmaysan. Shuni ta'kidlaymanki, rasm chizayotganingda senda kata ko'zgu bo'lishi kerak va sen unda o'z asaringni tez-tez ko'rib turishing lozim. Tayyor, ko'zga tashlanib turgan narsa esa, aksincha, boshqa usta qo'li bilan bajarilgandek tuyulaveradi senga. Shunda sen dastlabki holatga qaraganda o'z xatolaring ustida yaxshiroq mulohaza yurita boshlaysan. Shuningdek, o'rindan turib, biror-bir boshqa ish bilan mashg'ul bo'lib qaytish ham yaxshi. Chunki asaring tepasiga yana qaytganingda, u haqda yaxshiroq mulohaza yuritasan, agar sen doimo uning qarshisida o'tirsang, qattiq aldanib qolasan. Shuningdek, undan uzoqlashish ham yaxshi, chunki shunday qilinganda asar kichikroq ko'rinadi, bir nazar bilan butun asar hajmini osonroq ko'rasan.

Akademik mashg'ulotlarda kasbiy bilim va malaka egallar ekan, oliy va o'rta badiiy bilim yurti talabasi o'z ijodiy faoliyatini doimiy ravishda faollashtirib, badiiy didini rivojlantirib borishi kerak. Bunga obrazli ko'rish, obrazli fikrlash, muntazam shug'ullanish va buyuk ustalar asarlarini o'rganish orqali erishish mumkin. Bosh rasmini chizishda uning old qismi rassomni ko'proq jalb qiladi. Ko'zlar, burun, lablar va quloqlar shaklini diqqat bilan ishlash talab etiladi. Lekin bu shakllarni detallashtirish, batafsillashtirish jarayoni shakl tuzishning ma'lum qonuniyatlariga bo'ysunishi kerak. Yuqorida bayon etilgan fikrlardan kelib chiqib, shuni ta'kidlash kerakki, oliy ta'lim talabalari tasviriy faoliyat bilan ko'proq mustaqil ravishda shug'ullanishlari lozim. Buyuk rassomlarning ishlarini ko'rib tahlil etish, shuningdek, ulardan ko'plab nusxalar olish ko'zlangan maqsadga erishishda kata ahamiyat kasb etadi.

7-mavzu	B.Mikelandjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'z)

Reja:

1. David boshining bo'laklari, lab bo'lagi qalamtasviri.
2. Portret, plastik anatomiya, perspektiva qonunlariga asoslangan holda burun modelini qurishni o'rganish.
3. Burun modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish, konstruktiv qurilishini topish.
4. Quloq modelini konstruktiv qurilishini topish.
5. B.Mikelandjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Paul Thomas, Anita Taylor. Drawing, London-2011. 2-20-229-230-bet
4. Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar
5. Tojiyev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. 18-19 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. David boshining bo'laklari, lab bo'lagi qalamtasviri haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

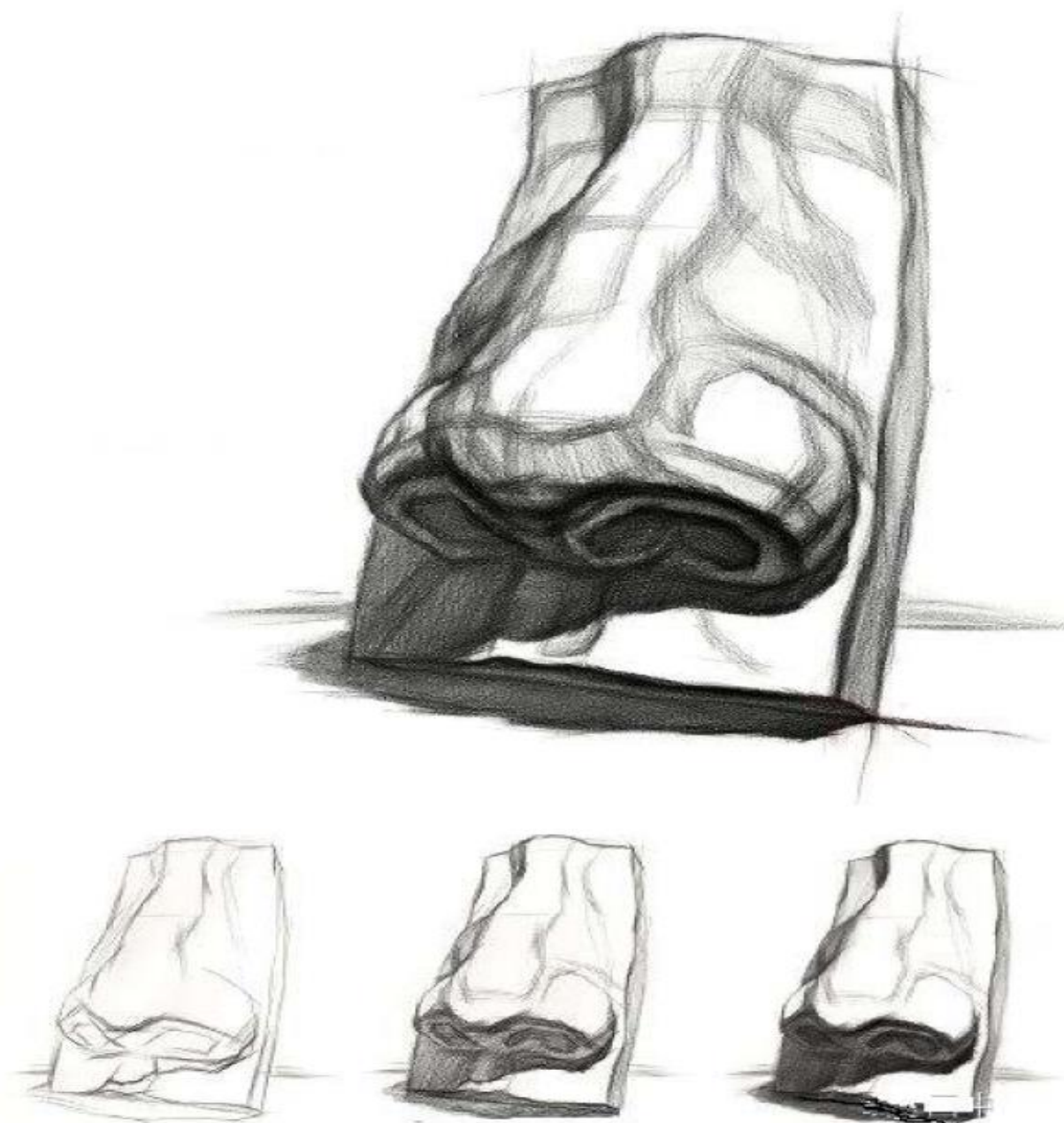
1. David boshining bo'laklari, lab bo'lagi qalamtasviri haqida malumot bering.
2. Portret, plastik anatomiya, perspektiva qonunlari ahamiyatini aytib bering?
3. B.Mikelandjeloning David haykali boshining bo'laklari haqida malumot bering.

Bosh shaklining bo'laklarini chizish yuzning bosh qismlari -burun, ko'z, quloq, lablarni tasvirlashning asosiy qoidalarini puxta bilishni talab etadi. Talabalar, odatda, boshning alohida bo'laklari rasmini chizish muhimligiga e'tibor bermaydilar. Ular buni go'yo bekorga vaqt sarflash, deb o'ylaydilar. Ularning fikricha, gips boshni tasvirlashda bosh bo'laklarni chizish yetarli. Lekin talaba bosh rasmini chizish paytida ko'z, quloq, burun va lablarni tasvirlashning barcha nozik jihatlarini chuqur va maxsus o'rganib chiqa olmaydi. Leonardo da Vinchi boshlovchi rassomlarga maslahat tariqasida shunday degan edi: Agar sen narsalar shakli haqidagi bilimga ega bo'lmoqchi bo'lsang, u holda qismlardan boshla. Agar sen uning birinchisini xotirangda tutmagan va yetarli darajada o'zlashtirib olmagan bo'lsang - keyingisiga o'tma. Agar sen o'zga yo'l tutadigan bo'lsang - bekorga vaqtingni sarflaysan yoki, ochig'ini aytganda, ta'lim olish jarayonini juda cho'zib yuborasan. Men senga eslatib qo'ymoqchiman - eng avvalo, qunt qilishni, keyin esa tez ishlashni o'rganib ol. Qadimgi badiiy maktablarda bosh shaklini tasvirlash burun, ko'z, quloq va lab kabi detallar rasmini chizishdan boshlangan. Aka-uka Karachchilardan biri o'z akademiyasi tarbiyalanuvchilari uchun maxsus qo'llanma yaratgan edi. Bu qo'llanma "Butun inson tanasini chizishga o'rgatuvchi ajoyib maktab" deb nomlangan. Qo'llanmada bosh shaklini tasvirlash bo'laklar rasmini chizishdan boshlanishi aytib o'tilgan. Boshqa qo'llanmalarda ham bu masalaga jiddiy e'tibor berilgan. Masalan, I.Preysler o'zining "Rasm chizish bo'yicha qoida va qisqa amaliyot" deb nomlangan qo'llanmasida (1734) quloq shaklining qurilish qonuniyatlari bilan bir qatorda tasvir metodikasini ham yoritgan. Qo'llanmada yozilishicha, tasvir rasm chizuvchiga quloq holatini aniqlab olishga yordam beradigan o'q chiziqlarni aniqlashdan boshlanadi. Shundan so'ng quloq suprasining umumiy aylanasi va qismlarining proporsional nisbatlari belgilab olinadi. Undan keyin quloq jingalaklari, qarshi jingalaklari, qayiqsimon chuqurliklarni qanday tasvirlash kerakligi ko'rsatilgan. Bosh qismlarini o'rganishni rasm o'quv dasturlarida ko'zda tutilgan klassik gips namunalar (Dovud boshi) tahlili

va tasviridan boshlaymiz. Bosh shakli bo'laklarini ishlash burun tasviridan boshlanadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik talabalar portret ishlashda bosh bo'laklarini alohida o'rganishga uncha e'tibor bermaydilar va muvaffaqiyatga erishmaydilar. Yuqorida ta'kidlanganidek, **BURUN** shakli to'rtta yuzadan iborat bo'ladi - oldingi, ikki yon va pastki yuzalar. Erkak va ayollarning burni har xil bo'lishiga qaramay, burun shakli tuzilishi bir xil. Biz uni o'z sxemamizda ko'rib chiqamiz. Burun prizmasining old yuzasi qosh usti yoylari chizig'idan to burun bukrisigacha trapetsiyasimon shaklda bo'ladi, qanshardan burun bukrisining o'rtasiga qadar yana bitta uzaytirilgan trapetsiya bo'ladi, undan bukri oxirigacha - uchinchi, lekin ag'darilgan ko'rinishdagi trapetsiya va, nihoyat, oxirgi trapetsiya - bodom bor. Individual xususiyatlarga ko'ra, burun shakllari qurilish sxemasi ko'rinishi o'zgaradi - puchuq, qirg'iy burun, to'g'ri burun. Lekin ularning qurilish qonuniyati o'zgarmay qolaveradi. Masalan, biz qirg'iy burun kishini chizaymiz. Burun shakli tuzilishini tahlil qilib, biz ko'rsatib o'tgan sxema ancha cho'zilganini qayd etamiz; bunday kishining qanshari ancha tor bo'lib, prizma burunning yon yuzasi qanshardan ko'z qorachig'igacha chuqur kirib ketadi; burun bukrisining eng do'ng qismi shakliga ko'ra cho'ziq, uchi pastga egilgan, bodom chiziqlari ko'rinmas boladi, ular yagona shaklga qo'shilib ketgandek tuyuladi. Puchuq burunli kishining qanshari keng, burun bukrisi botiqroq va kichik bodomlari keng bo'ladi, burun uchi yaxshi ko'rinib turadi, butun sxema esa ancha siqiq lekin, shuni alohida ta'kidlash kerakki, shakl xarakteri har xil bo'lishiga qaramay, burun sxemasi. Tarkibi o'zgarmas, ya'ni to'rt qismdan iborat bo'lib qolaveradi. Burun shakli qurilishi qonuniyatlarini o'rganib, Leonardo da Vinchi yozgan ediki, o'rtasida bukri bo'lgan burun qismlari sakkiz usulda o'zgaradi, binobarin: ular birxilda to'g'ri yoki birxilda bukilgan, birxilda bo'rtib chiqqan bo'adi - bu birinchidan; ular bir xilda to'g'ri, bo'rtib chiqqan yoki bukilgan bo'ladi - bu ikkinchidan; ularning yuqori qismlari to'g'ri, pastki qismlari esa bukilgan bo'ladi - bu uchinchidan; yuqorisi to'g'ri, pastkisi bo'rtib chiqqan bo'ladi - bu to'rtinchidan; yuqorgisi bukilgan, pastki esa to'g'ri bo'ladi - bu beshinchidan; yuqorgisi bukilgan, pastkisi bo'rtib chiqqan bo'ladi - bu oltinchidan; yuqoridagisi bo'rtib chiqqan, pastkisi esa to'g'ri bo'ladi - yettinchidan; yuqorgisi bo'rtib chiqqan, pastkisi esa bukilgan bo'ladi - bu sakkizinchidan. Burun shaklining tashqi ko'rinishi, asosan, burun suyagi va qoshlar o'rtasi peshona qismi suyagining qurilish xususiyatlariga bogliq bo'ladi. Puchuq burunlilarda peshona qismi oldinga ancha bo'rtib chiqqan, burun suyagi esa ichiga kirib ketgan bo'ladi To'g'ri burunli kishilarda peshona suyagidan burun bukrisiga o'tish bir tekisda bo'ladi. Qirg'iy burun kishilarda peshona suyagi biroz oldinga turtib chiqqan, burun suyaklari esa ancha oldinga chiqib, keskin pastga qaragan bo'ladi Burun kemirchagi va mushaklarning joylanish qonuniyati ham shunday. Buni tirik odamning boshi rasmini chizayotganda hisobga olish kerak. Bu yerda biz burun shakli va uning plastik xarakteristikasi shaklini qurishning umumiy qonuniyatlarini o'zlashtirib olishimiz kerak. Burun shakli qurilishining asosiy qonuniyati Dovud boshi nusxasida yaxshi ifoda etilgan. Shuning uchun barcha badiiy o'quv yurtlarida bosh bo'laklarini o'rganishda Dovud boshining gips nusxasi tavsiya etiladi. Burun rasmini chizishga kirishar ekansiz, tasvirlashning uslubiy izchilligi - oddiydan murakkablikka, umumiylikdan xususiylikka o'tilishiga rioya qiling. Eng avvalo, burunning prizmatik shaklini belgilab olish zarur. Uning holatini va proporsional nisbatlarini kenglikda belgilab olamiz (perspektiva qonuniyatlariga muvofiq). Keyin burun prizmasining joylashishi va yuzalarining (oldingi, pastki va ko'rinib turgan bo'lsa - ikkala yon yuzalari) yo'nalishini belgilab olamiz. Agar burun prizmasi biz tomon frontal turgan bo'lsa, u holda oldingi yuza yaxshi ko'rinadi, qolganlari esa perspektiv qisqarishda bo'ladi; agar biz burun prizmasiga pastdan qaraydigan bo'lsak, burunning pastki yuzasi yoyilgan va yaxshi ko'rinadigan, old va yon yuzalari esa prespektiv qisqarishda bo'ladi. Burun to'rtidan-uch burilishda yoki profilda bo'lsa, burun prizmasining bizga qaratilgan yon yuzasi yaxshi ko'rinadi, uning qolgan yuzalari esa perspektiv qisqarishda bo'ladi. Shuning uchun, eng avvalo, tasvirda prizma - burunning umumiy shaklini to'g'ri belgilab olish, uning holati kenglikda chiziqli perspektiva qonuniyatlariga ko'ra to'g'ri turganligini aniqlab olishimiz va proporsional nisbatlarini tekshirib olishimiz lozim. Shundan so'ng, bizning sxemamizga muvofiq, shakl strukturasini ochishni boshlaymiz. Eng avvalo, burun old yuzasining asosiy qismlari - qanshar,

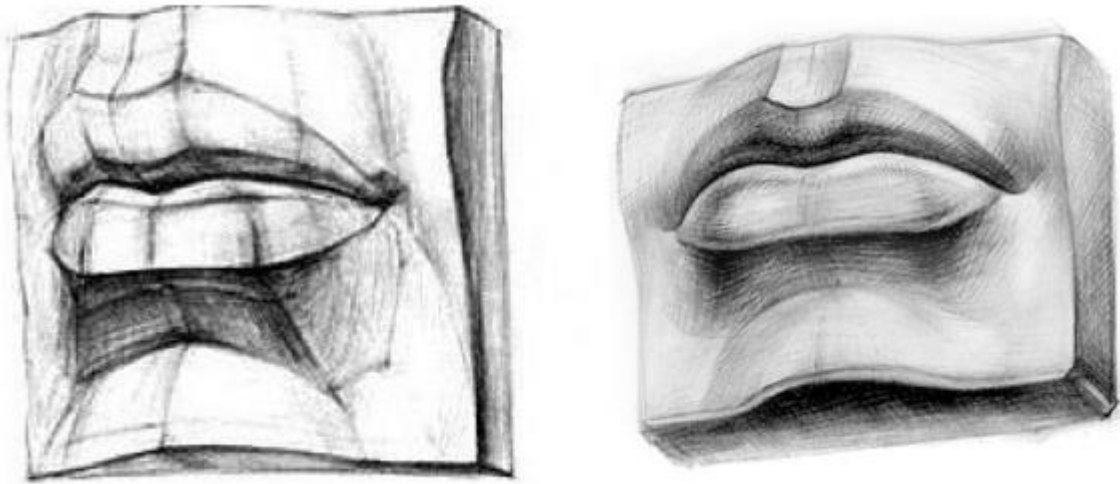
bukri va bodomlarning joylashishini belgilaymiz. Shundan so'ng qanshardan ko'z yoshi qopchig'igacha va bodomlardan burun teshiklari uchigacha bo'gan yon yuzalar chuqurligini, shuningdek, burunning pastki maydon xarakterini aniqlaymiz. Burunning old yuzasiga aniqlik kirita borib, bir vaqtning o'zida o'ng va chap tomonlarni tasvirlang.

Masalan, o'ng tomondan qansharni belgilab olib, darhol chap tomonni ham belgilang; burun bukrisini o'ng tomondan belgilab, shu yerning o'zida chap tomonni ham belgilab oling; bodomlar shakli xarakterini aniqlay turib, o'ng va chap qismini bir vaqtning o'zida tasvirlang. Agar rasm chizuvchida ko'z bilan chamalash malakasi rivojlanmagan bo'lsa, u dastlab yordamchi chiziqlardan foydalanishi kerak. Masalan, burun prizmasini belgilab olib, ko'z yoshi qopchig'i va burun qanotlari uchini to'g'ri chiziqlar bilan tutashtirish; burunning yuqori chetini belgilab, darhol uni boshqa tomondan ham to'g'ri chiziq bilan belgilash va bu to'g'ri chiziqni burun asosi chizig'igacha davom ettirish lozim. Burun teshiklarini tasvirlashda teshiklar qalinligini (ayniqsa, soyada qolgan pastki yuzani bo'rttirayotganingizda) belgilashni yodingizdan chiqarmang. Tus

berishda bitta shakldan ikkinchi shaklga o'tishda ehtiyot bo'ling, ularning chegaralarini juda qattiq bo'yab yubormang (ayniqsa, qanshar shaklidan burun bukrisiga, bukridan bodomlarga o'tish joylarini. Burunning pastki yuzasini ocha borib, burun uchi, burun teshiklarining yon chegaralari va burun teshiklarining qalinligiga salgina tus berish zarur. Pastki, yon va oldingi yuzalarga bitta umumiy tus berish noto'g'ri. O'zingizni tekshirib ko'rishingiz uchun quyidagi usuldan foydalanishingiz mumkin: nazaringizda rasmdagi hamma shakllar yaxshi ifodalangan bo'lsa, rasmni kaftlaringiz yoki bir bo'lak qog'oz bilan bekiting, bunda faqat rasmning kichkina bir 95 fragmenti ochiq qolsin. Endi shaklning uch o'lchamliligi lozim darajada yorqin ifodalanganmi yoki hammasi bo'yalib ketib, ushbu shaki rasmi faqat kontur chizig'ida o'z ifodasini topganmi – shuni tekshiring; agar shunday bo'lgan bo'lsa, shaklni modellashni va har bir yuzaning kenglikdagi yo'nalishini aniqlashni davom ettirish kerak. Tuslash qonunlarini to'g'ri hal etishga alohida e'tibor qaratish kerak. Chizishni prizma shaklidagi burunga yengilgina tus berishdan boshlaymiz. Burunning oldingi (yoritilgan) va pastki (soyadagi) yuzasini ajratayotganda tus nisbatlari oxirigacha saqlanib qolishi kerakligini unutmang. Ko'pchilik rasm chizuvchilar yarim soyada joylashgan burun teshiklarining yon yuzalarini xuddi burunning oldingi (yoritilgan) uchidagisi kabi yorqin tasvirlaydilar. Shuni edan chiqarmaslik kerakki, burun uchida ba'zan shu'la (refleks) paydo bo'ladi va bu eng kuchli yorug'likdan sustroq bo'ladi. Shundan keyin yorug'likda ham, soyada ham shaklning plastik xarakteristikasini ochishga kirishish kerak. Reflekslarni yon yuzada joylashgan tusni kuchaytirish yordamida tuslang. Ushbu rasmni chizayotganda, o'quv materialini o'zlashtirib olish bilan birga ifodali rasm ishlash, gips materialini qog'ozda aks ettirishga harakat qiling. Shuningdek, qadimgi rassom pedagoglarning mohirona bajargan ishlaridan nusxa ko'chirish ham foydadan xoli emas. Tasvirning prinsip va uslublarini yaxshi o'zlashtirib olish uchun turli holatlardagi haykallarning bir qancha rasmlarini chizish kerak. Bunda, albatta, burun shakli qurilishining alohida xarakterli xususiyatlarini ochishga harakat qiling.

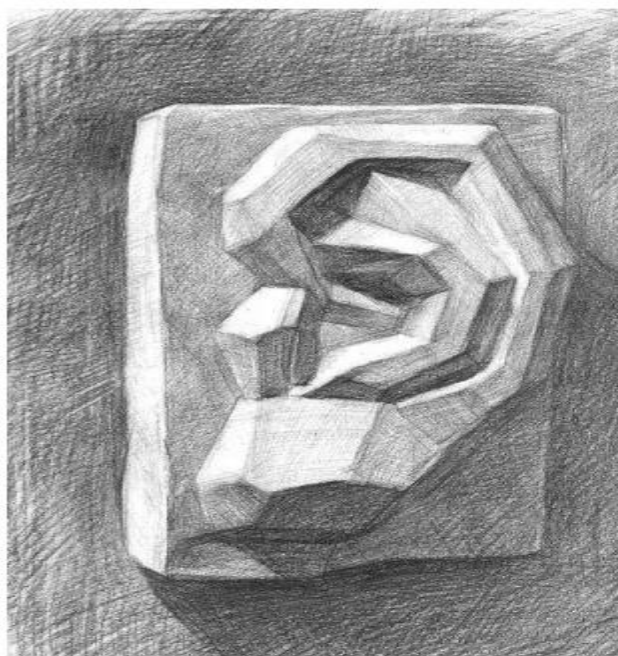
LAB. Lablar ham odam boshini tasvirlashda kuzatish va o'iganishning doimiy ob'ekti hisoblanadi. Shuning uchun bo'lajak rassom lablar shaklining qurilish qonuniyatlarini ham, ularni yuzada tasvirlash qoidalarini ham yaxshi bilishi kerak. O'q chizig'i(profil)ga nisbatan yuqori va pastki lablarning hamma qismlari simmetrik joylashgan boladi. Shuning uchun yuqori lab ustidagi maydoncha, yuqori lab bantigi, chuqurchalar, lab burchaklar, pastki labning ikkita yarmi va dahanga tushib turgan pastki lab massasi bir yo'la tasvirlanishi kerak. Tasvirqurishning bu sxemasidan foydalanganda ko'pchilik bu sxemani berilib ketgan, qalamni qog'ozga bosgan holda qalin chiziq bilan chizadilar. Lablar bantigini yengilgina, qalamni qog'ozga ozgina bosib chizish kerak. Chunki naturada ushbu chiziqlar o'rnida yorug'lik joylashgan, binobarin, lablar chetlarining eng shishib turgan qismi hisoblanadi. Boshlovchi rassom buni Dovud lablarining ganch nusxasini chizish amaliyotida tushunib, ilg'ab oladi, bunda shakl plastikasi yaqqol "o'qiladi". Lablarning shakli va ularning joylashishi tishlarning shakli, kata-kichikligiga ko'p jihatdan bog'liq. Agar tishlar bir-biriga bir tekis tegib tursa, lablar ham shunday joylashadi, yuqori va pastki lablar kengligi esa deyarli to'g'ri bo'ladi. Agar pastki jag' tishlari oldinga turtib chiqqan bo'lsa, pastki lab ham oldinga chiqibroq turadi, lablar kengligi esa quyidagicha O'zgaradi: yuqori lab pastroq (ingichkaroq), pastki lab esa shishgan va qalin bo'ladi. Agar pastki jag' tishlari yuqorigi jag' tishlari tagiga kirib ketsa, u holda yuqorgi lab oldinga turtib chiqadi, pastki lab esa orqaga tortiladi. Buni Dovud lablarining gips namunasida diqqat bilan tahlil qilish mumkin. Lab shakllariga tus berishda yorug'likdan yarim soyaga va yarim soyadan soyaga sekin-asta o'tishga harakat qiling. Shakl yuzasini buzib yuboradigan qo'pol chizgilar qilmang. Chiziq shakl bo'ylab tushishi kerak. Shakl yuzasi o'ngga burilsa chizgi (shtrix) ham o'ngga buriladi, yuza chapga ketsa, chizg' ham chapga buriladi. Chunki tomoshabin rasmdagi chizgilar yo'nalishini kuzatadi, ular unga shakl plastikasini "o'qish"ga, uqib olishga yordam beradi. Lablarni chizayotganingizda lab burchaklari oldidagi burin-lab shakli plastikasini diqqat bilan kuzatib boring.

Lablarning yuqorigi va pastki yuzalari burchaklariga yaqinlashishiga qarab ichkariga tortiladi, yonoqlarning turtib chiqqan qismi esa (burun-lab taxlamasi) xuddi ularga yopishib turgandek bo'ladi. Ko'pchilik talabalar, aksincha, lab strelkalarini oldinga chiqarib chizishadi, natijada ular naqshga yoyilib qoladi, shuning uchun yuzning butun pastki qism plastikasi buziladi. Reflekslarni ehtiyotkorlik bilan chizing. Talabalar odatda reflekslarni juda yorqinlashtirib yuboradilar. Oqibatda shakl parchalanib, yaxlitligi yo'qoladi. Refleks kuchini tekshirib ko'rish uchun quyidagi usuldan foydalaning: naturaga qarab, refleksni ko'rib turib ko'zlarinigizni biroz yuming - agar reileks yo'qola borsa, u rasmda ham yo'qolishi kerak. Agar refleks juda yorqin bo'lsa, uni biroz tuslash (pasaytirish) kerak. Rasmda shakl yaxlitligini ko'rish uchun uni o'zingizdan uzoqlashtiring. O'quv materialini o'zlashtira borib, bir yo'la chizayotgan rasmingiz ifodali chiqayotganligini ham kuzating. Ana shu maqsadda klassik qo'llanma namunalaridan nuxsa ko'chiring, u yerda nafaqat shakl, balki materiallik xususiyatlari ham yaxshi berilgan. Nusxa ko'chirish qalamni boshqarish, grafika vositalari ifodaliligini ko'rishga yordam beradi. Shuningdek, ushbu mashqlar tus va shakl ifodasini ochishga ko'maklashadi. Lablar shakli qurilishi qonuniyatlarini yaxshiroq o'zlashtirib olish uchun tirik naturadan bir qancha rasmlar chizish zarur (bunda natura sifatida ko'zgu oldidagi o'z qiyofangiz ham ish beradi). O'zingizni ko'zgu yordamida chizayotganingizda rasmda nafaqat lablarning plastik xarakteristikasini, balki o'zingizning hayajonli (emotsional) holatingizni ham ifodalashga harakat qiling. Lablar juda ifodali bo'ladi, inson o'z lablari bilan ruhiy holatini ham namoyon eta oladi. Kishi yaxshi, sho'x kayfiyatda bo'lsa lab burchaklari ko'tariladi (ya'ni u kuladi); ma'yus yoki yig'layotgan holatda u, aksincha, lab burchaklarini tushirib yuboradi, Siz o'z lablaringizni turli emotsional holatlarda yoritib, yuqori va pastki lablar chetki shakllarining xakteri qanday o'zgarayotganligini, lablarning tutashish chizig'i holati qanday bo'lishini kuzating. Insonning turli ruhiy holatlarida lablar tasviri turlicha bo'ladi (lablar ko'rinishiga alohida e'tibor bering). Lablar shaklining ifodaliligi va xakteri, shuningdek, lablarning qalinligiga ham bog'liq. Portret xarakteristikasini ochishda bunga e'tibor berish kerak. Bir kishining lablari ingichka (yupqa), cho'zilgan (cho'chchaygan) bo'ladi. Bunday lablar qat'iy xakterga (felga) ega kishilarga xosdir; boshqa kishining lablari qalin va yumshoq xakterga ega bo'ladi.

QULOQ. Odamning qulog'i, garchi uning shakli turli kishilarda turlicha bolsada, doimo bir xil tuzilishda bo'ladi. Har qanday kishida biz tashqi gajamani kokrishimiz mumkin. Ichki gajama quloq suprasining o'rtasida boiadi. Pastki qismi esa yumshoq joy bilan tugaydi. Quloq suprasining ichki qismini qarshi gajama qoplagan. Quloq suprasini tashqi tomondan bukri qism qoplagan. Quloq tasvirini chizishda quloq suprasining hamma qismlari rassom nazarida bo'ishi kerak. Klassik qo'llanmalarda quloq rasmini chizish qoidalariga jiddiy ahamiyat berilgan. Unda rassomlar quloq shaklining qonuniyatlari va tasvir qurish uslubiyotini ko'rgazmali tarzda ko'rsatishga harakat qilganlar. Dovud qulog'ining ganch namunasi rasm chizuvchi uchun yaxshi qo'lanma hisoblanadi. Unda shakl strukturasi va plastik xakteristika yorqin ifoda

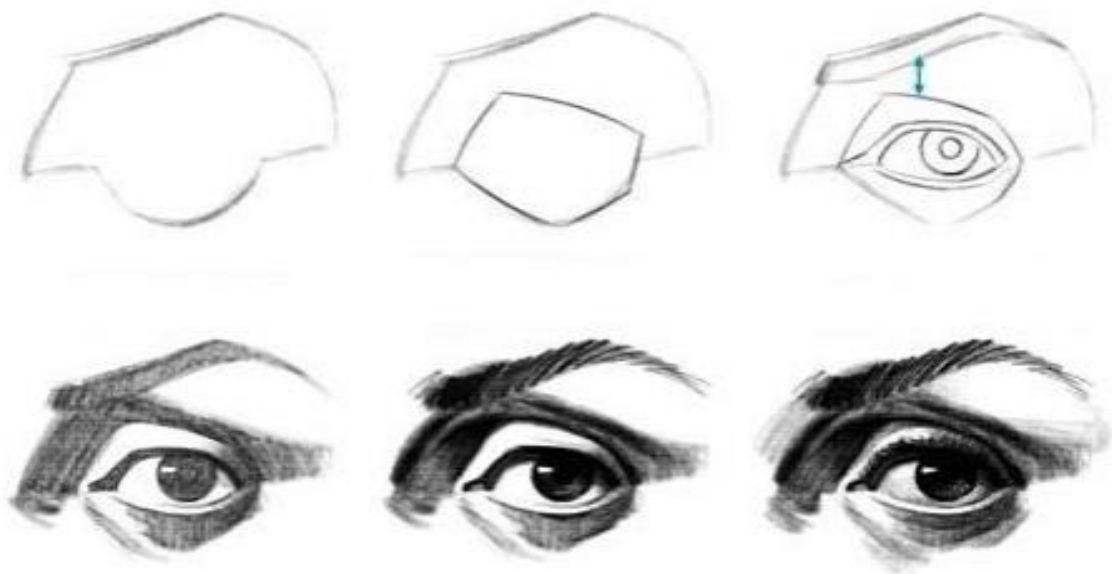
etilgan. Shuning uchun ham rasm chizishni o'rganishni shu namunadan boshlash kerak. Rasm chizishni, har galdagidek, umumiy shaklni ochishdan boshlaymiz, shundan so'ng quloqning tarkibiy qismlarini joylashtirish va shakl xarakteriga aniqlik kiritishga o'tamiz. Agar shakl to'g'ri belgilangan bo'lsa, endi unga tus berish mumkin. Quloq rasmini chizayotganda yoritilishiga, shaklning alohida joylarining tus berilish nisbatlariga e'tibor berish lozim. Ko'pchilik, odatda, quloq supراسi ichidagi shakl harakatlarini namoyon etmaydi, gajama va qarshi gajamaning chiziqli rasmiga ko'proq ahamiyat beradi, tus berish vazifasi esa hal qilinmay qoladi. Natijada rasm uzuq-yuluq bo'lib qoladi. Quloq supراسining tuzilish xususiyatlarini yaxshi o'rganib olish uchun quloq rasmini har xil tomonda va vaziyatlarda chizib ko'rish lozim. Quloq supراسining uchdan to'rt burilishidagi holatiga alohida e'tibor berish kerak. Bu o'rinda, eng avvalo, quloq supراسi tasvirining asosini tashkil etadigan kenglikda ellips ko'rinishdagi yo'nalishini to'g'ri belgilab olish zarur. Shundan so'ng gajama qalinligi va uning supراسi ichiga kirib borishdagi o'zgarishini aniqlash lozim. Quloqning bukri va yumshoq joyini tasvirlash ham xuddi shunday. Ko'pchilik ularni frontal holatda chizadi, shuning uchun ham quloq supراسi buzilgan holda chiqadi. Har xil odamlarning quloqlari shakli tuzilishining xarakterli xususiyatlarini ilg'ab olish kerak. Buning uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim: birinchidan, muntazam ravishda chizgilar va xomaki lavhalar chizish; ikkinchidan, har xil odamlarda quloqlar shakli xarakterini diqqat bilan kuzatish va yumshoq joyi, gajama bukrilarining shakli qandayligiga e'tibor qaratish, umuman, quloq qanday joylashganligiga qiziqish (shalpang quloq, yopishgan quloq va hokazolar). Bosh detallarining (burun, ko'zlar, quloq va lablar) tasvirlarining xususiyat va qonuniyatlarini o'rganishda tirik namunadan bosh detallari bo'laklari rasmini chizish juda foydali. Tirik naturadan va gips namunadan bosh detallarini chizayotganda rasmda asosiy qonuniyatlar qanday uyg'unlashayotganligini kuzating. Masalan, ko'z rasmini chizar ekanmiz, yuqori qovoqlar ko'z soqqasini qanday qoplaganligiga, qovoq qalinligi ko'zning perspektivadagi holatiga qarab qanday o'zgarayotganligiga e'tibor bering. Lablar rasmini chizayotganingizda labning tashqi cheti, haqiqatan ham biz ganch namunasida ko'rganimizdek, oldinga turtib chiqqanligini kuzating. Ta'limning ushbu bosqichida yaxshi namunalardan nusxa ko'chirish foydali, chunki bunda shakl tuzilishi qonuniyatlarini yana bir bor ko'rish, shuningdek, uning materiallik xususiyatlarini ochib berishni o'rganish mumkin. Masalan, A.Skino yuz terisi va sochlar fakturasini yaxshi ochib bergan. Bosh detallarini o'rganishda naturani va qisqa xomaki rasmlar, chizgilarni davomli tahlil qilib borish zarur. Chizgilar shakl qurilishi bilan bog'liq o'quv-tahliliy xarakterida va insonning emotsional holatini ochish xarakterida ham bo'lishi mumkin. Chizgilarning oxirgi ko'rinishini ko'zgu yordamida o'zingizni chizib ham bajarish mumkin. Bu o'rinda bo'laklarni (burun, lablar, dahan, peshona, ko'zlar, lablar) tasvirlash mumkin. Klassik qo'llanmalarda boshning alohida detallarini chizib bo'lgandan so'ng, ularni o'zaro bog'liq (burun, lablar, dahan, quloqni boshning unga tutashgan qismlari bilan) holda chizish taklif etilgan. Bunday chizish detallarning o'zaro bog'lanishini kuzatish, ularning umumiyligini anglashga yordam beradi.

KO'Z. Qadimgi qo'llanmalarda asosiy e'tibor bosh shakli bo'laklarini chizish qonuniyatlariga qaratilgan. Talabalarga bosh bo'laklarini turli holat va ko'rinishlarda chizdirish ularning tasvirlash malakasini oshiradi. Bosh shakli bo'laklari rasmlarini biz Jyulyen, Skino, Pukirev va Savrasov, Kardovskiy, Barshch, Xitrov, Solovyev va boshqa mashhur rassom va metodist olimlarning qo'llanmalarida ko'rishimiz mumkin. Ularda ko'z tuzilishiga katta e'tibor berilgan. Ularda rasm chizuvchining diqqat-e'tibori tasvir qurish metodik jihatlariga qaratilgan. Oliy o'quv yurtlari uchun tuzilgan hozirgi zamon o'quv dasturlarida Mikelanjelo Buanorrotti haykaltaroshlik ishidan Dovud bosh bo'lagining gips namunasini chizish ko'zda tutilgan. Buning asosiy sababi - bu haykal tasviriy san'atda nisbatlarining aniqligi va mukammal ishlanganligi bilan namuna hisoblanadi. Quyida ko'z shakli qurilishining asosiy qonuniyatlarini tahlil qilamiz. Avval aytib o'tganimizdek, ko'z sharsimon shaklga ega bo'ladi va ko'z chuqurligidan to'rtidan bir qismi chiqib turadi. Tasviriy san'atda rassom uchun oqsil parda bilan qoplangan ko'z soqqasining tashqi qismi va rangdor parda bilan qoplangan ko'z qorachig'ining bo'rtib chiqqan qismi, ko'z gavhari muhimdir. Ko'z olmasini qoplab turgan yuqori qovoqning bukilishi ko'z qorachig'ining turtib chiqqanligiga bog'liq, ya'ni yuqori qovoqning

eng bukilgan joyi qorachiq oʻrnashgan joy boʻladi: rasmda u nigoh yoʻnalishini koʻrsatadi. Koʻz qorachigʻi va rangdor pardalar turli nuqtalardan aniq koʻrsatilgan. Lekin koʻz shakli plastik xarakteristikasini yoritish talaba uchun ancha qiyin. Maʼlum boʻlishicha, koʻzning kata oʻlchamlari, qovoq qalinligining keng yuzalari koʻz soqqasining katta hajmini koʻrish va uni ifodalashga xalaqit beradi. Ustki yuzasi quti qopqogʻining butun yuzasini, pastki yuza esa yarim yuzasini egallaydi. Binobarin, qosh ustki yoylari pastki chetidan asosigacha biroz ogʻma holda qoʻyilgan. Kuzatilgan tasavvurni perspektiva boʻyicha aniqlab olish kerak. Shundan soʻng qosh ustki yoylari va qansharning turtib chiquvchi qismlarining oʻlchamlarini, shuningdek, koʻz soqqasining ichkarida joylashgan qismini, koʻz kesmalarining chizigʻini belgilab olish kerak. Qorachiq va qovoqlar ogʻma oʻq boʻylab joylashadi. Qorachiqning yuqori cheti esa oldinga turtib chiqadi, va pastki cheti ichiga kirib ketadi. Buni doimo nazarda tutish kerak (ayniqsa, tirik naturadan chizayotganda). Koʻz qurilishi xususiyatlarini yaxshi eslab qolish uchun uni turli tomondan chizib koʻrish lozim. Aksariyat rasm chizuvchilar koʻz shaklining plastik xarakteristikasini tushunmagani uchun koʻz soqqasida qovoqlarning perspektiv joylashishini ilgʻab ololmaydilar. Shu oʻrinda moʻljal sifatida qovoqlarning perspektivada joylashishi sxemasini taklif etish mumkin. Agar koʻz frontal holatda boʻlsa, u holda qovoqlar romb shaklida joylashadi. Agar koʻz toʻrtidan uch burilish holatida yoki profilda boʻlsa, u holda qovoqlar uchburchak shaklida joylashadi. Koʻpchilik boshni toʻrtidan uch burilishi holatida, koʻzlarni esa oʻzlariga qaratib chizadi. Qovoqlarning koʻz soqqasida joylashishi perspektiv holatini koʻrsatayotganda yuqori qovoq shaklining koʻzqorachigʻining joylashish holatiga qarab oʻzgarishini hisobga olish zarur: yuqori qovoqning pastki chetini chizayotganda ehtiyot boʻling. Pastki qovoqlarni yengilgina chizing, qalamni qogʻozga qattiq bosmang - pastki qovoq doim yoritilgan boʻladi. Rasm chizuvchi yuqori va pastki qovoqlarni bir xil tusda chizsa hajm va shakl ishonchliligini yoʻqotadi. Oʻquv materialini mustahkamlash uchun, birinchidan, eski qollanmalardan olingan yaxshi namunalardan nusxa koʻchirish yaxshi.

Reja:

1. Odam boshining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Modelni o'rganish, kesib ishlash usulida mashq qilish.
3. Kesik bosh gips namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Kesik bosh gips namunasini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

1. Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musiq" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
2. Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
3. Paul Thomas, Anita Taylor. Drawing, London-2011. 2-20-229-230-bet
4. Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar
5. Tojiyev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. 18-19 betlar
6. Brington Barber "Full course of the drawing", Barselona-2014. 29 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

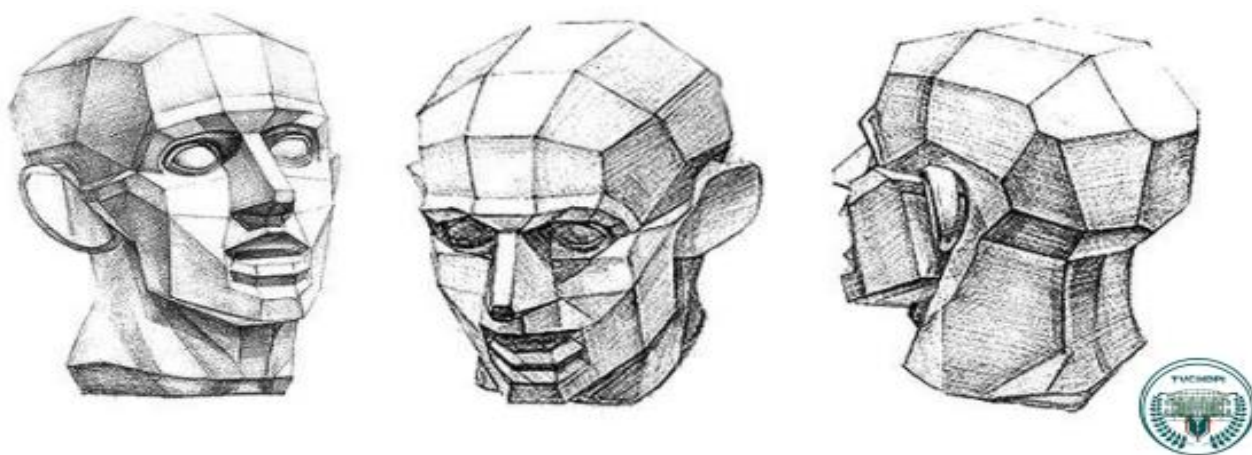
Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Odam boshining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Odam boshining qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Kesik bosh gips namunasini qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Kesik bosh gips namunasini qanday bo'ladi?

Antik bosh rasmi ustida ishlashning butun majmui tasviriy san'atning ustivor tamoyili - umumiylikdan xususiylikka va xususiylikka yana umumiylikka usuli va uslubiga asoslanadi. Boshqacha qilib aytganda, naturaning butun qismlarini tahlil qilish orqali umumiy shaklobrazini ifoda etish qoidasiga rioya qilish kerak. Bu tamoyil rasm chizish bo'yicha chiqarilgan hamma o'quv dasturlarida o'z aksini topgan va maxsus badiiy maktab, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlarida yetakchi hisoblanadi. U barcha talabalarga (ularning davomli rasm chizish tayyorgarligi darajasidan qat'iy nazar) taklif etiladi va bajarish talab qilinadi. Talabalar uni osonroq egallab olishlari va uning mazmunini yaxshiroq tushunib olishlari uchun tasvir ustida ishlashning murakkab majmui alohida - alohida bosqichlarga bo'lib o'rgatiladi. Bundan tashqari uslubiy izchillikka rioya qilgan holda tasvirlash talabaga har bir bosqichni alohida tushunib olishga va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglashga imkon yaratadi. Davomli tarzda rasm chizish jarayoni juda murakkab bo'lib, bunda yetarli ish tajribasiga ega bolmagan talaba ko'pincha qiynalib qoladi. U, eng avvalo, nimalarga e'tibor berish, o'z imkoniyatlaridan qanday qilib oqilona foydalanish kerakligini bilmaydi va ishni lozim darajada tashkil qila olmaydi. Bunday talaba odatda, nimani ko'rsa - shundayligicha ko'chirib qo'ya qoladi. Tashqi shakl ko'rinishidan diqqat bilan nusxa ko'chiradi. Kerak-nokerak qismlarni ajratmay, birdek tasvirlayveradi. Detailarga berilib ketib, ular naturaga juda o'xshayapti, degan fikrda chizaveradi. Ko'pchilik talabalar odam boshi rasmini chizar ekanlar, ishda uslubiy ketmaketlikka rioya qilmaydilar, darhol murakkab vazifalarni bajarishga kirishadilar va tez orada muvaffaqiyatsizlikka uchraydilar. Vaholanki, bosh rasmi ustida ishlashning uslubiy bosqichlari ham o'ziga xos xususiyatlarga egaki, ularni rasm chizuvchi, albatta, bilishi kerak. O'quv materialini yaxshi o'zlashtirib olish uchun chizuvchi ushbu ish bosqichida qaysi vazifani amalga oshirishi, tasvir qurishning qaysi jihatlariga alohida e'tibor qaratishi kerakligini bilishi zarur. Talaba naturani kuzatish va tahlil etish hamda rasmni konstruktiv chizish-qurish jarayonida aniq tizimga rioya qilishi kerak. Rasm ishlashning uslubiy izchilligidagi barcha nozik taraflarni Antinoyning gipsdan yasalgan haykali boshini chizish misolida ko'rib chiqamiz. Biz rasm ustida ishlashning uslubiy ketma-ketligini bayon eta borib, bir yo'la tirik odam boshi shakli qurilishining asosiy qonuniyatlari va tasvirlash usullarini (jumladan, ishning texnik usullarini) o'rgana boramiz. Birinchi bosqich - kompozitsiyaviy joylash

tirish. Ish qog'oz yuzasida rasm kompozitsiyasini topib, ifoda etishdan boshlanadi. Tasvirni yuzada qanday joylashtirish qulayroq bo'lishini, qaysi nuqtadan turib qargalganda shakllarning qurilish xususiyatlari ifodalibroq ko'rinishini bilish niyatida naturani oldindan har tomonlama o'rganib, ko'rib chiqish lozim. Talaba rasm kompozitsiyasini qog'oz yuzasida har taraflama to'g'ri va chiroyli joylashtirishni o'rganishi kerak. Shuning uchun tasvirlanajak gips bosh eng ifodali ko'rinadigan nuqtani tanlash unga kompozitsiya masalasini yaxshiroq, talabdarajasida hal qilishga yordam beradi. Lekin kompozitsiyani topishda qandaydir alohida bir qoidani mahkam ushlab olishning hojati yo'q. 10-mavzu Odam boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. Kesik bosh haykalini ishlash. Masalan, ba'zilar to'rtidan uch qism burilishda yoki profildagi (yon tomon) bosh shaklini chiza turib, yuz qismi oldida, albatta, katta may don qoldirish kerak, deb hisoblaydilar. Lekin, hattoki, buyuk rassom - ustalar asarlarida ham bunday qilinmaganini ko'ramiz. Ko'pchilik portretlar qog'oz yuzasining o'rtasida jamlanadi. Yuqorida aytilganidek, boshning yuz qismi oldida katta maydon qoladi. Shaklni tuslashga kirishar ekan, u boshdagi soyalar kompozitsiyani buzganini va tus muvozanati yo'qolganini ko'radi. Shuning uchun u rasm chizishdan oldin qator xomaki chizgilar bajarib ko'rishi zarurki, ularda kompozitsiya masalasi hal etilsin. Talaba eng qulay nuqtani tanlab olishi kerak, ya'ni u duch kelgan joyga o'tirib olaverishi maqsadga muvofiq emas. Vaholanki, ko'plab talabalarda ana shunday qusur bor. Bundan tashqari, shogird o'zi chizayotgan rasm oxir oqibatda qanday ko'rinishga ega bo'lishini, xayolan bo'lsada, yaqqol tasavvur qilishi lozim. Faqat shundan keyingina qalamni qo'lga olishi va rasmni qog'oz sathiga dadil joylashtirib, ifodalashni boshlashi mumkin. Ikkinchi bosqich - bosh shaklining xarakterli xususiyatlari, o'lcham munosabatlarini, ya'ni nisbatlarini va boshning kenglikdagi holatini ochib berish. Bosh shaklining o'ziga xos xususiyatini ochib berishga kirishishdan oldin talaba haykal-naturani diqqat bilan o'rganib chiqishi, shakl qurilishining eng muhim xususiyatlarini aniqlab olishi lozim. Bu o'rinda natura nihoyatda ob'yektiv, to'g'ri idrok etilishi kerak. U sub'yektiv taasurotlar asosida emas, balki jiddiy ilmiy bilimga tayangan holda idrok etishi va tasvirlashga kirishishi kerak. Ma'lumki, naturani o'rganish uni bevosita diqqat bilan kuzatishdan boshlanadi. Rassom, eng avvalo, shaklning umumiy xususiyatini, boshning fazoviy holatini ilg'ab oladi, shundan keyingina alohida qismlar va yaxlitliklar, o'lchamlararo farqlar, nisbatlarini chamalab aniqlay boshlaydi. Natura bilan oldindan bunday batafsil tanishib chiqish ob'yektiv tahlil qilishga o'tish uchun asos xizmatini o'taydi. Bosh shakli tasviri qog'ozda qalam bilan juda yengil belgilanib, nozik, umumiy va chiziqli konstruktiv tarzda aks ettiriladi. Natura katta shakli umumiy tuzilishining asosiy xususiyati ochiladi. Bosh shakli va uning umumlashtirilgan ko'rinishdagi o'ziga xos qiyofasini ochishda boshqa qismlar bilan taqqoslash usulidan foydalanish lozim. Talaba o'z qarshisida turgan bosh shaklining umumiy xususiyatini osonroq ilg'ab olishi uchun ko'zlarini salgina qisib qarashi kerak, shunda shaklning hamma detallari yo'qoladi hamda hajmning umumiy massasi ko'rish maydonida qoladi. Yaxlit holda idroklanadi. Ular beshta asosiy yuzadan iborat: peshona, yonoqlar, ko'z kosolari va ulardan bo'rtib chiqqan ko'zning sharsimon shakllari, shuningdek, burunning prizmatik shakli. Rasmda lablar, dahan va yonoqlarni belgilab beradigan yuza yo'nalishlarini aniqlab olamiz. Lekin ularni hozircha chizib chiqmaymiz, balki joylashgan yerini bilib olamiz va ular boshning umumiy xususiyatiga qanday ta'sir etishini tekshirib chiqamiz. Asosiy yuzalar, boshning umumiy massasini aniqlash bilan bir paytda, shu yeming o'zida boshning egilganligi va burilib turish holatini aniqlaymiz: ya'ni bosh vaziyatini tomoshabinga to'g'ri ko'rsatishga harakat qilamiz. Bu romblarning diagonallari akromial o'simtalari uchlarini tutashtiruvchi va yettinchi bo'yin umurtqasida bo'yinturiq chuqurchasidan pastga ketuvchi chiziqlardir. Bo'yinning silindirsimon shakli old tomondan yaxshi ko'rinadigan ko'krak so'rg'tich-o'mrov mushaklari, orqa tomondan esa bo'yin umurtqasining ikki tomonda joylashgan "kapyushon" mushaklaridan iboratdir. Bu mushaklar kalla suyagi qutisini yelka kengligi bilan tutashtirib turadi. Boshning kengligi holati ishonchli bo'lishi bo'yin harakati xususiyatini ochib beradi va, shuningdek, bo'yin harakati ham boshning kenglikdagi holatiga bogliqdir. Buni kesik bosh namunasini chizish orqali yanada chuqurroq o'zlashtirib olish mumkin.

O'quvchi o'z qarshisida turgan bosh shaklining umumiy xususiyatini osonroq ilg'ab olishi uchun ko'zlarini salgina qisib qarashi kerak, shunda shaklning hamma detallari yo'qoladi hamda hajmning umumiy massasi ko'rish maydonida qolib, yaxlit holda idrokalanadi. Profil chizig'ini belgilab olganimizdan so'ng, uni uch teng qismlarga bo'lish kerak. Boshning old qismlari uch teng qismga ajraladi: soch qoplamasi pastki chizig'idan qosh usti yoylarigacha, qosh usti yoylaridan burun asosigacha va burun asosidan dahan tagigacha. Qosh usti yoylaridan burun asosigacha bo'lgan kesim ham o'z navbatida uch teng qismga ajraladi: birinchi (qosh usti yoylaridan) va ikkinchi qism o'rtasidan ko'z qismlari chizig'i o'tadi, u jag' suyagi, ko'z burchaklari va ko'z yoshi qopchig'i choklarini kesib o'tadi. Burun asosi o'rtasidagi kesim ham uch teng qismga ajraladi: birinchi va ikkinchi qismlar o'rtasidan og'izning o'rta chizig'i o'tadi, u lablar kesim chizig'i, deb ataladi. Bu bosqichda faqat ularning joylashgan o'rnini aniqlaymiz, qismlar va yaxlitlik nisbatlarining to'g'riligini tekshiramiz. Ko'zlar, burun teshiklari, lablar o'lchamlarini ham hozircha chiziqlar yoki nuqtalar bilan belgilab qo'yamiz, buning o'zi ularning joylashuvi va kattaligini aniqlash uchun yetarlidir. Shundan so'ng ishning keyingi bosqichiga o'tamiz. Uchinchi bosqich, shaklning chiziqli konstruktiv asosini namoyon etish va perspektiva ko'rinishlarini ochish hisoblanadi. Inson boshining tuzilishi konstruktiv sxemasi bilan birinchi va ikkinchi bosqichda tanishib chiqqanmiz. Endi uni ushbu vazifada to'rtidan uch qism burilishda, ufq chizig'i darajasidan balandroqda turgan boshda belgilab olishga harakat qilamiz. Boshning asosiy bo'laklarini tasvirlashga (ko'zlar, burunlar, soch tolalari va hokazolarga) kirishilar ekan, albatta, shakl asos-mazmunidan kelib chiqish kerak, ya'ni burun — bu prizma, ko'z esa, shar, bo'yin esa, silindrikdir. Uzoq muddat davom etadigan rasm ustida ishlashda chizuvchining qarash nuqtasi butun rasm chizish jarayoni mobaynida o'zgarmay qolishi kerak. Buni quyidagi usul bilan tekshirilib boriladi— tasvirlangan obyekt bilan naturani solishtirish juda katta tezlikda amalga oshiriladi. Ushbu usulda uning xato va kamchiliklarini ham aniqlash imkoni tug'iladi.

9-mavzu	Anatomik bosh namunasining qalamtasviri. Ekorshe (Gudon) gips boshini tasvirlash.

Reja:

1. Ekopshe (Gudon) boshining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Modelni o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Ekopshe (Gudon) gips namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Ekopshe (Gudon) gips namunasini konstruktiv qurish va tuslash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Paul Thomas, Anita Taylor. Drawing, London-2011. 2-20-229-230-bet
4. Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar
5. Tojiyev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. 18-19 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Gips boshining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Gips boshining qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Ekorshe (Gudon) gips namunasini qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Ekorshe (Gudon) bosh gips namunasini qanday bo'ladi?

Odam boshi rasmini chizish — tasviriy san'at sirlarini o'rganish jarayonidagi eng muhim bosqichlardan biri. Odam boshi tasvirini ishlash mahoratini egallash uchun bosh suyagi bo'laklarini bilish, uning anatomik xususiyatlarini anglash muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, inson portretini tasvirlashga kirishishdan oldin boshning gipsdan ishlangan anatomik (Jan Antuan Gudon modeli) <<Ekorshe>> modelini chizish maqsadga muvofiq.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, inson portretini tasvirlash mashqlari bosh suyagi bo'laklarini tahlil qilish va tasvirlashdan boshlanadi. Tirik boshni tasvirlashda esa, bularni bilish juda muhimdir. Bosh suyagi bo'laklarini tahlil qilishda chakka suyagi, jag' suyagi shakllarining xarakteriga, jag' suyagi o'simtasiga, pastki jag' va ensa (gardan)larga alohida e'tibor berish kerak. Shuningdek, katta ensa chuqurchasi va ellipsoid shakhdagi ikkita bo'rtib chiqqan qismiga e'tibor qaratish kerak. Bu suyaklarning hammasi bosh suyagining umumiy xarakteri kabi har xil tomondan o'rganilishi kerak. O'quvchi uchun eng asosiysi bularni nazariy jihatdan o'qib, amaliy tomondan qo'lda qalam va qog'oz bilan ko'plab mashqlarda mustahkamlashi lozim. Shuning uchun ham barcha ta'lim muassasalarining o'quv dasturlarida odam boshini chizishdan oldin birinchi topshiriq bosh suyagini uch holatda chizish mashqlari bilan boshlanadi.

Bosh suyagini chizishda shularni nazarda tutish va xotirada saqlab qolish kerakki, u ikki qismdan: bosh suyagi qutisi — ensa, gardan va old qismlardan iboratdir. Ular turli shakl va olchamlardan iborat juda ko'p bo'aklardan tashkil topgan. Bosh suyagi qutisi oltita suyakdan tashkil topgan bo'lib, ular o'zaro tishsimon choklar bilan biriktirilgan (ensa, orqa), peshana (old), ikkita tomon tepa suyagi va ikkita chakka (yon) suyaklar.

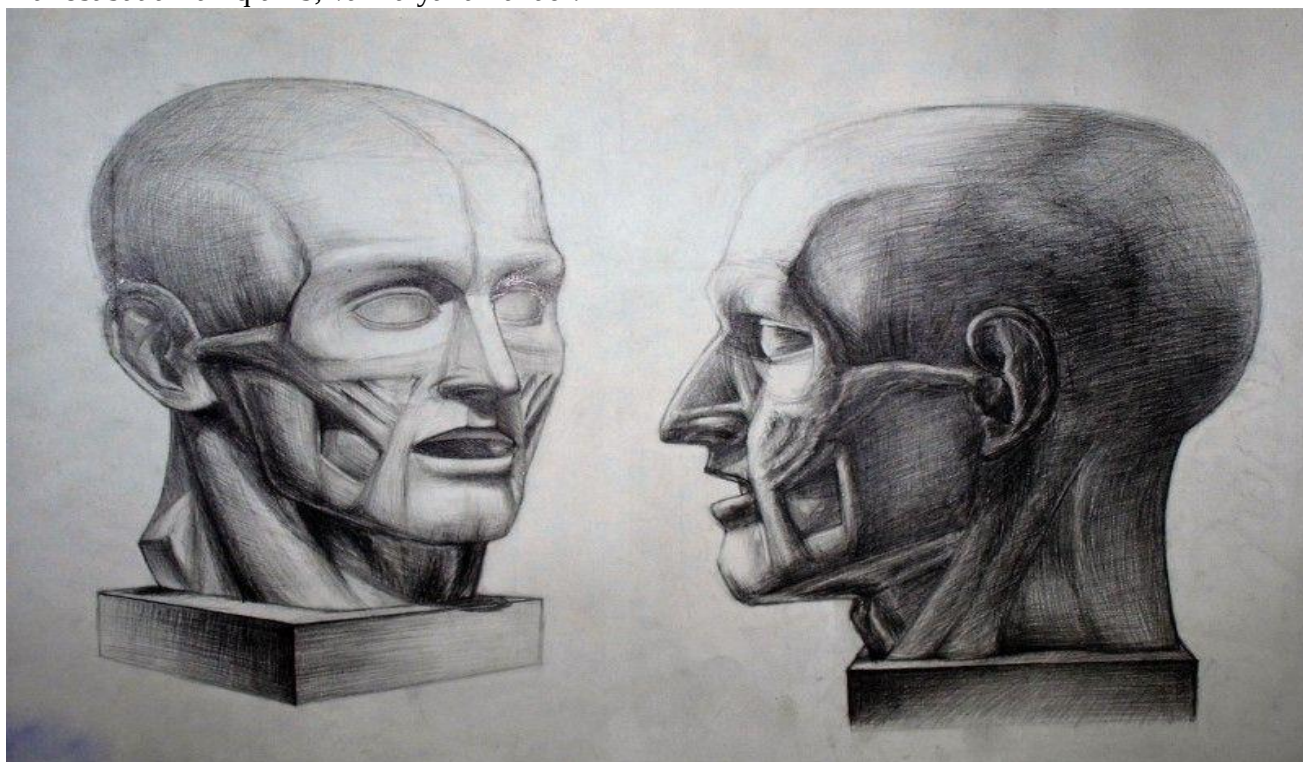
Old qismi ikkita ko'z kosasi (chanog'i, noksimon shakldagi burun kosasi, ko'z kosasining ostidan jag' suyagi (jag' suyagi o'simtasi bilan), ustidan qosh usti va chakka suyaklari qoplangan. Burun kosasi (noksimon chuqurchasi)dan yuqorigi jag' suyagi, pastdan esa, bosh suyagining old qismiga ikkita simmetrik o'ng va chap bo'laklardan iborat pastki jag' tutashadi. Bu suyaklar shaklining xarakteri va ularning qurilish xususiyatlariga va umuman, bosh shaklining xarakteristikasiga bog'liqdir. Shuning uchun naturadan bosh suyagini chizishda, har bir suyakning umumiy shaklini eslab qolishga harakat qilish kerak. Chunki ular portret rasmini

chizishda va tirik boshni tahlil qilishda muhim hisoblanadi. Jag' suyagi va jag' suyagi o'simtasi shaklining xarakteri va tirik bosh rasmini chizishda yonoqlar shaklini to'g'ri qurish va shu joyda quloq suprasi joylashishini nazarda tutish kerak. Jag' suyagi o'simtasining kattaligi taxminan to'rt enli keladi va jag' suyagi o'simtasining uchi doimo quloq suprasi va (bukrisi) o'rtasiga joylashadi. Jag' suyagi o'simtasini ushlab ko'rib, hamma ham u quloq suprasi o'rtasiga kirib borishni o'simtani barmoq bilan paypaslab ishonch hosil qila oladi. Bu narsani bilmagan o'quvchi, odatda, quloqni yo yonoqda, yo ensada aks ettirib, xato qilishi mumkin. Ensa (gardan) suyagining so'rg'ichsimon o'simtasi har qanday kishida yaxshi ko'rinadi, u boshni yelka suyagi bilan tutashtiruvchi ko'krak-o'mrov mushaklarining birlashtiruvchisidir. So'rg'ichsimon o'simtalarining joylashishiga mushaklar shaklining xarakteri va umuman bo'yin tuzilishiga bog'liqdir. Peshana suyagi uchta katta yuzalardan tashkil topgan: birinchisi — peshana bukrilari bilan peshana o'rtasi va peshana bukrilaridan chakka suyaklar tomondagi ikki yonboshi. Tik ko'rinishga ko'ra, peshana suyagi quyidagi qismlarga ajraydi: yuqori qismi — peshana bukrilari, pastki — qosh usti yoylari (chiziqlari). Bosh suyagi umumiy qonuniyatlarini o'rganib olib, uning yoshiga ko'ra, o'zgarishlarini ham hisobga olish zarur. Bosh suyagining yoshiga ko'ra, o'zgarishlarini beshta davrga ajratish mumkin: birinchisi — tug'ilishdan yetti yoshgacha; ikkinchisi — yetti yoshdan jinsiy yetuklik yoshigacha (16 yosh); uchinchisi — o'n olti yoshdan 30 yoshgacha (to'liq o'sish va rivojlanish yoshigacha); to'rtinchisi — 30 yoshdan 60 yoshgacha va beshinchisi — 60 yoshdan katta yoshgacha. Yosh go'daklarda kalla qutisining miya qismi pastki old qismiga qaraganda ancha katta bo'ladi. Ikkinchi davrda suyaklarning o'sish jarayoni sekinlashadi va old gardan suyaklarining o'lchamlari o'rtasidagi farq uncha bo'lmaydi. Uchinchi davrda peshana suyagi tez rivojlanadi, bosh suyagining miya qismi kengayadi va yuqoriga qarab o'sadi. Old qismi uzunlashadi, yonoq suyagi yoylari keskin yozila boshlaydi. Kalla suyagi uzil-kesil, ya'ni katta kishilarga xos ravishda shakllanadi. To'rtinchi davrda suyaklar o'sishdan to'xtaydi va hech qanday o'zgarish sodir bo'lmaydi. Beshinchi davrda old qismi o'zgara boshlaydi, ya'ni kichrayadi, tishlar to'kila boshlaydi. Buning natijasida pastki jag' ko'tariladi, dahan keskin old tomonga turtib chiqadi, yuz qisqaradi, bosh suyagining choklari qotadi.

Odamning boshini tasvirlashda bosh suyagi qurilishi haqidagi bilimlardan tashqari rassom boshning yelka kengligi bilan tutashish qonuniyatlarini ham bilishi kerak. Buning uchun Gudonning anatomik «Ekorshe» namunasining boshni yelka bilan birlashgan holdagi turli nuqtalardan ko'rinishining xomaki rasmini chizish foydadan xoli emas (80-rasm). Bosh suyagi qutisi yelka kengligi bilan yettita bo'yin umurtqalari yordamida tutashadi. Bu umurtqalar birining ustiga biri joylashgan bo'ladi, lekin ular orasida bukiluvchan tog'aylar bo'ladiki, bir tomondan ularni birlashtirib tursa, ikkinchi tomondan ularning harakatlanishiga imkon tug'diradi. Birinchi umurtqa yuqorida bo'lib unda bosh joylashgan va u atlant, deb nomlanadi. Bosh harakatga kelganda, atlant faqat bosh orqaga va oldinga egilgandagina ishtirok etadi. Uning yuqorigi o'simtasi tish ko'rinishida vertikal ravishda yuqoriga ko'tarilib, atlant teshigiga kirib boradi hamda unda o'q (o'zak) rolini o'ynaydi. Uning atrofida esa, bosh o'ng va chap tomonga harakat qiladi. Yettinchi bo'yin umurtqasining turtib chiqqan qismi yaxshi ko'rinishi va odamning beldan yuqori qomatini chizishda mo'ljal bo'lib xizmat qilishi uchun ham muhimdir. Odam qomatini chizish mashqlarida yettinchi bo'yin umurtqasi va bo'yinturuq chuqurchasi odamning tik turgan qomati muvozanatining o'qini aniqlashda doimo mo'ljal bo'lib xizmat qiladi. Shu o'rinda quyidagilarni eslab qolish kerakki, yettinchi bo'yin umurtqasi yelkaning yuqori chetidan o'tuvchi gorizontal chiziqda joylashadi. Bu qonuniyatni bilish bo'yin rasmini to'g'ri chizish va boshni yelka kengligi bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi. Ishga kirishishdan avval, o'quvchilar dastlab tasvirning umumiy shaklini qog'ozga tushirishadi. Topilgan o'rta va yon chiziqlar asosida bosh suyagining umumiy ko'rinishi belgilab olinadi. Bunda modelning shartli chegarasi bumrun ko'prigi va ko'z kosasidan o'tuvchi hamda quloq darchalarigacha davom etuvchi yuz va miya qismlarining nisbatlari to'g'ri aniqlanishi lozim. Bosh suyaklarining umumiy shakli va qog'ozdagi joylashuvi aniqlanganidan so'ng, tasvirni ishlashga kirishiladi. Bosh suyagining tasviri va uning simmetrik qismlari juft holda ishlanadi. Bosh suyagining ushbu holatdagi rasmini chizishda o'quvchi mo'ljal sifatida o'rta chiziqdan

foydalanadi. Chizuvchiga yaqin joylashgan ko'z kosasining tashqi chekkasidan, yoysimon suyak burchagidan o'tuvchi va pastki jag' burchagi bilan birlashuvchi shakl qirrasini bo'yicha yuz va yon taraflar munosabati aniqlanadi. Alohida suyaklarning nisbatlari, miya qopqog'i balandligi va kengligi, peshona suyagi, yonoq suyagi, jag'lar o'lchami kata qismlardan kichik qismlarga o'tish tartibida ko'zdan kechiriladi. Chunki rasmni yakunlash jarayonida qismlar nomutanosibligi yuzaga kelishi kerak. Bosh suyagi qismlari joylashuvining hajmli ko'rinishini to'liq tasavvur etish uchun vaqti-vaqti bilan, o'rindan turib, modelni turli tomonlardan kuzatish va chizishni davom ettirish kerak. Bosh suyagi tasvirini chuqur o'zlashtirib bo'lingandan so'ng Gudonning gips anatomik «Ekorshe» bosh shaklini to'rt bosqichda tasvirlash muhimdir. Bundan asosiy maqsad — bosh suyagi rasmini chizishda olgan nazariy bilimlarni plastik anatomiyaga oid muskullar tuzilishi va ularning joylashishini ushbu modelda amaliy bajarishdan iborat. Har doimgidek birinchi bosqich shaklni qog'oz sirtida kompozitsion joylashtirish va uni chiziqli konstruktiv qurishdan boshlanadi. Ikkinchi bosqichda shaklning bo'laklari geometrik shakllar tarzida qurish bosqichi hisoblanadi. Uchinchi bosqichda bosh shaklining konstruksiyalari va plastik yechimi aniqlanadi. So'nggi to'rtinchi bosqichda bosh shaklining yorug'-soya munosabatlari aniqlanib, vazifa yakunlanadi.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlari ni to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

10-mavzu	Antik davrga mansub gipsdan ishlangan bosh niqobi namunasining qalamtasviri (Venera)

Reja:

1. Venera boshining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Modelni o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Venera bosh niqob namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Venera bosh niqob namunasini konstruktiv qurish va tuslash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Paul Thomas, Anita Taylor. Drawing, London-2011. 2-20-229-230-bet
4. Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Gips boshining qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Venera bosh niqob namunasini qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Venera bosh niqob gips namunasini qanday bo'ladi?

Antik boshning davomli rasmi ustida ishlashning butun majmuyi ham tasviriy san'atning ustuvor tamoyili —umumiylikdan xususiylikka va xususiylikdan yana umumiylikka, usul va uslubiga asoslanadi. Boshqacha qilib aytganda, naturaning butun qismlarini tahlil qilish orqali — umumiy shakl obrazini ifoda etish qoidasiga rioya qilish kerak. Bu tamoyil rasm chizish bo'yicha chiqarilgan, hamma o'quv dasturlarida o'z aksini topgan va maxsus badiiy maktab, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlarida ham asos hisoblanadi. U barcha o'quvchilarga (ularning davomi rasm chizish tayyorgarligi darajasidan qat'iy nazar) taklif etiladi va bajarish talab qilinadi. O'quvchilar uni osonroq egallab olishlari va uning mazmuni bilan yaxshiroq tushunib chiqishlari uchun tasvir ustida ishlashning murakkab majmuyi alohida-alohida bosqichlarga bo'linadi. Bundan tashqari, uslubiy izchillikka rioya qilgan holda tasvirlash o'quvchiga har bir bosqichni alohida tushunib yetishga va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglashga imkon yaratadi. Davomli tarzda rasm chizish jarayoni juda murakkab bo'lib, bunda yetarlicha ish tajribasiga ega bo'lmagan o'quvchi ko'pincha qiynalib qoladi. U eng avvalo, nimalarga e'tibor berish, o'z imkoniyatlaridan qanday qilib oqilona foydalanishni bilmaydi va o'z ishini lozim darajada tashkil qila olmaydi. Bunday o'quvchi, odatda, nimani ko'rsa, shundayligicha ko'chirib qo'ya qoladi. Tashqi shakl ko'rinishidan diqqat bilan nusxa ko'chiradi. Kerak-nokerak qismlarni ham ajratmay birdek tasvirlayveradi. Bo'laklarga berilib ketib, ular naturaga juda o'xshayapti, degan fikrda chizaveradi. Ko'pchilik o'quvchilar odam boshi rasmini chizar ekanlar, ishda uslubiy ketma-ketlikka rioya qilishmaydi, darhol murakkab vazifalarni bajarishga kirishadi va tez orada muvaffaqiyatsizlikka uchrashadi. Vaholanki, bosh rasmi ustida ishlashning uslubiy bosqichlari ham o'ziga xos xususiyatlarga egaki, ularni rasm chizuvchi, albatta, bilishi kerak. O'quv materialini yaxshi o'zlashtirib olish uchun chizuvchi ushbu ish bosqichida muayyan darajada qaysi vazifani amalga oshirishi, tasvir qurishning qaysi jihatlariga alohida e'tiborni jalb qilishi kerakligini tasavvur etishi zarur. Bunday o'quvchi naturani kuzatuv va tahlil jarayoni hamda uning rasmini konstruktiv chizish qurish jarayonida aniq tizimga rioya qilishi kerak bo'ladi. Rasm ishlashning uslubiy izchilligidagi barcha nozik taraflarni «Apollon»ning gipsdan yasalgan haykali boshini chizish misolida ko'rib chiqamiz. Biz rasm ustida ishlashning uslubiy ketma-ketligini bayon eta borib, bir yo'la tirik odam bosh shakli qurilishining asosiy qonuniyatlari va tasvirlash usullarini (jumladan, ishning texnik usullarini) o'rganishda davom etamiz.

Birinchi bosqich — kompozitsiyaviy joylashtirish. Ish qog'oz yuzasida rasmni kompozitsiyaviy joylashtirishdan boshlanadi. Tasvirni yuzada qanday joylashtirish qulayroq bo'lishini, qaysi nuqtadan turib qaralganda shakllarning qurilish xususiyatlari ifodalibroq ko'rinishini bilish niyatida naturani oldindan har tomonlama o'rganib chiqish lozim.

O'quvchi rasm kompozitsiyasini qog'oz yuzasida har taraflama to'g'ri va chiroyli joylashtirishga o'rganishi kerak. Shuning uchun tasvirlanajak gips bosh eng ifodali ko'rindigan nuqtani tanlash, unga kompozitsiya masalasini yaxshiroq, talab darajasida hal qilishga yordam beradi. O'quv rasmini chizishdan oldin o'quvchi bir qator xomaki chizgilar bajarib ko'rishi zarurki, ularda kompozitsiya masalasi hal etilsin. U eng qulay nuqtani tanlab olishi kerak, ya'ni duch kelgan joyga o'tirib, chizaverish maqsadga muvofiq emas. Vaholanki, biz ko'plab yoshlarda ana shuni kuzatamiz. Bundan tashqari, oxir oqibatda qanday ko'rinishga ega bodishini xayolan bo'lsa-da, yaqqol tasavvur qilishi lozim. Faqat hundan keyingina qalamni qo'lga olishi va rasmni qog'oz sathiga dadil joylashtirib ifodalashni boshlashi mumkin.

Ikkinchi bosqich — bosh shaklining xarakterli xususiyati o'lcham munosabatlari, ya'ni nisbatlarini va boshning kenglikdagi holatini ochib berish. Bosh shaklining o'ziga xos xususiyatini ochib berishga kirishishdan oldin o'quvchi haykal naturani diqqat bilan o'rganib chiqishi, shakl qurilishining eng muhim xususiyatlarini aniqlab olishi lozim. Bu o'rinda naturani idrok etish nihoyatda obyektiv, to'g'ri fikrlashlar asosida bo'lishi kerak, u subyektiv taassurotlar bilan emas, balki jiddiy ilmiy bilimlarga tayangan holda olib borilishi va tasvirlashga kirishishi kerak. Ma'lumki, naturani o'rganish uni bevosita diqqat bilan kuzatishdan boshlanadi. Rassom, eng avvalo, shaklning umumiy xususiyatini, boshning fazoviy holatini ilg'ab olib, shundan keyingina alohida qismlar va yaxlitliklar, o'lchamlararo farqlar nisbatlarini chamalab, aniqlay boshlaydi. Natura bilan oldindan bunday batafsil tanishib chiqish obyektiv tahlil qilishga o'tish uchun asosiy sabab xizmatini o'taydi. Profil chizig'ini belgilab olganimizdan so'ng, uni uch teng qismlarga bo'lish kerak.

Uchinchi bosqich, shaklning chiziqli konstruktiv asosini namoyon etish va perspektiva ko'rinishlarini ochish hisoblanadi. Inson boshining tuzilishi konstruktiv sxemasi bilan birinchi va ikkinchi bosqichda tanishib chiqqanmiz. Endi uni ushbu vazifada to'rtidan uch qism burilishda, ufq chizig'i darajasidan balandroqda turgan boshda belgilab olishga harakat qilamiz. Profil chizig'i peshlana o'rtasida qanshar, burun, lab bantlari va dahan o'rtasidan o'tadi. Qosh usti yoylari, ko'zlar kesimi, burun asosi, lab va dahan kesimlari tuxumsimon bosh shakliga asosan biroz egilgan va yuqoriga qaratilgan. Bu chiziqlarning hammasi parallel bo'lishi kerak. Agar bu qonuniyatga rioya qilmasak, perspektivada katta xatolikka yo'l qo'yishimiz mumkin. Bunday holni bosh rasmini chizish bo'yicha yaxshigina tajribaga ega bo'lgan rassomlarda ham kuzatishimiz mumkin. Boshning asosiy bo'laklarini tasvirlashga (ko'zlar, burunlar, soch tolalari va hokazolarga) kirishilar ekan, albatta, shakl asos-mazmunidan kelib chiqish kerak, ya'ni burun — bu prizma, ko'z esa, shar, bo'yin esa, silindrikdir. Uzoq muddat davom etadigan rasm ustida ishlashda chizuvchining qarash nuqtasi butun rasm chizish jarayoni mobaynida o'zgarmay qolishi kerak. Buni quyidagi usul bilan tekshirilib boriladi— tasvirlangan obyekt bilan naturani solishtirish juda katta tezlikda amalga oshiriladi. Ushbu usulda uning xato va kamchiliklarini ham aniqlash imkoni tug'iladi. Burunning plastik yuzasidan yuqori lablarga soya tushadi, uni ham tus bilan ajratish kerak. Sochlarning ba'zi jingalaklarini chizayotganda hajm haqida o'ylamay, ulardan ko'r-ko'rona, passiv tarzda nusxa ko'chirish yaramaydi. Muhim jingalaklarning umumiy xususiyatini belgilab olish va uni asosiy yuzalarga (yorug'lik, refleks, yarim soya va soya) ajratib chiqish lozim. Antik bosh shakli rasmi ustida ishlashning batafsil uslubiy izchilligini namoyon eta borib, shuni ta'kidlab o'tish joizki, dastlabki besh bosqich qalamni qog'oz ustida yengilgina yurgizib bajariladi, shunda tasvir qurishning har bir muayyan bosqichida tuzatishlar kiritish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, qo'llar erkin harakatda bo'lishi lozim, shundagina ish bir maromda kechadi. Mahoratli va yuqori o'zlashtiruvchi o'quvchi rasmni yengil hamda erkin chizib, ifoda eta oladi. Shaklni tus orqali amalga oshirishda zamin bo'lgan yerlarda reflekslar uchun qog'ozda oq joy qoldirmaslik kerak. Avval soyaning oddiy vositalari — yorug'lik, yarim soya, soya yordamida shakl hajmini chiqarib, ana shundan

keyingina refleksga e'tiborni qaratish, uni o'rab turgan yuzalar tusiga kuch berish lozim. Hech qachon to'liq tus berishga shoshilmaslik va qalamni qog'ozga bosmasdan asta-sekinlik bilan ish yuritish kerak. Ma'lumki, tajribasiz o'quvchilar peshona, yonoqlar, dahan shakllarini tuslashda katta qiyinchilikka duch kelishadi. Yorug'likdan yarim soya va soyaga tus berib, bir tekisda o'tishda o'quvchi chegaralarning o'rnini aniq ko'ra olmaydi hamda ko'rinayotgan jami narsalarni passiv tarzda ko'chira boshlaydi. Bosh shaklining umumiy xususiyati haqida o'ylamaydi ham. Natijada, katta shakl bo'laklarga bo'lina boshlaydi va yaxlitlik yo'qoladi. Ko'z shaklini tasvirlashda shuni yodda tutish kerakki, bu asosan sharsimon shakl bo'lib, u ko'z kosasi ichida joylashgan. Shuning uchun ham ko'z qovoqlarini chizayotganda, yuqori qovoqning pastki chetiga (ichkarisiga) diqqat bilan qarang: qovoqning yuqori chetini ko'z olmasidan tashqari yana ko'z yosh qopchig'i ham qoplagan. Agar biz ko'z shaklini vertikal yuzabilan kesadigan bo'lsak, u holda kesma izi ana shu shaklning plastik tuzilishini, ya'ni uning uch o'lchamliligini yaqqol ifoda etadi. Bundan tashqari, qovoq qalinligining qisqarishiga ham e'tibor qaratish zarur. Bu haqda bosh shakli detallarini chizishda alohida to'xtalib o'tilgan. Tasviriy san'atda shakl bo'laklarini batafsil ishlash, nafaqat, tasvirning to'g'ri chiqishida, balki uning ifodali bo'lishini ham nazarda tutadi. O'quvchi shakl hajmidan tashqari yuza fakturasini ham oydinlashtirishga erishsa, tasvirning ifodaliligi yanada oshadi.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlari ni to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jam i ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

11-mavzu	Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Appolon).

Reja:

1. Appolon boshining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Modelni o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Appolon bosh namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Appolon bosh namunasini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Gips boshining qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Appolon bosh namunasini qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Appolon bosh gips namunasini qanday bo'ladi?

Appollo (qadimgi yunoncha Ἀπόλλων, lat. Apollon) - qadimgi yunon va rim mifologiyalarida oltin sochli kumush ko'zli nur xudosi (shuning uchun uning laqabi Fibus - "nurli", "porlab turuvchi"), san'at homiysi, muslarning rahbari va homiysi, kelajakni bashorat qiluvchi, xudo - davolovchi, muhojirlarning homiysi, erkak go'zalligining o'ziga xos xususiyati. Eng qadrli qadimiy xudolardan biri. Kechki qadimgi davrda u Quyoshni obod qiladi.

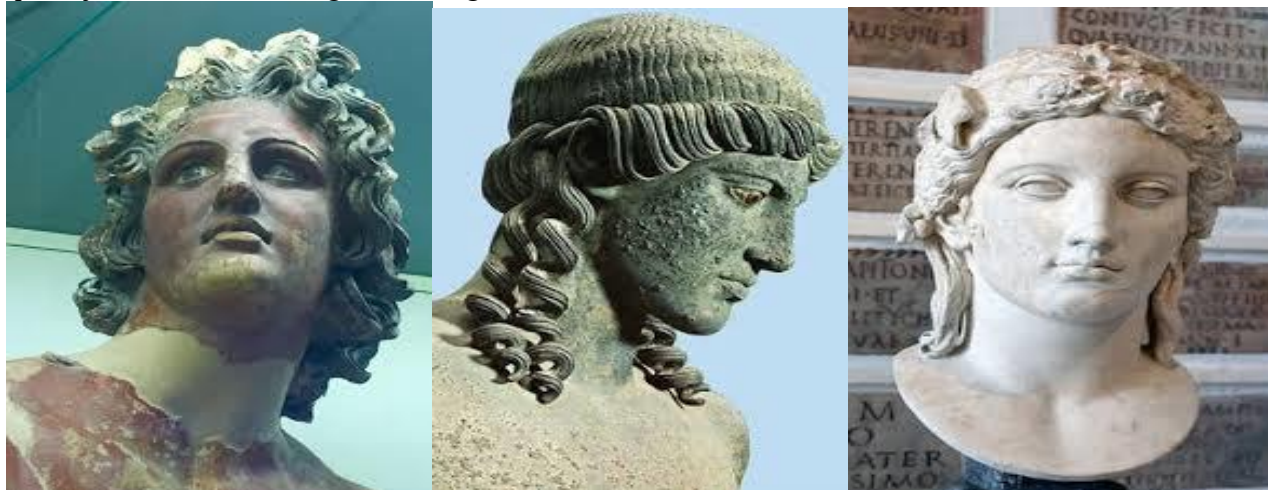
Ko'plab qadimiy afsonalarga ko'ra - Zevs va Letoning o'g'li. Bir necha kunligida Parnass tog'ida yashovchi ilon Python mag'lub bo'ldi. Ushbu joy yaqinida qadimgi yunonlar dunyoning markazi deb hisoblagan Delfi shahri joylashgan. Delfik Oracle - Apollon nomidan bashoratli javoblar berilgan eng aziz muqaddas joy. Ushbu shahar ustidan nazorat, "Apollon bashorati" ni talqin qilish bo'yicha spekulasyonlar Ellada muhim siyosiy omilga aylandi. Ushbu xudoning ahamiyati Apollon sharafiga ta'til, ma'ruza va ibodatxonalar soni, uning u yoki bu gipostazining sharafiga taqvimdagi ko'p oylarning nomi bilan tasdiqlanadi.

Makedoniyalik Iskandar zabt etilgandan so'ng, Apollon kulti Hindistonga qadar tarqaldi. Rim respublikasida uning sig'inishi miloddan avvalgi V asrda qabul qilingan. e. Uning hurmatining eng yuqori cho'qqisi Oktavian Avgust hukmronligiga to'g'ri keladi. Rim imperatori "oltin asr" kelishi uchun izchil mafkuraviy tizimni qurdi, uning kafolatlari imperator va Apollon.

Apollon obrazi tasviriy san'atda erkaklar, yoshlar go'zalligi g'oyasi sifatida juda kengtarqalgan. Mifologik syujetlar Antik davr, Uyg'onish davri va hozirgi zamonning eng taniqli ustalari, masalan Praxitel, Rafael, Tintoretto, Lukas Kranax oqsoqol va boshqalarning haykaltaroshlik va rasmlarida aks ettirilgan. "Apollon Belvedere" haykali, "san'at tarixining otasi" Yoxann Vinckelmanning so'zlariga ko'ra, "qadimgi barcha asarlar orasida san'atning eng yuqori idealidir". Muzlar va eng buyuk shoirlar bilan o'ralgan Apollon obrazi Vatikandagi Papa saroyining markaziy zallaridan birida, Rafael tomonidan dunyoga mashhur freskalarining yonida joylashgan.

Bosh mushaklari, asosan, kalla suyagining old qismida joylashadi, ular kalla suyaklarini qoplab turadi va yuz shakli, umuman, butun bosh xarakterini belgilaydi. Yuzning asosiy mushaklari va ularning xarakterli shakllari ko'rsatilgan. Peshona mushagining pastki uchlarini qosh osti terisiga yopishgan bolib, u qisqarishda qoshlari ko'taradi. Peshona mushaklarining tolalari qanchalik ko'p qisqarsa, qoshlar shunchalik ko'tariladi, shu bilan birga peshonada chuqurroq va relyefli ajinlar paydo boladi. Qoshlar ko'tarilganda qovoq ham ko'tariladi va ko'z kattaroq ochiladi. Ko'z mushaklari qisqarganda qovoqlarni yopib qo'yadi. Ko'z mushaklariga qoshlarni surib turuvchi mushakni ham kiritish kerak, bu mushak qisqarganda qoshlarning

ichki uchlarini pastga tushiradi. Burunning piradimasimon mushagi qoshlar o'rtasiga joylashgan, ular burun suyagi ustiga va qoshlar oralig'idagi teriga yopishgan bo'ladi. Qosh mushaklari ko'zning aylanma mushagi ustiga, bir uchi peshona suyagiga, ikkinchi uchi qosh terisiga yopishgan bo'ladi. Chaynash mushagi yonoq suyagi, yonoq suyagi o'simtasi va jag'ning pastki qismiga yopishadi. Chaynash mushaklari odam yuzida yaxshi ko'rinadi va ularning bosh shakli xarakteriga ta'siri katta. Kichik yonoq suyagi mushagi burun-lab burushig'iga yopishgan bo'ladi hamda yuqori labni ko'taradi. Yuqori labni ko'taradigan mushak yuqoridan ko'z kosasi chetiga, pastdan esa burun qanoti va yuqori labga yopishgan bo'ladi. Bosh shaklining bo'laklarini chizish yuzning bosh qismlari -burun,ko'z, quloq, lablarni tasvirlashning asosiy qoidalarini puxta bilishni talab etadi. Talabalar, odatda, boshning alohida bo'laklari rasmini chizish muhimligiga e'tibor bermaydilar. Agar sen uning birinchisini xotirangda tutmagan va yetarli darajada o'zlashtirib olmagan bo'lsang - keyingisiga o'tma. Agar sen o'zga yo'l tutadigan bo'lsang - bekorga vaqtingni sarflaysan yoki, ochig'ini aytganda, ta'lim olish jarayonini juda cho'zib yuborasan. Qadimgi badiiy maktablarda bosh shaklini tasvirlash burun, ko'z, quloq va lab kabi detallar rasmini chizishdan boshlangan. Aka-uka Karachchilardan biri o'z akademiyasi tarbiyalanuvchilari uchun maxsus qo'llanma yaratgan edi. Bu qo'llanma "Butun inson tanasini chizishga o'rgatuvchi ajoyib maktab" deb nomlangan. Qo'llanmada bosh shaklini tasvirlash bo'laklar rasmini chizishdan boshlanishi aytilib o'tilgan. Boshqa qo'llanmalarda ham bu masalaga jiddiy e'tibor berilgan. Masalan, I.Preysler o'zining "Rasm chizish bo'yicha qoida va qisqa amaliyot" deb nomlangan qo'llanmasida (1734) quloq shaklining qurilish qonuniyatlari bilan bir qatorda tasvir metodikasini ham yoritgan. Qo'llanmada yozilishicha, tasvir rasm chizuvchiga quloq holatini aniqlab olishga yordam beradigan o'q chiziqlarni aniqlashdan boshlanadi. Shundan so'ng quloq suprasining umumiy aylanasi va qismlarining proporsional nisbatlari belgilab olinadi. Undan keyin quloq jingalaklari, qarshi jingalaklari, qayiqsimon chuqurliklarni qanday tasvirlash kerakligi ko'rsatilgan.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

12-mavzu	Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Gatamelatta, Sokrat, Zevz).

Reja:

1. Boshining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Modelni o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Bosh namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Bosh namunasini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

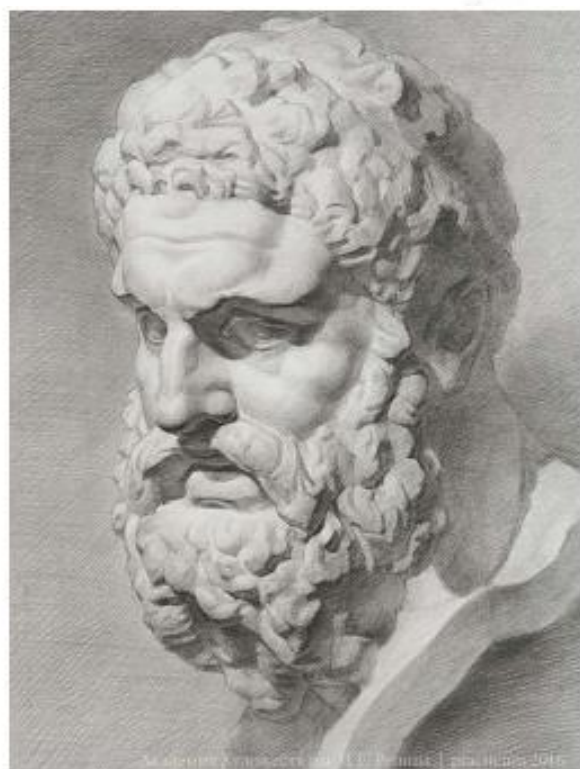
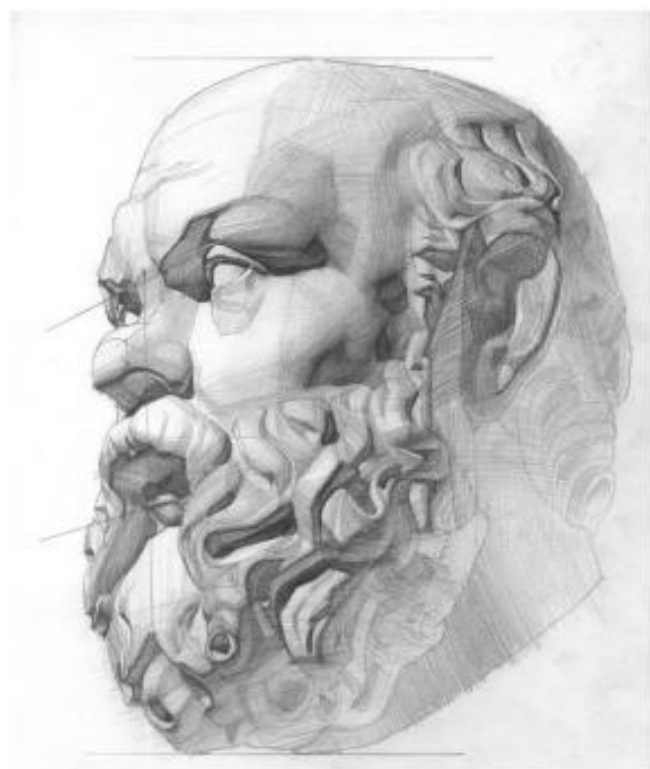
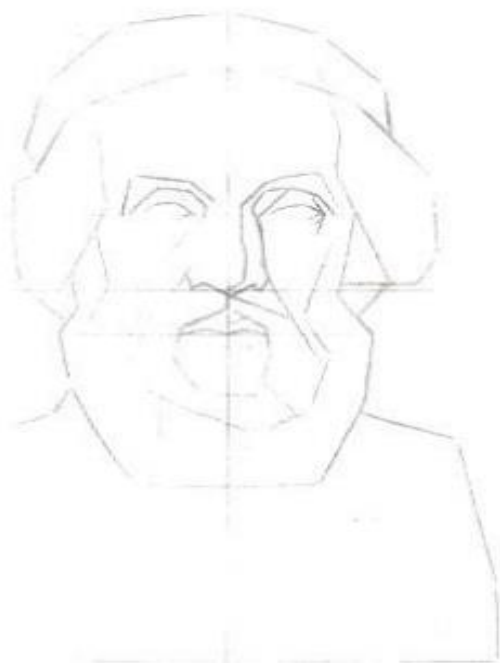
Nazorat savollar:

1. Gips boshining qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Bosh namunasini qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Bosh gips namunasi qanday bo'ladi?

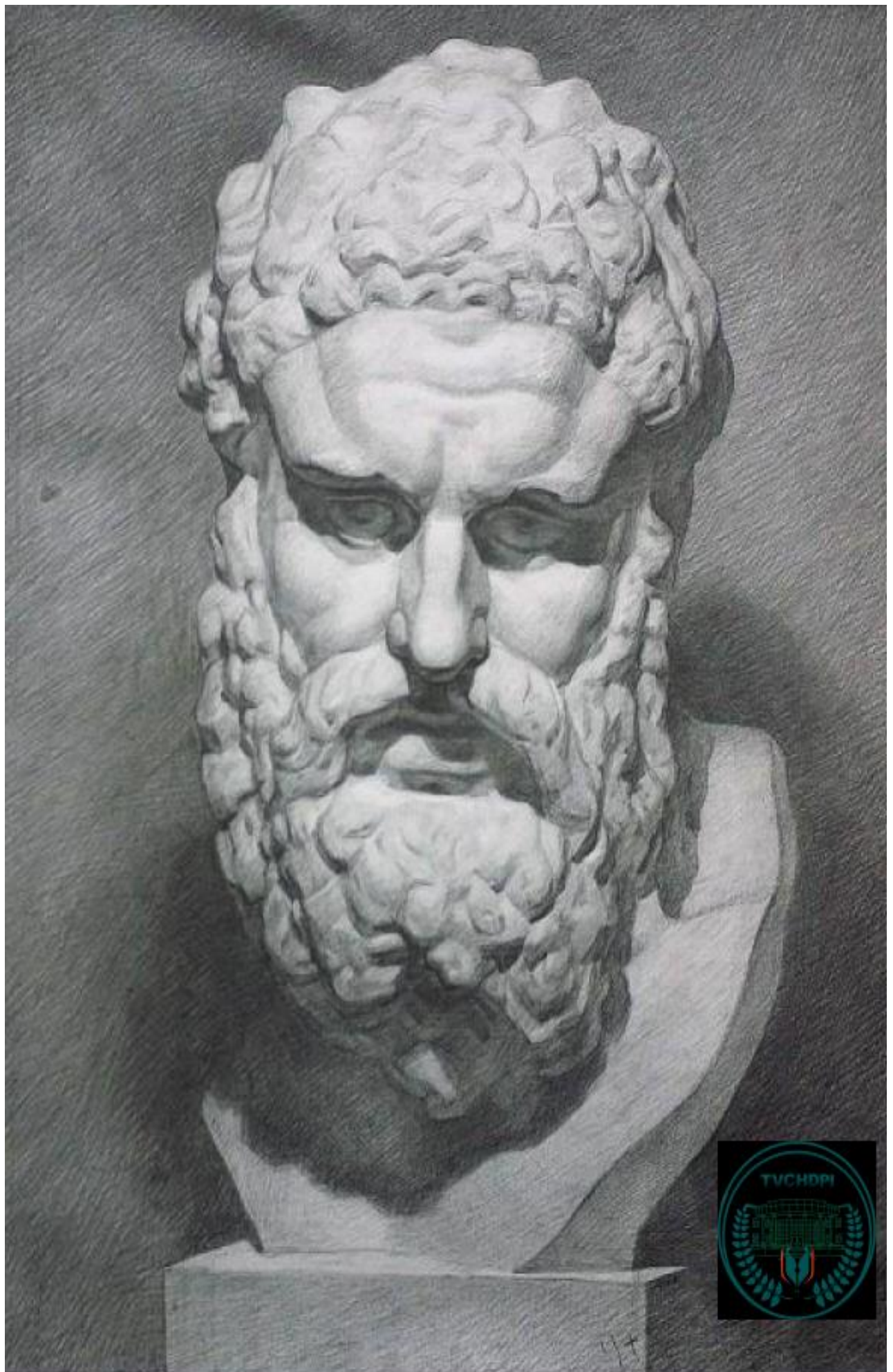
Bosh shaklining bo'laklarini chizish yuzning bosh qismlari -burun,ko'z, quloq, lablarni tasvirlashning asosiy qoidalarini puxta bilishni talab etadi. Talabalar, odatda, boshning alohida bo'laklari rasmini chizish muhimligiga e'tibor bermaydilar. Ular buni go'yo bekorga vaqt sarflash, deb o'ylaydilar. Ularning fikricha, gips boshni tasvirlashda bosh bo'laklarni chizish yetarli. Lekin talaba bosh rasmini chizish paytida ko'z, quloq, burun va lablarni tasvirlashning barcha nozik jihatlarini chuqur va maxsus o'rganib chiqa olmaydi. Leonardo da Vinchi boshlovchi rassomlarga maslahat tariqasida shunday degan edi: Agar sen narsalar shakli haqidagi bilimga ega bo'lmoqchi bo'lsang, u holda qismlardan boshla. Agar sen uning birinchisini xotirangda tutmagan va yetarli darajada o'zlashtirib olmagan bo'lsang - keyingisiga o'tma. Agar sen o'zga yo'l tutadigan bo'lsang - bekorga vaqtingni sarflaysan yoki, ochig'ini aytganda, ta'lim olish jarayonini juda cho'zib yuborasan. Men senga eslatib qo'ymoqchiman - eng avvalo, qunt qilishni, keyin esa tez ishlashni o'rganib ol. Qadimgi badiiy maktablarda bosh shaklini tasvirlash burun, ko'z, quloq va lab kabi detallar rasmini chizishdan boshlangan. Aka-uka Karachchilardan biri o'z akademiyasi tarbiyalanuvchilari uchun maxsus qo'llanma yaratgan edi. Bu qo'llanma "Butun inson tanasini chizishga o'rgatuvchi ajoyib maktab" deb nomlangan. Qo'llanmada bosh shaklini tasvirlash bo'laklar rasmini chizishdan boshlanishi aytilgan. Boshqa qo'llanmalarda ham bu masalaga jiddiy e'tibor berilgan. Masalan, I.Preysler o'zining "Rasm chizish bo'yicha qoida va qisqa amaliyot" deb nomlangan qo'llanmasida (1734) quloq shaklining qurilish qonuniyatlari bilan bir qatorda tasvir metodikasini ham yoritgan. Qo'llanmada yozilishicha, tasvir rasm chizuvchiga quloq holatini aniqlab olishga yordam beradigan o'q chiziqlarni aniqlashdan boshlanadi. Shundan so'ng quloq suprasining umumiy aylanasi va qismlarining proporsional nisbatlari belgilab olinadi. Undan keyin quloq jingalaklari, qarshi jingalaklari, qayiqsimon chuqurliklarni qanday tasvirlash kerakligi ko'rsatilgan.

Burun mushagi ikki - ko'ndalang va qanotli tutamlarga ajraladi. Ko'ndalang tutam yuqori lab mushagi ostida, qanotlisi esa jag'ning yuqorigi qoziq tishi tepasi va burun teshigi o'rtasida joylashadi. Og'izning aylana mushagi og'iz teshigini qoplab turadi, lablar qalinligi asos bo'ladi. Og'izning aylana mushagi ikki: tashqi va ichki qismga ajraydi. Ichki qism qisqarganda og'iz burchaklari o'zaro yaqinlashadi va lablarga yumaloq shakl beradi; tashqi mushak qisqarganda lab qismlari og'izni mahkam uopadi. Og'izning aylana mushaklari aks harakat qilganda esa yuqori lab va burun qanotlari ko'tariladi, pastki lab va burchaklari pastga tushadi. Labning uch burchakli mushagi dahanning og'iz burchaklaridan pastroqda yon tomonlariga joylashadi. U

o'zining keng asosi bilan pastki jag'ning quyi chetiga, ustki uchi bilan esa yuqori lab terisiga yopishadi. Pastki labning kvadrat mushagi pastki jag' suyagi va bo'yinning teri osti mushagidan boshlanadi va pastki lab terisiga yopishgan bo'ladi. Ko'krak-o'mrov mushagi gardan suyagining so'rig'ichsimon o'simtasidan boshlanadigan boshni yelka bilan birlashtiradi, u bir tutam bilan ko'krak suyagiga, boshqa tutam bilan esa o'mrovga yopishadi, shuning uchun ham u ana shunday ataladi. Mushak qisqarganda boshni old tomonga engashtiradi va boshni har tomonga buradi. Agar har ikki mushak bir vaqtning o'zida qisqaradigan bo'lsa, bosh yuqoriga va orqaga ko'tariladi. Ko'krakning yuqori qismida tutashgan ko'krak-o'mrov mushaklari o'ziga xos chuqurcha hosil qiladi. Tirik bosh rasmini chizayotganda u doimo hisobga olinadi va ko'pincha mo'ljal bo'lib turadi. Masalan, boshni bo'yin va yelka kengligi bilan tutashtirish, ya'ni boshni yelkaga to'g'ri joylashtirish kerak bo'lsa, bo'yinturiq chuqurchasi asosiy mo'ljal bo'ladi.

Yelka kamari - inson tanasining eng harakatchan qismidir, u tirik naturada yaxshi ko‘rinadi va asosiy o‘rganish ob‘yekti hisoblanadi.

Avval ko‘rsatib o‘tganimizdek, anatomiya o‘quv materialini o‘zlashtirish va mustahkamlashda Ekorshening ganch namunasidan foydalanish mumkin. Har bir mushakning plastik xususiyatini eslab qolish muhim. Shuning uchun ham rassomlar butun anatomiyani emas, balki aynan plastik anatomiyani o‘rganadilar. Rassom uchun nafaqat mushaklarning umumiy ko‘rinishini, balki ularning suyaklarga boshlang‘ich va oxirgi yopishishlarini, eng asosiysi esa – mushak tolalarining yo‘nalishi (joylashishi)ni ham bilish juda muhim. Chunki shaklga tus berishda rassom qalami ana shu mushaklar yo‘nalishi bo‘yicha harakatlanishi lozim, bu esa rassomga ishonchli realistik obraz yaratishga yordam beradi. O‘quv materialini mustahkamlash va uni amalda ijodiy-faol qo‘llashni o‘rganish uchun tirik bosh rasmi ustida ishlashni uslubiy bosqichma-bosqichda ko‘rib chiqamiz. Ishning uslubiy bosqichi, aslida, gips bosh rasmini chizishda qanday bo‘lsa, shundayligicha qoladi. Bu o‘rinda biz talabaning diqqat-e’tiborini tirik bosh rasmini chizishning alohida muhim tomonlariga qaratmoqchimiz.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug‘ munosabatlari ni to‘g‘ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a’lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

IV-Semestr

13-mavzu	O'zuga hos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson portreti qalamtasviri.

Reja:

1. Inson portretining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson portretini konstruktiv qurish va tuslash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musiq" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

Talaba gips bo'laklari rasmini chizishdan tirik odam boshi rasmini chizishga o'tar ekan, o'z ishida juda ko'p qiyinchilik va murakkabliklarga duch keladi. Bu qiyinchilik va murakkabliklar shundan iboratki, talaba avval chizgan ganch modeli doimiy, muqim holatda turgan; boshning yoritilishi, soya, yarim soya va tushayotgan soya va tus berish kuchi rasm chizishning hamma seanslari davomida o'zgarmay turgan. Tirik bosh esa doim harakatda bo'ladi: naturachi qimirlab ketsa, soya va yarim soyalar xarakteri o'zgaradi. Undan tashqari tirik bosh tasviri bilan gips boshni tasvirlashni taqqoslashdagi asosiy murakkablik shundan iboratki, bu o'rinda rasm chizuvchi ko'p narsani o'zi mustaqil hal qilishga, o'z idroki va ijodiy qobiliyatini faollashtirishga majbur boiadi. Gips namunalarda talaba shaklni umumiy ko'rgan. Ushbu haykal namunasini yaratgan buyuk usta ikir-chikir, mayda bo'laklarni chetga chiqarib tashlab, e'tiborini asosiy narsaga qaratgan. Tirik bosh rasmini chizuvchi endi ularni o'zi amalga oshirishi, asosiy narsani ikkinchi darajalisidan ajrata bilishi kerak bo'ladi. Tirik bosh shaklini tasvirlayotib unga tus berishda ham murakkablik tug'iladi. Gips bosh materialining tus va fakturasi ham bir xil bo'lgan. Yorqin va bo'g'liq joylardagi tus kuchi o'rtasidagi farq shaklning u yoki bu yuzasi qanday yoritilganligiga bog'liqdir. Tirik naturadan chizishda shaklga tus berish yana shu bilan murakkablashadiki, naturada turgan kishining yuzi, sochlari, ko'zlari, yonoq va lablari har xil tusda bo'ladi. Yonoq, lablarning qizg'ish tusi bir xil yoritilsa-da, sal bo'g'iqroq tuyuladi. Tirik bosh yuzasining turli rangda bo'lishi shaklning o'zini ko'rishni qiyinlashtiradi, rasm chizuvchini shaklni tasvirlash o'rniga, yorqin va bo'g'iq rang dog'larini ko'rish va undan nusxa ko'chirish, ba'zan esa naturada yo'q narsalarni ham o'ylab topishga majbur qiladi. XVIII-XIX asrlarning klassik badiiy akademiya ta'lim tizimida odamning tirik boshini chizishni maxsus o'rgatishga lozim darajada e'tibor berilmagan. Gips bosh rasmini chizishdan gips haykal rasmini, undan so'ng esa yalang'och tirik odam qomatini chizishga o'tilgan. Rassomning gips boshni chizishda olgan bilim va malakasi tirik bosh va portret chizish uchun yetarli, deb hisoblangan. Bizning badiiy ta'lim tizimimiz gips bosh rasmini chizishda bosh shakli qurilishining hamma qonuniyatlari va xususiyatlarini to'liq o'rganishni talab etadi. Chunki tirik boshning plastik xarakteristikasi asosiy mushak va bosh suyaklarining, shuningdek, mimik mushaklar va kalla suyagi qurilishining ko'zdan yashirin boshqa xususiyatlariga ham bog'liqdir. Talabalar ganch modellar rasmini chizganida uning dastlabki asoslarinigina o'zlashtiradilar. Tirik bosh shaklini tasvirlash uchun esa ular uana qator qonuniyatlarni o'zlashtirishlari zarur. Yuqorida

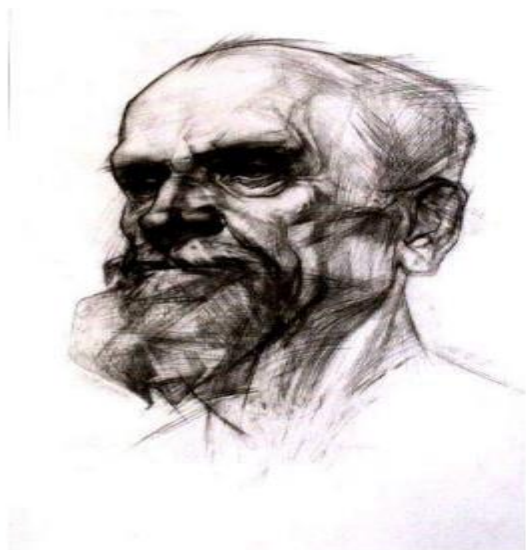
aytilganidek, rassom bosh shakli qurilishi qonuniyatlarini bilmasa, massa, naturadan passiv nusxa ko'chiruvchi bo'lib qoladi, natura uning butun e'tiborini jalb qiladi, u naturadan nazarini olib qochishga qo'rqadi va bu natura qurilishining qonuniyatlarini idrok etolmaydi, binobarin, ulardan o'z ijodiy ishida foydalana olmaydi ham. Haqiqiy ijod erkinligiga erishish uchun rassom ilmiy bilim bilan qurollanishi zarur. U bu bilim yordamida boshning har bir chuqurchasi va bo'rtib chiqqan joylari nimaga asoslanganligini bilishi lozim.

A.Dyurer yozganidek: ***agar senda haqiqiy asos bo'lmasa, qo'ling erkinlikka erishgani bilan bari bir, hech qanday yaxshi narsa qilishga erisholmaysan. Haqiqiy bilim tufayli esa ancha dadil bo'lasan va ishni mukammalroq bajarasan.*** Rassom tirik bosh shaklini chizishda quyidagi uchta vazifani bir yo'la hal qilishi kerak:

- 1) hajmli bosh shaklining ishonchli chiqishiga erishish;
- 2) rasmda kalla suyagi va mushaklar mutanosibligiga erishish;
- 3) inson portretining individual xususiyatlarini ochish.

Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun rassom shakl qurilishining individual xususiyatlarini, u yoki bu detalning joylashishini chuqur sezishi, oldindan esa bu qonuniyatlarni yaxshi bilishi kerak. Shuning uchun tirik bosh rasmini chizishga kirishishdan oldin kalla suyagi va uning mushak bilan qoplanishi xususiyatlarini asoslovchi anatomiya va boshqa fanlar qonuniyatlarini o'rganish darkor. Biz "O'quv rasmining ilmiy asoslarini bilish" deganimizda, eng avvalo, har bir rasm chizuvchidan ilmiy qoidalarini bajarish talab qilinishini nazarda tutamiz. Masalan, talabani rasm chizishga o'rgatar ekanmiz, uni perspektiva qoidalari va qonuniyatlariga aniq rioya qilishga majbur qilamiz. Tus berish, nisbatlar, shaklning konstruktiv asoslari haqida ham shularni aytish mumkin. Yuqorida o'quv akademik rasmning ilmiy asoslari haqida ko'p gapirildi. Ushbu mavzu bundan keyin ham davom ettiriladi. Akademik rasm chizish mohiyati ham shundadir. Ushbu tizimda ta'lim olayotgan o'quvchilarning ilmiy bilimi uzluksiz oshib boradi, ta'lim uslubi esa ilmiy yo'nalishda olib boriladi. O'tmishda turli akademiylarning gullab-yashnash davrida bunga qat'iy rioya qilingan. Mazkur darslik ham akademik yo'nalishga asoslangan, shuning uchun ham biz "o'quv rasmi" emas, balki "akademik rasm" atamasini ko'proq qo'llaymiz. O'quv rasmi modernistlarda ham bor, ular ham boshlovchi rassomlarga o'z san'atini o'rgatadilar va ularni shunga tayyorlaydilar. "O'quv rasmi" tushunchasi san'atdagi har qanday tendensiya va qarashlarni qamrab olishi mumkin. "Akademik rasm" tushunchasi realistik san'at prinsiplari va uslublarini nazarda tutadiki, unda har bir vazifa ilmiy-nazariy asosga ega bo'ladi, ta'lim esa ma'lum tizimga bo'ysunadi. Akademik ta'lim tizimi G'arbiy Yevropa, rus va o'zbek milliy realistik san'atining eng yaxshi an'analariga, hozirgi zamon pedagogika va psixologiyasiga asoslanadi. Akademik ta'lim yosh rassom oldida borliq hodisalarining go'zalligi va betakrorligini namoyon etishda moddiy borliqning ob'ektiv qonunlarini ochadi. Bulaming hammasi tabiatning eng go'zal mahsuli - inson qiyofasi, xususan, odam boshini tasvirlashga ham bevosita aloqadordir. Tabiiyki, talaba dastavval, odam boshi shakli qurilishi sxemasini tushunishi va eslab qolishi, ularni amaliyotda qo'llashi kerak. Taklif qilinadigan sxemalar va shaklni tahlil qilish prinsiplari bo'yicha bosh tasvirini chizish, hatto, o'quv paytida ham ijodiy jarayon hisoblanadi. Shuning uchun ham u keyinchalik yosh rassomga o'z shaxsiy ish usullarini topish imkonini beradi. Biroq har qanday holda ham, dastlab, bosh shaklining konstruktiv-anatomik tuzilishini, ya'ni odam boshi anatomiyasini mukammal o'rganish kerak. Talaba plastik anatomiyani o'rganar ekan, shaklning tashqi tomonini kuzatish bilan cheklanib qolmaydi. U o'z kuzatishlaridan xulosa va umumlashmalar chiqarib, ba'zi mushak shakllarining o'zgarishi qoidalari va me'yorlarini bilib boradi. Insonni bunday chuqur ilmiy o'rganishda Leonardo da Vinchi, Mikelandjelo, Losenko, Shabuyev va boshqalarning rasmlarini misol tariqasida ko'rsatish mumkin. Leonardo da Vinchi rasmlarida biz nafaqat tashqi mushaklarni, balki chuqur paylar, kemirchak(tog'ay)larni ham ko'ramiz. O'tmishdagi buyuk ustalar inson tanasining va bosh tuzilishining anatomik qurilishini diqqat bilan o'rganganlar va suyaklar, mushaklar, paylarning, jumladan, angiologiya-ning (qon tomirlarining joylashishini o'rganuvchi fan) asosiy xususiyatlarini eslab qolganlar. Bu bilim rassomlarni kasb mahorati cho'qqilariga

yetaklagan. Yuqorida aytib o‘tilgan fikrlarning hammasi naturadan rasm chizishda chuqur ilmiy bilim talab etilishidan dalolatdir. Talaba naturani o‘rgana borib, jiddiy ilmiy ma’lumotlarga tayanib, suyak va mushaklar qurilishining umumiy uyg‘unlashuvini tushuna boshlaydi.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».
4 – «yaxshi».
3 – «qoniqarli».

Reja:

1. Inson portretining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson portretini konstruktiv qurish va tuslash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

Odam boshining tuzilishi o'ta murakkab va ko'p qirralidir. Ila bir odam boshining kalla suyagi tuzilishi va tashqi ko'rinishi, plastikasi o'zining betakror xususiyatlariga ega. Shu bilan birga boshning umumiy shakli, uning konstruktiv-anatomik asosi bir xilda bolgan tuzilish qonuniyatiga asoslanadi. Inson boshini to'g'ri tasvirlash uchun rasm chizuvchi uning shakli, kalla suyagining qismlari va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni bilishi hamda tasvirlash jarayonida olgan bilimlarini qo'llay olishi kerak. Ushbu ko'nikmalarni o'zlashtirishi uchun u juda ko'p mashq qilishi zarur. Talabalar ta'lim jarayonida dasturda k o'zda tutilgan quyidagi vazifalarni bajaradilar:

1. Gips bosh bo'laklari va gipsli model.
2. Tirik inson boshini yelka kamari bilan tasvirlash.

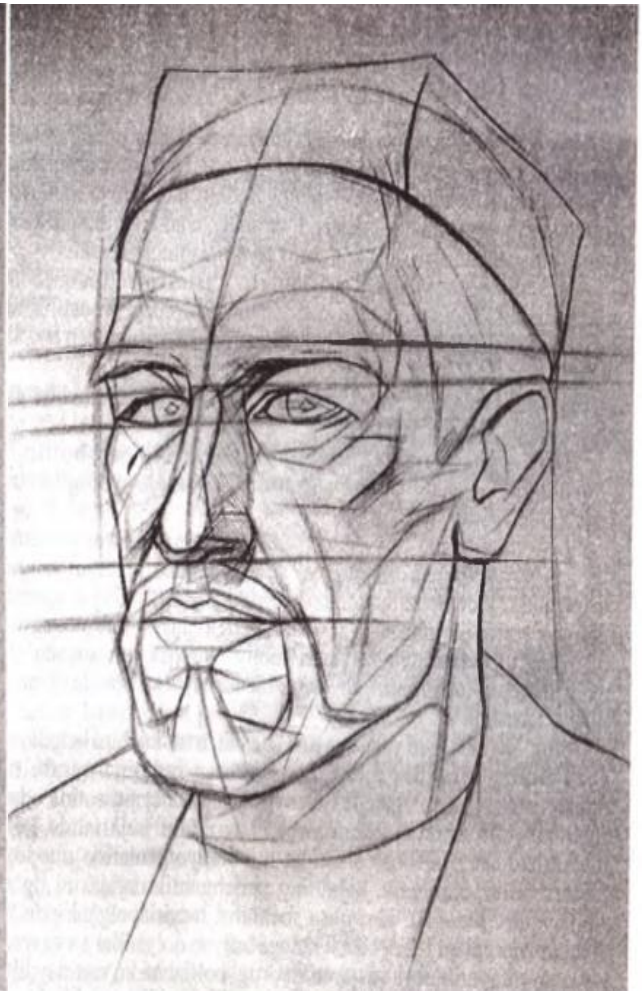
Bunda ular tasvir tuzilishining ayrim qirralarini qayta-qayta takrorlay-dilar. O'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida talaba chuqur bilim oladi, malakasini oshiradi. Birgina vazifani bajarish jarayonida bularga ega bo'lish mumkin emas. Boshning umumiy shaklini aniqlash, chiziqli-konstruktiv tuzilma hosil qilish va hokazo tamoyillarni o'zlashtirish uchun maxsus mashqlar kerak. Talabalar, odatda, bunga rioya qilmaydilar, ular uchun bu mashqning hojati yo'qdek ko'rinadi. Ularga maxsus mashqlar kerak emasdek tuyuladi va mazkur mashqlarni bosqichli rasmlar chizish paytida ham qilaversa bo'ladi, deb o'ylaydilar. Lekin bosqichli rasm chizish paytida bu mashqlarga ko'p vaqt ajratilmaydi va talaba uni o'zlashtirib ololmaydi. Natijada talaba ishni o'z holicha davom ettiraveradi va malakasi oshmay qolaveradi.

Bosh shakli tuzilishi qonuniyatlari va uni tasvirlash qoidalarini o'rganishda talaba, eng avvalo, tasvirlashning dastlabki bosqichida kechadigan tahlil usulini, boshning umumiy shaklini tasvirlashni o'zlashtirib olishi zarur. Garchi akademik rasm chizishda ishning har bir bosqichi qisqa davom etsa-da, talaba maxsus mashqlar yordamida har bir bosqichni puxta o'zlashtirib olishi kerak. Quyida bosh shakli tuzilishini tahlil qilish va tasvirlash usulining mohiyatini batafsilroq ko'rib chiqamiz. Tasvirda bosh shaklining umumiy xarakterini bo'rttirish va kenglikda alohida yuzalar yo'nalishiga aniqlik kirita borish, to'g'ri shakllash kerak. Asosiy maqsad shundan iboratki, bosh shaklini yaxlit, eng xarakterli joylarini alohida bo'rttirib ko'rsatish darkor. Katta shaklni ifodalash usulida ishlash rassomni shakl tuzilishi iker-chikirlaridan voz kechib, faqat hajmning katta bo'laklariga e'tibor qaratishga, yaxlitlik, umumiylikni ko'ra bilishga intilishga majbur etadi. Yaxlitlikni ko'ra bilishga o'rgatish uchun bu yaxlitlik qanday elementlardan tashkil

topganligi, bu boiak va qismlar o'zaro qanday uyg'unlashishini bilish kerak. Bosh shaklini to'g'ri tasvirlash talabidan naturani ko'rib chiqish va tasvirlashning metodik bosqichlariga rioya etishni talab qiladi. Tasvirda katta shaklni tahlil qilish va ifodalash usulini egallash chizuvchiga tasvirlash natijalarini oldindan ko'ra bilish, ya'ni uning chizayotgan rasmi oxir-oqibatda qanday ko'rinish kasb etishini 156 oldindan tasavvur etishga yordam beradi. Bunday o'quv mashqlari asosida tahliliy usul yotishi kerak. Rassom bosh shaklini tasvirlar ekan, hajm alohida yuzalardan qanday tashkil topa borishini, shaklning konstruktiv asosi qanday shakllanayotganini ko'ra bilishi kerak. Rassom shaklni go'yo tomosha qilayotgandek bo'lib, qalam tutgan qo'l harakatini (mayda-chu yd alarsiz) umumlashgan shaklni plastik ifodalashga bo'ysundirishi kerak.

Bosh shaklining hajmini tasvirlashda shu narsani nazarda tutish kerakki, boshning ikkita asosiy qismi mavjud. Bular: kalla suyagining sharsimon shakli vataqasimonjag' suyagi shaklidir. Ko'pchilik rasm chizuvchilar soqolli kishi boshini tasvirlashda bu xususiyatni unutadilar (masalan, Gomer, Zevs, Gerakl va boshqalarni chizishda). Bu o'rinda dahan, ya'ni jag'ning pastki qismi kalla suyagidan uzoqlashib qolgandek, havoda muallaq turgandek tuyuladi. Rassom kalla suyagining umumiy tuzilishini hisobga olib, jag'ning ostki qismini kalla suyagining asosiy so'ngaklari bilan to'g'ri tutashtirishi lozim. Bosh shaklini va uning tarkibiy qismlarini tahlil etishda davom etib, katta shaklni bo'rtirib chiqarish bilan bog'liq yana bir qancha qonuniyatlarni ko'rsatib o'tish zarur. Masalan, burun shakli asosida prizma yotadi. Burun shakli tuzilishining bu qonuniyatini bilgan rassom uchun uni qog'oz yuzasida tasvirlash endi unchalik qiyin emas. Rasmda burun shaklining perspektiv ko'rinishini berish ancha murakkab ish. Prizmaning perspektiv ko'rinishini chizish, hatto, boshlovchi rassomga ham unchalik qiyinchilik tug'dirmaydi. Bundan tashqari, shakl va uni yuzada ifodalashning bunday tahlil usulidan foydalanish rassomga shaklni tus jihatidan ham hal etishga yordam beradi. Qog'oz sirtidan to'rt yuza bilan chegaralangan burun prizmasini belgilab olgan rassom darhol tus alomatlari - nur, soya, yarim soyalami ajratib oladi va shundan so'ng o'ziga qarab burun xarakterini aniqlaydi va shaklning mayda bo'laklarini modellashga kirishadi. Ko'z shakli shar shakli bilan bir xil va uning maxsus adabiyotlarda "ko'z soqqasi" deb yuritilishi bejiz emas. Lekin bosh rasmini chizish ffa shuni hisobga olish kerakki, kobz soqqasining uchdan bir qismigina tashqarida ko'rinadi. Bundan tashqari, ko'z soqqasi va ko'z kosasiga o'tishda qovoqlar mo'tadillasha boshlaydi va shakl ishlash bosqiroq bo'lishi kerak. Ko'pincha talabalar ko'zning sharsimon shaklini ifodalay turib "pingpon koptokchasini" chizib qo'yadilar va bu inson boshining real ko'rinishiga putur yetkazadi. Boshni tasvirlashning dastlabki bosqichida "kesib ishlash" usulidan foydalanganda bo'rttirib yuborish va "kubizm"ga berilib ketish kerak emas. Bunday holatni ba'zi rasm chizuvchilarda kuzatish mumkin. Bosqichli vazifa ishlashda shakl tuzilishining yo'nib ishlash bosqichi unchalik ahamiyatli o'rinni egallamaydi, rassomga yordam beradi, xolos. Keyinchalik odam boshi rasmini chizish uslubiyotini ishlab chiqqan mualliflar konstruktiv sxemadan foydalanish usullarini o'z bilganlaricha ta'riflay boshlaydilar. Kimdir A.Dyurer sxemasini asos qilib olar va darhol hamma konstruktiv chiziqlarni belgilab olishni lavsiya qilardi. Boshqalar G.Golbeyn sxemasini afzal ko'rardi, uchinchilari esa unisidan ham, bunisi-dan ham foydalanishga intildilar. Rasmda hamma konstruktiv chiziqlar shartli ravishda shakl yuzasi bo'ylab o'tadi. Konstruktiv chiziqlarning aniq joylashishi (ularni qaysi joylardan o'tkazish kerakligi) qo'lanmalarda ko'rsatilmagan. Bu esa ta'im olayotgan rasm chizuvchining ishini ancha murakkablashtiradi. Masalan, talaba profil chizig'ini tasvirlamoqchi, lekin bu chiziq qayerdan o'tishi kerakligi unga noma'um. Ko'pgina qo'lanmalarda profil chizig'i peshona yuzasidan burun uchiga tekkan holda mavhum o'tkaziladi. Bunday chiziq bosh shaklini chizishda mo'ljal bo'la olmaydi. (Bu haqda rasm chizish uslubiy bosqieni haqidagi bobda yana to'xtalamiz). Shuningdek, dahan, burun, qosh usti, ko'z kesimi asoslarining chiziqlari joylashganmi yoki yo'qmi, buham noma'um. Talaba bosh shaklini tasvirlash uchun bu chiziqlar zarurligini tushunmay, ko'r-ko'rona chizaveradi.

Reja:

1. Keksa inson portretining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Keksa inson ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Keksa inson portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Keksa inson portretini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

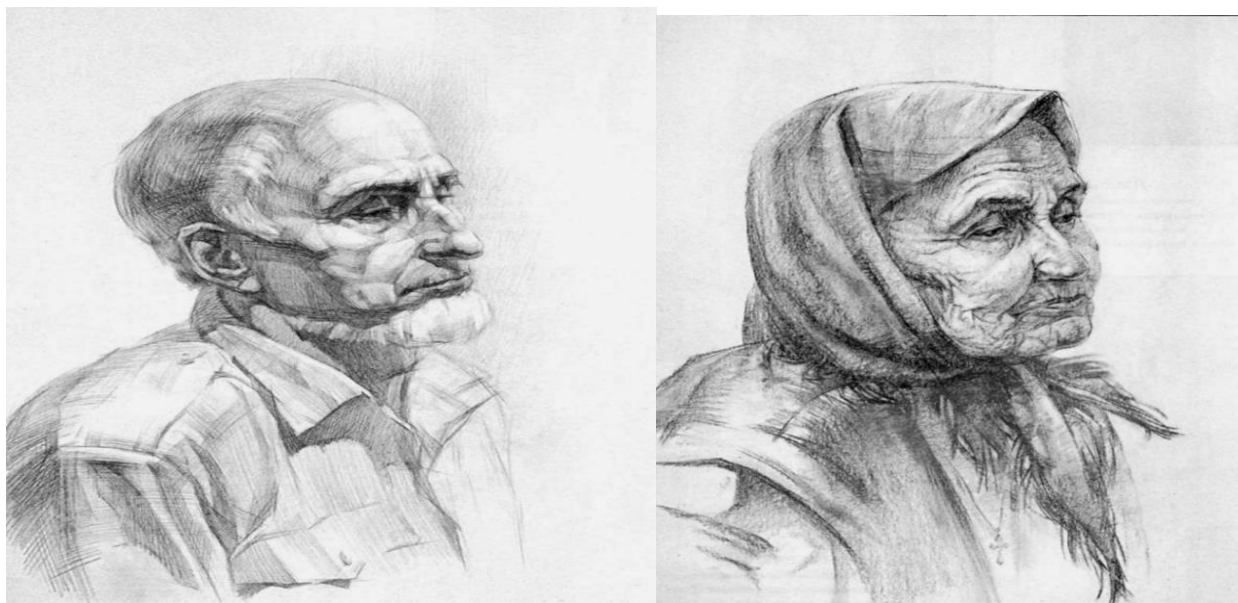
Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Keksa inson portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Keksa inson portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Keksa inson portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

Bosh shakli qismlarini ishlash paytida uning umumiy yaxlitligi - butunligiga putur etkazib qo'yish mumkin. Masalan, quloq juda ham yorqin, peshona qism haddan tashqari serajin va qoraytirib yuborilgan, lablar bir-biridan keskin ajralib qolgan boiishi mumkin va hokazo. Shunday hoi yuz bermasligi uchun ishning yakunlovchi bosqichini amalga oshirish kerakki, bunda boshning qismlari yagona butunlikka keltiriladi. Shakl haddan tashqari maydalashib, ajinlar ko'payib ketgan joylami umumlashtirish, yorug'likni yaxlitlash, yorug'lik manbaiga qarab, uni bir tekisda uzoqlasha-yotgan holatga keltirish lozim; soyadagi qism larga shunday tus berilsin ki, ular umumiy uyg'unlashuvdan chiqib ketmasin. Tasviriy san'at qonun-qoidalariga ko'ra uzoq plandagi detallarga kamroq, yaqin plandagilarga esa ko'proq tus berilishi lozim. Qilingan ishlarga yakun yasalayotganda reflekslar yomg'ir bilan bir xil tusda bo'lib qolmasligi, qattiq qoraytirib yuborilgan soyalar "darcha" hosil qilmasligi, uzoq plandagi yomg'ir va soya kontrastlari oldinga "chiqib" qolmasligini tekshirib olish kerak. Bunday xatolarni tezroq ilg'ab olish uchun tasvirga ko'proq uzoqroqdan turib qarash kerak. Tirik bosh rasmi ustida ishlashning metodik ketma-ketligiga yakun yasayotganda shu narsa esdan chiqarilmasligi kerakki, ismling har bir bosqichiga yetarli darajada vaqt ajratilishi kerak. Tasvirlashning metodik ketma-ketligini o'zlashtirib olish boshlovchi rassomga uzluksiz, har bir bosqich alohida qanday hal etilishini bilgan holda ishonch bilan ishlash imkoniyatini beradi. Tirik bosh rasmini chizish mashqlaridan keyin bir qator boshlarni yelka kengligi bilan birga chizib ko'rish kerak. Bu vazifalar boshning yelka kengligi bilan bog'lanish qonuniyatlarini o'zlashtirib olishga yordam beradi. Bunday mashqlarni bajarishda bo'yin va yelkalarining plastik xarakteristikasiga alohida e'tibor bering. Dastlab boshning bo'yin va yelkaga nisbatan holatini aniqlab oling, ya'ni uni yelka kengligining romb sifat maydonchasiga to'g'ri "o'mashtiring". Shundan so'ng o'ng va chap tomondan ko'krak-o'mrov suyagining plastik xarakteristikasini aniqlang. Realist rassom insonning barcha go'zalliklarini tasvirlay olishi kerak. Davomli rasm chizish talabani yordamchi chiziqlar, o'q chizig'i, konstruktiv asoslar yordamida tasvirlashga majbur etadi. Talaba davomli o'quv rasmda asosiy e'tiborini yuzada realistik tasvirlash qonuniyatlari va qoidalariga qaratadi. O'quv-akademik rasm chizishda talaba bu ishni pedagog yordamida, uning uzluksizkuzatuvida amalga oshiradi. O'quv va ijodiy rasm turli yo'nalishga ega ekanligini ko'rsatib o'tish lozim. O'quv rasmi bilim va ko'nikmaga ega boiish uchun chiziladi. Ijodiy chiziladi. Shuningdek, talaba avval olgan bilim va malakasi asosida yangilik yaratadi. Yuqorida aytib o'tganimizdek, o'quv rasmining ijodiy jihati ham bor. Xomaki rasm ham olingan bilim va malaka asosida yaratiladi. Xomaki rasmda talabadan tasvir qurish izchilligi, yordamchi chiziqlarni qo'llash kabilar talab etilmaydi. Xomaki rasmlar haqida gapirilganda ularning

vazifasi, maqsad va yo'nalishlarini to'g'ri aniqlab olish kerak. Ko'pincha "xomaki" tushunchasini rasm ustida ishlashning birinchi bosqichi - shaklning chiziqli- konstruktiv qurilishi bilan aralashtirib yuboradilar. Bu, albatta, to'g'ri emas. Xomaki rasm ma'lum vaqt oralig'ida kuzatilayotgan natura haqida to'liq tasavvur berishni maqsad qilib qo'yadi. Xomaki rasmlar har xil davomiylikda, har xil ishlanishi, ish shart-sharoitlari va rassomning o'z oldiga qo'ygan vazifalariga qarab yarim soatli, bir soatli, o'n minutli va hokazo bo'lishi mumkin. Xomaki rasm-bu naturadan tezgina chizgi qilib olishdir; u talabani tez fikrlash, tasvirlashning eng ishonchli va mantiqiy vositalarini qidirib topishga o'rgatadi, kuzatuvchanligini rivojlantiradi. Xomaki rasm, uncha muhim bo'lmagan narsalami chetga chiqarib tashlab, e'tiborni asosiy narsaga qaratadi. Xomaki rasm talabaning mustaqil ishga tayyorgarlik darajasini namoyon etadi. Xomaki rasmlar talabani tasvir qonuniyatlarini oson va tez qo'llay bilishga o'rgatishi lozim. O'tmishdagi buyuk rassomlarning xomaki rasm namunalari o'ziga xosligi, naturaning eng xarakterli xususiyatlari ajratib ko'rsatilganligi bilan tomoshabinni o'ziga tortadi. Qisqa xomaki rasm va chizgilarda asosiy e'tiborni xaraktermi ochishga, kishining obrazli xarakteristikasini ko'rsatishga qaratib. Xomaki rasm ustida muntazam ishlash rasm chizish san'atini tezroq egallab olish imkoniyani beradi. Birorta rassom yo'qki, xomaki rasm chizish uchun maxsus albom ko'tarib yurmagan bo'lsin. O'tmishdagi mashhur rassomlar o'zlarining kundalik ishlariga juda katta e'tibor berganlar. Hayotda biz bir-biriga aynan o'xshash odamni uchratmaymiz. Rassomning vazifasi ham individual xususiyatlarni ilg'ab olish, ushbu odamning o'zgacha xususiyatini topa olishdan iborat. Shuning uchun ham ko'proq kuzating, ko'proq naturadan rasm chizing, muntazam ravishda xomaki chizgilar qiling. Portret chizish san'atini egallashda eng qulay usul avtoportret chizishdir. Rassom o'z rasmini o'zi chizari ekan, ishni nihoyasiga yetkazish uchun qancha vaqt talab etilsa, ko'zgu oldida shuncha vaqt tura olishi mumkin.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

Reja:

1. Inson qiyofasining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson qiyofasi ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson qiyofasi portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson qiyofasi portretini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson qiyofasi portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson qiyofasi portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson qiyofasi portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

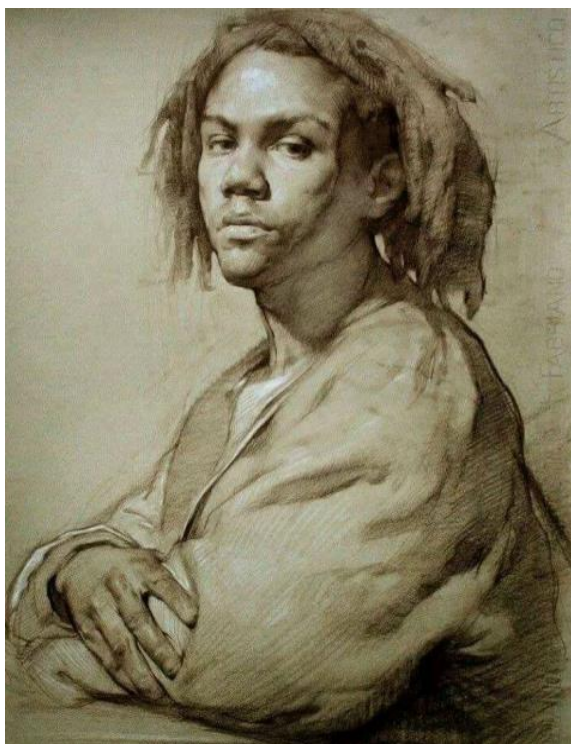
Bir necha o'nlab qoralamalar ishlanib, talabalar o'zlari tanlagan nuqtadan ish boshlashib, postanovkani chiroyli, qonun – qoidalar asosida joylashtirib, yengil chiziqlar yordamida qomatni qurishga kirishishadi. Qomatni konstruktiviyaga asoslani qurishni davom ettirishadi. Ya'ni naturaning xarakterli umumiy ko'rinishining konstruktiviyasi, komatning ko'zga ko'rinmaydigan orqa tomonlari bilan ko'rsatish vazifasi turadi. Gavda qismlarining sxematik ko'rinishlari bular barchasi qomatni to'g'ri tasvirlash asosini tashkil etadi. Italiya Uyg'onish davrida uzoq seansli ishlangan, aniq chegaralangan rangtasvir va tez ishlangan qoralama tushunchalarini uchratamiz. Bu chizma tasvirlarning har bir turi alohida maqsad va vazifalarga ega. Zero, Jorj Vazari shunday yozadi: "Pero, qalam yoki boshqa ashyolarda yengil, tez chizilgan, tasvirlarni qoralama deb atash mumkin". Bundan so'ng biz, qoralama atamasini chizmatasvirning birlamchi turi, boshlang'ich bosqichi, ya'ni qomat holatining joylashishi asarning dastlabki kompozitsiyasini topish uchun, (bo'lg'usi asarni) dastlabki ko'rinishini farqlashga xizmat qiladi deb bilamiz. Rassom ilhomidan qisqa vaqt mobaynida pero, yoki boshqa chizish ashyolarida bajarilgan va o'z (rassom) fikri, tafakkuri to'g'riligini taqqoslash, tekshirish maqsadida chizilgan taqdirda – u qoralama deb ataladi".¹⁸ Shunday qilib qoralamaning asosiy maqsadi: "qomatning holati" va "yaxlitlik"(umumlashtirish), haqida fikrlab, predmet xarakterini, tashqi dunyo bilan bog'lash vazifasini o'taydi. Keyingi barcha yuz yillikda va bizning hozirgi kungacha qoralama "ilhom vaqti"da rassomlar tomonidan bajarilib kelinadi. Ular emotsiya, obrazlar orqali tez chizilgan tasvirlarda aniqlanadi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, keyingi asrlarda, badiiy Akademiyalarda rang tasvir va kompozitsiyadan ajralgan holda chizma tasvir darslari, alohida o'rganilgan bo'lsa, uyg'onish davri (ayniqsa erta uyg'onish davri) rassomlari ustaxonalarida bo'lg'usi ustalar chizma tasvirni, bevosita kompozitsiya ishlari bilan birgalikda bajarganlar. Shu sababli, uyg'onish davri rassomlari chizmatasvirlarini to'liq tugallanmagan holda uchratamiz.

Boshni qomat bilan o'zaro mutanosibligini aniqlab ishlash.

Qomat qismlari ya'ni bosh qismining umumiy qomatga nisbatini aniq topish vazifasi turadi. Bunda ko'z bilan chamalab taqqoslash nisbatlarni aniqlash mumkin. Boshning qomatga necha nisbat kelishini qalamda o'lchab belgilanadi. Ustozlar o'rgatishda o'z shogirdlarini shunday ishontirganki, qomatni konstruktiv qurishni, to'g'ri tushunib bajarish, insonning anatomik tuzilishini tahlil qilish, rangtasvirda harakatni payqash, bunda tasvirni shtrixlar bilan ishlashga o'quvchini majburlamasdan, aksincha, rangtasvirni tahlil qilib, qurish bosqichida qoldirishga

¹⁸ Варнеке Б.В. Плиний об искусстве. Одесса. 1918. С.51.

ruxsat berganlar. Uygʻonish davrining buyuk rassomlari qoralama va homaki chizgilarga katta eʻtibor va ahamiyat qaratganlar. Buyuk Mikelandjeloning ushbu soʻzlari yuqoridagi fikrlarning yorqin dalilidir.

Modelirovka

Chizmatasvirni shoshmay, shaklning fazadagi (ayniqsa, rakursdagi) holatini yaxshilab kuzatib, keyin ish boshlash kerak. Boshning umumiy koʻrinishi uning kattaligi va mutanosibligini belgilab olgandan keyin, oʻrta (simmetriya) chiziqni aniq moʻljallab olish zarur. Qosh, koʻz, burun va ogʻizni ifodalovchi chiziqlar oʻtkaziladi, ularning orasidagi masofa belgilanadi, negaki bosh yon tomonga burilganda va rakursda bu chiziqlar orasidagi masofa oʻzgaradi. Chizmaga kiritib va mutanosiblikni yaxshilab tekshirgandan keyin boshning ayrim qismlarini aniqroq ifolashga kirishish mumkin. Bunda ularning shaklini aniq berilishiga va umumiylik xususiyatini nazardan qochirmaslikka xarakat qilish zarur boʻladi. Boshning holatlarida shakl biron qismi yuzasing qisqarishi va boshqasining kattalashishi qanday roʻy berishishini doimo fikran tasavvur etib borish kerak. Masalan, yuqoriga koʻtarilgan boshda vertikal joylashgan peshona, burun, yanoqlarning qisqarishini kuzatsak aksincha, gorizontal joylashgan koʻz doiralari, burunning pastki yuzasi, lablar, jagʻ va boshqalarning kattalashishini koʻramiz, bosh pasiga egilganda bu qismlarning holati shunga koʻra oʻzgaradi.¹⁹ Boshning oʻrta chizigʻi holati, burilishi yon tomonga yegilishini aniqlab qogʻoz tekisligiga joylashtirish. Bosh tasvirini tekislikka joylab, yuz qismlarining asosiy oʻlchamlari; jagʻdan peshona doʻngligigacha, qoshdan burunning pastigacha, burun asosidan jagʻgacha boʻlgan oʻlchamlar belgilanadi. Koʻz chuqurchasini oʻrni, qoshning tepa yoyi, yanoq suyagining chekkalari, quloq chuqurchalari va boshqalar koʻrsatiladi. Yuz qismidagi burun, lab, yanoq suyaklari, jagʻning yuqori va pastki oʻlchamlari, boshning vertikal chizigʻiga nisbatan burilishiga bogʻliq boʻlib qismlari perspektiv qisqaradi. Bularni naturadan sinchiklab kuzatganimizda birinsiva orqa plandagilarni chiziqlar yordamida aniqlaymiz. Boshni chiziqli qurishdan keyin shakllarga rang beriladi. Rang berishda yeng qoramtir qismidan boshlanadi va tus nisbatlarini saqlagan holda yengil davom ettiriladi. Yoritish manbasiga yaqin shakllar soyasi toʻqroq, uzoqdagilari esa biroz xiraroq koʻrinishda boʻladi. Naturadan rangda tasvirlash jarayoni oʻz qonun qoidalariga ega ishning boshlanish qismida

¹⁹ Andrew Loomis - Figure Drawing For All It's Worth/ 171b

nimalar qilish, o'rtasida qaysi masalalarni hal etish va oxirlab qolganda uni qanday yakunlash kerakligini bilish zarurdir. Rangtasvirda quyidagi asosiy masalalarni hal etish zarur:

- umumiy tus va rang holatdari va natura bo'yoqlarining bir-biriga yaqinligidagi tus va rang munosabatlarini topa bilish;
- katta rang-tusli munosabatlar chegarasidagi rang-tuslarning "cho'zilishi", alohida buyumlarning hajmli shakllarining batafsil rangli qayta ishlanishi;
- butun tasvirning umumiyligi, yaxlitligi hamda kompozitsiya markazini ko'rsata bilish.

O'xshashlikka e'tibor

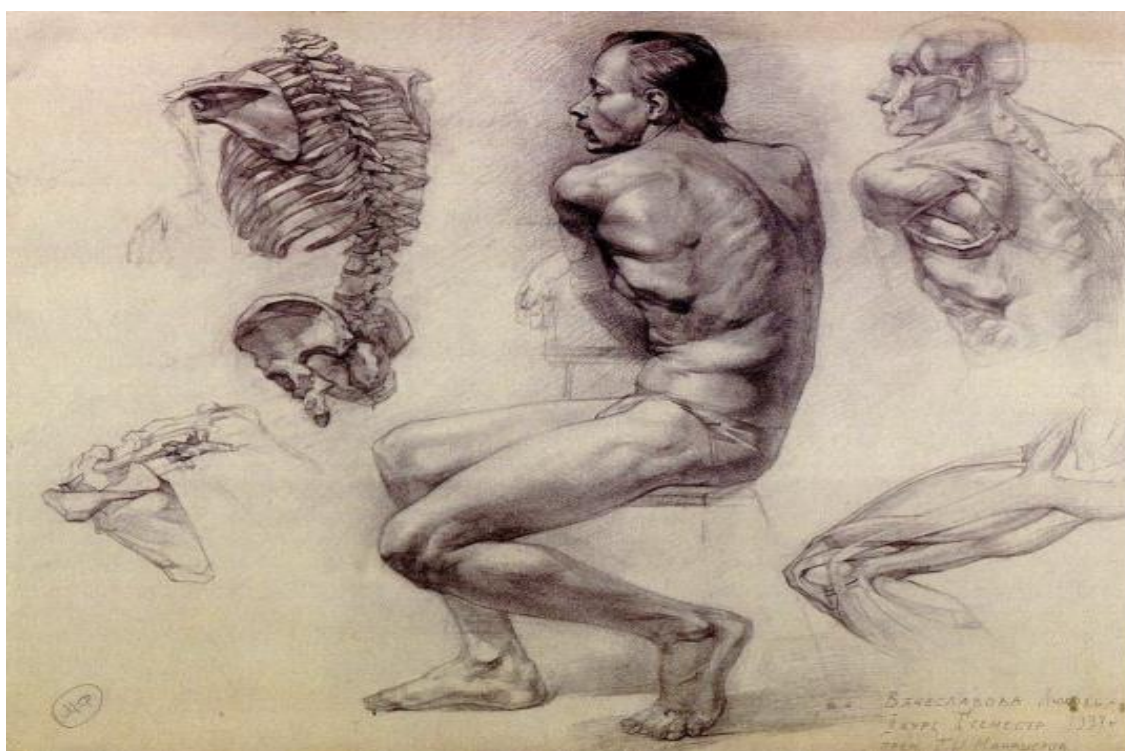
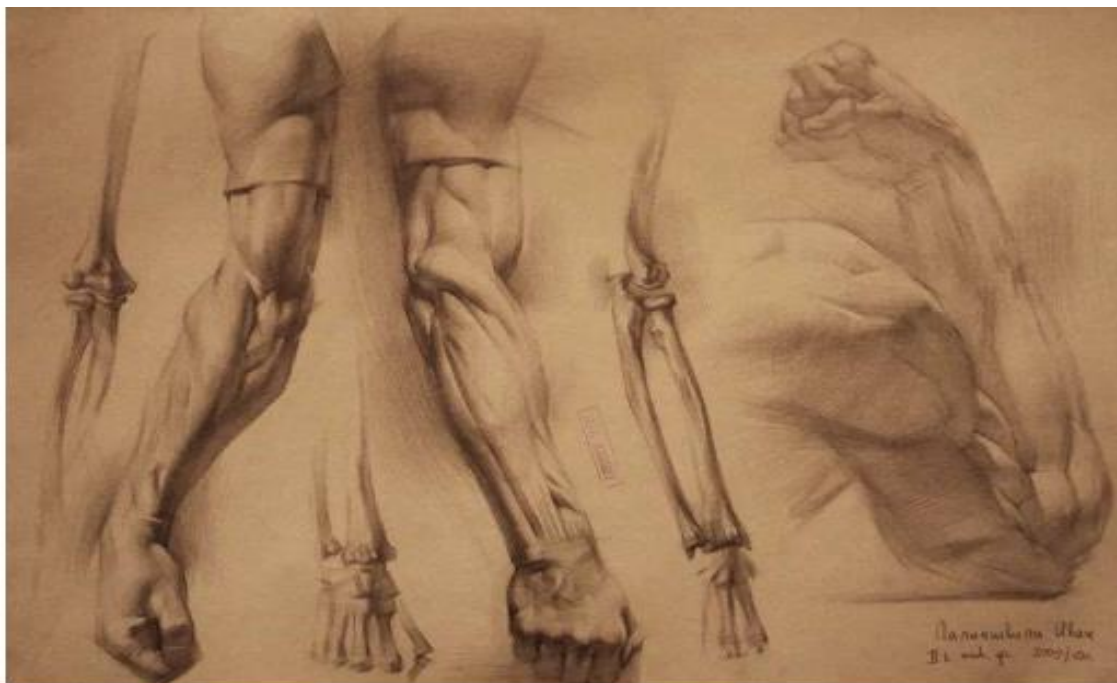
Bu mashqning asosiy maqsadi yirik tus munosabatlarini to'g'ri topa bilish (fon va naturaning o'zaro bog'liqligiga urg'u bergan holda)dan iborat. Mashqning bajarish uchun naturaga to'g'ridan yorug'lik tushgani ma'qul. Shunday qilganda qo'yilmada yorug' soylarning keskin holati bo'lmaydi. Fon boshga nisbatan ba'zan och, ba'zan to'q bo'lishi mumkin. Bu mashg'ulotning asosiy metodik ahamiyati shundaki, bosh va fondagi yirik tus munosabatlarini aniqlashga qaratilgan. Odatda talabalar fonni alohida yozishadi, buning natijasida ishni tus jihatdan qaralganda tasvirga yaxlitlikka erishib bo'lmaydi. Naturani ko'r-ko'rona ko'chirish ishni muvafaqqiyatsizlikka olib keladi. Shuning uchun tasvirlashda to'g'ri yo'lni tanlash, metodik ketma-ketlikda ishni davom ettirish muhimdir. Bu kabi mashg'ulotlar tasviriy san'at sir asrorlarini puxta o'rganishda muhim va zarur bosqichdir. Ma'lumki, portret ustida ish olib borayotgan mutaxassis rassom dastlab modelning siluetini fonga nisbatan topib, so'ngra mayda detallarga ishlov beradi hamda refleks, yarim soya, soylarni ko'rsatadi. Shuning uchun tasvirlashda yirik tus munosabatlarini ko'rish va to'g'ri ifodalash hamda mayda detallga o'tish kerak.

Umumlashtirish va tugatish

Ishning yakuniy qismi – yaxlitlash, ya'ni mayda detallarning bir butunlikka bo'ysundirishdir. Bu ishda asosiy bo'laklarning tus yechimiga e'tibor berish kerak. Agar ola bula chiporlik yaxlitlikka xalaqt bersa ularga ishlov berish kerak. Naturani yaxlik ko'rinishga xalaqit berayotgan xar bir bo'lakni o'z joyiga qo'yish kerak. Agar shunday qilmasak, qo'shimcha detallar asosiy obektdan chalg'itib, diqqatni tortadi, yaxlitlikni buzadi. Agar rassom yaxlik ko'rishni o'rgangan bo'lsa, tasvirni oqilona bajaradi. Bu bosqichda gavda siluetiga ham e'tiborni kuchaytirish darkor. Tasvirda juda nozik tus faqini saqlab qolish kerak. Siluetning ba'zi joylarining kuchaytirib (chiziq orqali) ba'zi joylarni fon bilan qo'shib yuborish kerak. Qo'yilmada nimani bo'rttirib (chizib) nimani fonga yaqin tusda birlashtirib yuborilishini xal etish zarur. Buni naturaga yaxlit qaraganda ajratib olish mumkin. Shundan so'ng gavdaning to'g'ri konstruktiv qurilmasiga ega bo'lish mumkin. Nixoyat, portreti ishlanayotgan odamning ichki psixologiyasini ochishga xam urinib qo'rish mumkin. Bu narsaga detallarni yaxlitlab asosiy xarakterli joylarini bo'rttirish bilan erishish mumkin. Portrer yozish jarayoni bu jarayonda siz har xil effekt hamda lisirovkalar yordamidan foydalanishingiz mumkin. Bunda ham o'zizga kerakli jarayondan foydalaning hamma jarayonlardan emas. Masalan Dyurer o'z avtoportretlaridan o'zidan foydalanib o'zi o'rgangan. Qalamtasvir va rangtasvir siz buni hammasini o'rgana olmaysiz lekin o'zizga yetarlicha o'rganishga harakat qiling.²⁰

---

²⁰ Virgil Elliott –Traditional oil painting / USA-2007-120 p/

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».
 4 – «yaxshi».
 3 – «qoniqarli».

17-mavzu	Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlillari bilan) bilan tasvirlash

Reja:

1. Inson qiyofasining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson qiyofasi ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson qiyofasi portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson qiyofasi portretini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson qiyofasi portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson qiyofasi portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson qiyofasi portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

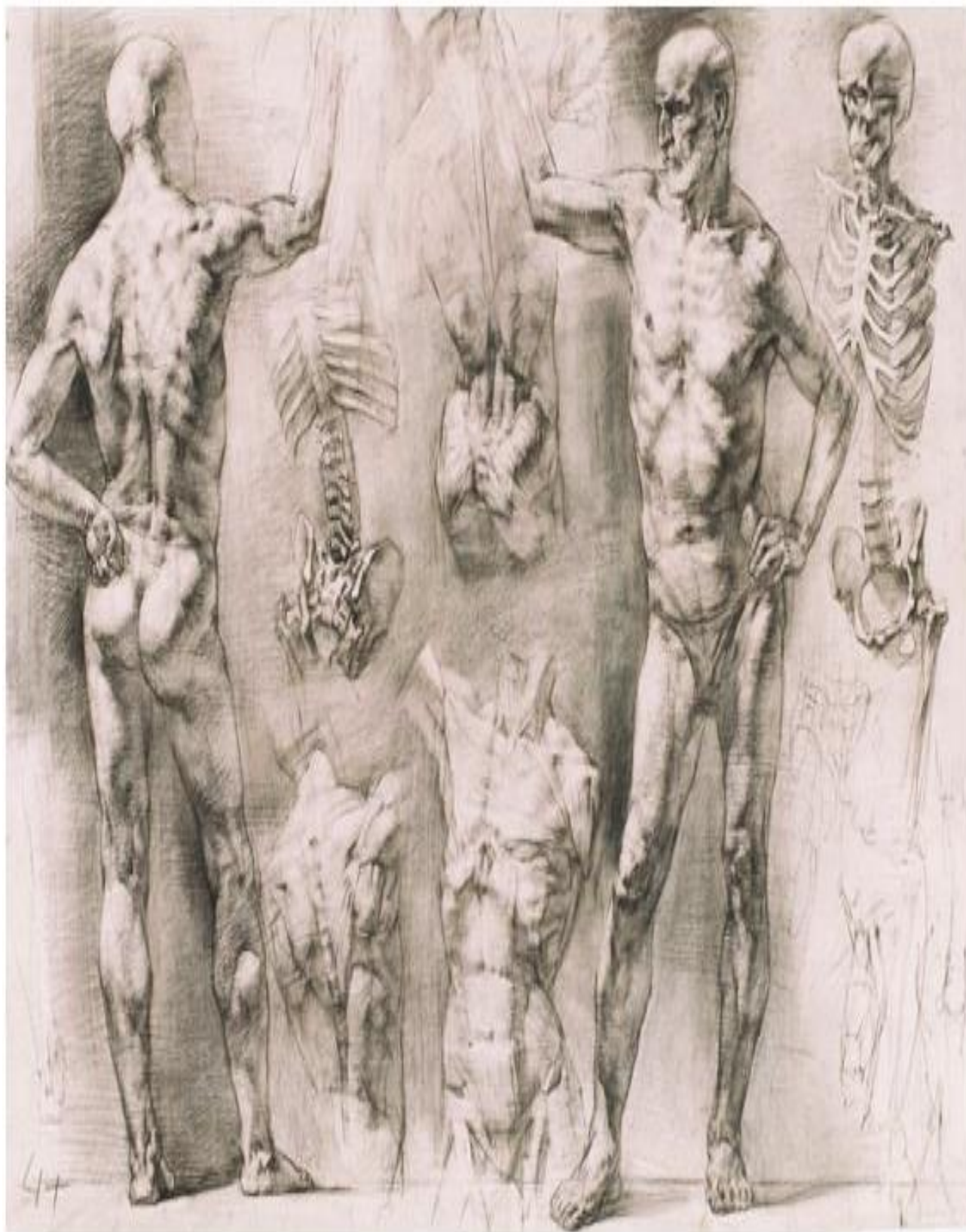
Chizmatasvirda inson qomatini va boshni xususan o'rganish bilan bir qatorda, qo'l va oyoq panjalari chizmatasvirini o'rganish ham nazarda tutiladi. Qo'l va oyoq panjalari murakkab shakldan iborat, ularning ma'lum ma'noda ichki suyak va muskallar qurilmasini bilmay turib, tashqi ko'rinishini, shaklini tushunib bo'lmaydi. Shuning uchun naturani jonli oyoqlardan tkrl holatda chizish bilan birga, qo'l va oyoq panjalari suyaklaridan, shuningdek ularning muskul qoplamlaridan homaki chizmalar bajariladi. Ammo bu qismlarning yaxshi tasvirini berish yetarli emas, ularning alohida xususiyatlari, betakror mutanosibli, yosh, kasb va boshqa bir qator sabablar o'z izini qoldirgan shakllarni ifodalash zarur. O'ng qo'lning ko'rsatkich barmog'i shakli tasviridagi ayrim tarqoqlikni chizmatasvirning kamchiligi deyish mumkin. Qo'l panjalari faqat har xil vaziyatda homaki ishlangan. Oyoq panjalari va ularning mushaklari o'zining umumiy guruhida qo'l panjalarini eslatadi, shuning uchun ularni o'rganish metodikasi bir xil. Bu yerda ham uning anatomik qurilmasini o'rganish naturadan ishlash bilan mustahkamlanishi zarur. Naturadan chizish esa anatomiyadan olingan amaliy bilimlar bilan mustahkamlanadi. Qo'l va oyoq panjalarining bir-biriga o'xshashligi sababli ularni bir postanovkada berish mumkin.

Kompozitsion joylashtirish, qurish.

Talabalar postanovkani turli nuqtalardan kuzatadilar. Ish boshlashdan oldin bir qator qoralamalar bajarishadi. Shudan so'ng o'zlariga yoqqan, nuqtani tanlab vazifani bajarishga kirishadilar. Shoshmasdan yengil chiziqlar bilan naturani matoga o'qituvchi ta'kidlagan qonun – qoidaga amal qilib chizishni boshlashadilar. Naturani matoning o'rta qismiga joylashtirib, interer bilan uzviy bog'lash vazifasi turadi. Qomatning boshi, oyoqlari planshetga qay tarzda joylashishi, interer elementlarini yengil chiziqlar bilan ko'zda chamalab belgilab chiqiladi. Qomatni qurishda o'q chiziq o'tkaziladi. Naturani planshetga joylashtirganda tepa qismida pastkisidan ko'proq bo'shliq qoldiriladi. Ikki yon tomonlar dan esa deyarli birxil oraliqlar bo'ladi. Uni qurishda boshqismining yuqori nuqtasidan oyoq uchiga to'g'ri chiziq tortilib undan tos suyagiga chiziq davom etadi. Yelkalar yo'nalishi, tirsak va qo'llar holati, ikki tizzaning bir – biriga munosabati vashu zaylda nuqtalar belgilanib, chiziqlar tortiladi. Postanovka kompozitsiyani o'ziga xos tomoni xususida aniq, sobit tushincha beriladi. Kompozitsiya mukammalligi bo'lajak suratni plastik yaxlitligini tashkil etadi. Har bir vazifani o'zgacha kompozitsiya yechimi bo'lgani kabi ushbu vazifani maqsadi xususida so'zlab, so'ng amaliy ishga qo'l uriladi (eskiz). Kompozitsiya eskizini dastlab, turli formatlardan kelib chiqib, qog'ozda qalam bilan ijro etiladi. Puxta

topilgan kompozitsiya eskizini asos qilib olib, ushbu formatdan kelib chiqib romka va mato tayyorlanadi. Kompozitsiya yechimida talaba tanlagan tekislikda buyum va jussa orasida uyg'unlik bo'lmog'i lozim, zero uyg'unlik bo'lmasa bo'lajak o'quv rangtasviri xom ko'rinishga ega bo'ladi.

Tus munosabatlari nisbatini aniqlash

Bir nechta jismlar orasidagi yorug'lik munosabatlari orasidagi farq naturadagi tus munosabatlari deb ataladi. Naturaga proporsional bo'lgan bir nechta jismlar orasidagi yorug'lik tafovuti tasvirdagi tus nisbatlari xisoblanadi. Buyum yuzasidagi yorug'lik darajasi naturadagi tusi deb ataladi. Boshqa yuzalar yorug'ligi bilan solishtirish natijasida, naturaga proporsional ravishda olingan (yoki tasvirlangan) yuza yorug'ligi esa tasvirdagi tus munosabati xisoblanadi. Tabiatda aks etayotgan nur va soya o'yinlarining barcha kuchini ifodalash odatda imkonsizdek tasavvur qilinadi. Zero, tabiatdagi jismlarning yorug'lik darajasi tez suratda ko'payishi yoki aksincha kamayishi mumkin. Ular orasidagi tafovut shu qadar ulkanki bu xodisalarning ifodasini tasavvur qilish qiyin. Masalan, quyosh yorug'ligi oy nuridan yuz minglab marotaba kuchlidi. Bu yorug'liklarni ifodalash uchun rassomning imkoniyatlari nisbatan cheklangan. Shu sababli, chizmatasvirdagi rang-tus, nur-soya orasidagi qarama-qarshilik tabiatdagigna nisbatan bir necha bor kam bo'lishi mumkin. Eng oppoq bo'yoq va eng oppoq qog'oz ham o'zida derazadan tushayotgan nurlarda ko'proq yorug'likni aks ettira olmaydi. Qog'ozga tushayotgan yoruhlik-bizning imkoniyatimizdagi kartinada tasvirlanadigan eng kuchli yorug'likdir.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlari ni to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jam i ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

18-mavzu	Qiyofachi qomatini marakkab bo'lmagan holatda (Anatomik tahlillar asosida) tasvirlash.

Reja:

1. Inson qiyofasining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson qiyofasi ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson qiyofasi portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson qiyofasi portretini konstruktiv qurish va tuslash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson qiyofasi portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson qiyofasi portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson qiyofasi portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

Tabiatdagi turli-tuman shakllar ichida inson tanasi o'ta murakkabi va mukammali bo'lib hisoblanadi. Inson tanasini o'rganish rassomda professional bilimni, tasviriy san'atning har qanday janrida ishlay olish qobiliyatini shakllantiradi. Tasviriy san'at sohasida yuqori malakaga ega bo'lish uchun (inson tanasi rasmi ustida ishlash kabi) odamning plastikanatomiya bilish katta ahamiyat kasb etadi. Chunki, tasviriy san'at inson tanasi bilan uzviy bog'liq va uni inson tasavvuri bo'lmaydi. Shuning uchun o'quvchilar inson tanasi nisbatlariva plastik tuzilishini nazariy va bir qator amaliy topshiriqlar bajarish orqali o'rganishlari va o'z bilim doiralarini kengaytirishlar kerak. Tasviriy san'at sohasida ta'lim oluvchi o'quvchilar anatomiyani to'liq o'rganishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ymay, tananing umumiy tuzilishiga e'tiborni qaratishlari kerak. Bunday bir shakl o'rtasidagi plastik bog'liqlik hisobga olinishi lozim. Plastik ijod namunalaridan shuni ko'rishimiz mumkinki, skelet inson tanasining asosi bo'lib hisoblanadi. Inson tanasini turli holatdagi harakatini tasvirlashda skeletning tayanch-mexanik funktsiyasidan foydalaniladi. Inson skeleti asosiy qism (umurtqa pog'onasi va ko'krak qafasi), boshskeleti (suyagi), hamda qo'l-oyoq skeletlaridan tashkil topgan. Umurtqa pog'onasi inson tanasining ustuni bo'lib hisoblanadi va u bosh, tana va qo'llarni ko'tarib turadi. Umurtqaning pastki qismi tana asosining harakatlanmaydigan qismi bo'lgantos suyagi hamda birlashtiruvchi tos suyaklari o'rtasiga birikkan. Umurtqa ustuni yigirma to'rtta umurtqalardan iborat: ettita bo'yin, o'n ikkita ko'krak va beshta bel umurtqalari. Mazkur qismlanishga asosan umurtqa egiladi va tana shaklini belgilab beradi. Bosh va tana harakati umurtqa harakati bilan uzviy bog'liq. Ikkita yuqori bo'yin umurtqalari harakatga kelganida bosh buriladi. Belning o'ngga, chapga, orqaga va oldinga egilishi hambarcha bel umurtqalari va ikkita ko'krak umurtqalarining harakatiga bog'liq.

Umurtqa pog'onasining barcha bel hamda ikkita ko'krak umurtqalari joylashgan qismi eng ko'p harakatlanadigan qism bo'lib hisoblanadi. Umurtqa pog'onasining harakati umurtqalarning harakatlanmaydigan tos suyagi bilan birlashgan joyda kamayadi. Tananing tos suyagi qismi odam o'tirganda bukilgandek tuyiladi; bunda umurtqa chizig'i o'zgaradi. Tana asosining yuqori qismi oldinga yoki ortga bukilganda harakatsiz holatda bo'ladi — balandda joylashgan umurtqalar harakatlanadi. Bunday harakatlarda bosh yoyni hosil qiladi. Tana asosining o'ngga yoki chapga burilishi umurtqa pog'onasining yuqorida joylashgan qismi o'z o'qi atrofida aylanma harakatlanishi tufayli sodir bo'ladi. Tananing o'ngga va chapga egilishida umurtqa harakatlanadi. Orqa tarafdan umurtqa pog'onasining o'simta qismiga qovurg'alar birlashgan va ular oldinga egilib to'sh suyagiga birikkan. Ko'krak qafasining umumiy ko'rinishi silindrsimon idishni eslatadi. Qovurg'alarining

yuqorisida to'sh suyagiga o'mrov suyagi birlashadi. Qovurg'alar orqasida kurak suyagi yotadi. Kurak va o'mrov suyaklari elka bo'g'imi o'rnida birlashadi. Qo'l kurak suyagi bilan elka bo'g'imida birlashadi va uuchta asosiy qismdan iborat: elka suyagi tirsak bilak va panjalar, kaft usti suyaklari kaft suyaklari va qo'l panjalari (barmoq) falangalaridan iborat. Suyaklarning mazkur qismlarga bo'linishi, insonning harakati turli qismlarda yuzaga kelishini ta'minlaydi: elkada, bilakda, kaftda va barmoqlarda. Oyoq-qo'l harakati suyak bo'g'imlari harakatiga bog'liq. Suyaklarning xarakatlanuvchi, birlashgan qismlari **bo'g'im** deb ataladi. Bo'g'im suyaklarni birlashtirib turuvchi muskuldir. Suyaklar bir-birlari bilan mustahkam qotirilmaganligi tufayli, ular bir-biridan uzoqlashishi, egilishi, tomonlarga burilishi va aylanishi mumkin. Bunday harakatga bo'g'imlar imkoniyat yaratib beradi: bir suyak botiq bo'lsa, ikkinchisi bo'rtma bo'ladi va ular birlashadi. Elka bo'g'imi **quyidagicha** tuzilgan: elka suyagining bo'rtib chiqqan uchi kurak suyagining botiq yuzasi bilan birlashadi va ular erkin harakatlana oladi. Tirsak suyagining pastki uchi ham yo'g'onlashgan va u kaft usti suyagi bilan birlashadi. Ingichka uchli bilak suyagi esa, aksincha, kaft usti suyagi bilan birlashmaydi. Ikkala suyak ham bigizsimon o'simtalar bilan tugallanadi va ularga paylar birikadi. Bilak va tirsak suyaklarining birlashgan qismi bilak-tirsak bo'g'imini hosil qiladi. Qo'l bukilanida, unga yon tarafdin qaralsa, kaft ustidagi bo'g'imlar sezilib turadi. Bunda qo'lning profil chizig'ida birikmalarni aks ettiruvchi do'mboqchalar ko'tarilib turadi. Bilak, kaft usti suyagi, kaft suyagi asoslarining pastki uchidagi bo'rtmalar va kaft suyaklarining boshchalari ushbu do'mboqchalarni tashkil qiladi. Bilak harakatini, qo'lning egilishi va bukilishini, ular elka suyagining yumaloq qismi tagidan (suyak uchidagi yo'g'on qismdan) xayolan o'tkazilgan ko'ndalang o'q bo'ylab aylantirilganida ko'rish mumkin. Qo'l vertikal o'q bo'ylab ichkari va tashqari tomonga aylantiriladi. Bunda faqat bilak va kaft suyaklari birgalikda aylanadi. Pastki qismlar to's suyagi bilan birlashadi. Balog'atga etgan odamning to's suyagi **quyidagi** to'rtta qismdan iborat bo'ladi: ikkita nomi yo'q suyak, dumg'aza va dum suyak. Nomi yo'q suyakning turli qismlari quymich, yopqich va qov suyaklari deb ham nomlanadi. Yosh bolalarda ular alohida bo'ladi. Oyoq (odam tanasining pastki qismi) son suyagi, katta va kichik boldir suyaklaridan va oyoq-kaft usti, kaft suyaklari hamda barmoq falangalaridan tashkil topgan. Yuqorida sanab o'tilgan suyaklar bir-birlari bilan bo'g'imlarda birlashadi. Son suyagining sharsimon boshchasi to's suyagining yarim yumaloq chuquriga kiradi. Tizzaga yaqin yerda son suyagi biroz egiladi va tizza bilan uning orasida yassi burchak hosil bo'ladi. Son suyagining pastki yo'g'onlashgan qismida dumaloq shakldagi ikkita bo'rtma bo'ladi. Bo'rtmalar va chuqurchalar bo'g'im yuzasini tashkil etadi va uning ustiga tizza qopqog'i o'rnashadi. Tizza qopqog'i dumaloqsimon, baland burchagi pastga qaragan uchburchakli suyakdir. qopqog tepa tarafdin son suyagiga, pastki tarafdin esa katta boldir suyagiga birlashadi. Katta boldir suyagi va son suyaklarining bo'g'im yuzalari tizza qopqog'i bilan birgalikda tizza bo'g'imini hosil qiladi, hamda ular muskul paylari bilan birlashadi. Katta va kichik boldir suyaklari to'piqda mahkam birlashadi. Ushbu suyaklarning do'mboqlari sanchiqqa o'xshab birbirlariga kiyiladi. Ular to'piqdagi tovon usti suyagining yon tomoni bilan birlashadi. To'piq butun tananing tayanch markazi bo'lgan yoyni hosil qiladi. To'piq tuzilishi odam yugurganidagi yoki sakraganidagi tana silkinishlarini yumshatadi. To'piq yoyi old tarafdin oyoq kafti suyaklariga, orqa tarafdin esa tovon do'mbog'iga tiraladi.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlari ni to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jam i ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

Drawingforall.ru

19-mavzu	Qiyofachi qomatini marakkab (o'tirgan, yotgan) holatda tasvirlash.

Reja:

1. Inson qiyofasining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson qiyofasi ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson qiyofasi portretini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson qiyofasi portretini konstruktiv qurish va tuslash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson qiyofasi portreti qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson qiyofasi portretining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson qiyofasi portreti ko'rinishi qanday bo'ladi?

Portret chizish san'atini egallashda eng qulay usul avtoportret chizishdir. Rassom o'z rasmini o'zi chizar ekan, ishni nihoyasiga yetkazish uchun qancha vaqt talab etilsa, ko'zgu oldida shuncha vaqt tura olishi mumkin. Xomaki rasm-bu naturadan tezgina chizgi qilib olishdir; u talabani tez fikrlash, tasvirlashning eng ishonchli va mantiqiy vositalarini qidirib topishga o'rgatadi, kuzatuvchanligini rivojlantiradi. Xomaki rasm, uncha muhim bo'lmagan narsalami chetga chiqarib tashlab, e'tiborni asosiy narsaga qaratadi. Xomaki rasm talabaning mustaqil ishga tayyorgarlik darajasini namoyon etadi. Xomaki rasmlar talabani tasvir qonuniyatlarini oson va tez qo'llay bilishga o'rgatishi lozim. O'tmishdagi buyuk rassomlarning xomaki rasm namunalari o'ziga xosligi, naturaning eng xarakterli xususiyatlari ajratib ko'rsatilganligi bilan tomoshabinni o'ziga tortadi. Qisqa xomaki rasm va chizgilarda asosiy e'tiborni xaraktemi ochishga, kishining obrazli xarakteristikasini ko'rsatishga qarating. Davomli rasm va xomaki rasm farqi bo'lishi mumkin: davomli o'quv rasm da akadem ik rasm ning asosiy qoidalari - bosh shakli qurilishining konstruktiv tuzilishi, anatomik qonuniyatlar o'zlashtiriladi; xomaki rasm chizishda esa insonning emotsional holatini - tipajini ilg'ab olish talab etiladi. Xomaki rasm ustida muntazam ishlash rasm chizish san'atini tezroq egallab olish imkoniyani beradi. Birorta rassom yo'qki, xomaki rasm chizish uchun maxsus albom ko'tarib yurmagan bo'lsin. O'tmishdagi mashhur rassomlar o'zlarining kundalik ishlariga juda katta e'tibor berganlar. Italiya rassomi Chennino Chennini o'zining Rangtasvir haqida asar" kitobida shunday yozgan edi: Doimo, biror kunni kanda qilmay, biror-bir narsaning rasmini chiz; bu senga juda katta foyda keltiradi. Hayotda biz bir-biriga aynan o'xshash odamni uchratmaymiz. Rassomning vazifasi ham individual xususiyatlarni ilg'ab olish, ushbu odamning o'zgacha xususiyatini topa olishdan iborat. Shuning uchun ham ko'proq kuzating, ko'proq naturadan rasm chizing, muntazam ravishda xomaki chizgilar qiling. Tana asosi skeletining old tarafida quyidagi orientir nuqtalar mavjud o'mrov suyaklarining birlashgan joyida ko'krak suyagi oxirida tos suyagida yonbosh suyaklarning yuqori qismida juft nuqtalar; pastki qovurg'alarning egilish joyida o'mrov suyaklarining tashqi uchlarida nuqtalar (ushbu nuqtalar elka kengligini belgilab beradi). Tana asosi skeletining orqa tarafida **quyidagi** asosiy nuqtalar joylashgan ettinchi bo'yin umurtqasida dumg'azada o'mrov-akromial o'simtalarida kurak suyagi burchaklarida. Qo'ldagi mo'ljal nuqtalar elka suyagi boshchasida elka suyagining bo'rtmasida bilak va tirsak suyaklari uchida joylashgan. Qo'l kaftidagi asosiy nuqtalar bo'g'imlarning bo'rtib chiqqan suyaklarida, shuningdek, barmoq uchlarida joylashgan. Oyoqdagi mo'ljal nuqtalar **quyidagicha** joylashadi. Tos suyagidagi yonbosh suyaklarda son suyagining katta bo'rtmalarida tizza qopqog'ida medial do'ngligida tovon

do'mbog'i ustida falangalar birlashgan joyda barmoq uchlarida. Ushbu nuqtalarning joylashgan o'rni oyoqning tinch yoki harakatdagi holatini ifodalashda mo'ljal vazifasini o'taydi.

Odam qomatini chizishda uning tuzilishini (konstruksiyasini) bilish katta ahamiyatga ega. Buning uchun chizuvchi tananing qanday harakat holatida, qay vaziyatda turganligini qoralama chizgilar qilish orqali tahlil qilish, ko'plab shunday mashqlar bajarishi, so'ng asosiy ishni boshlashi kerak. Chizganda ham qiyofani, uning barcha bo'laklarini alohida-alohida emas, balki yaxlit aks ettirishga urinish, hamda buncha erishish lozim bo'ladi. Ammo har bir bo'lak uning tasvirda tutgan roli ham unutilmasligi kerak. Turgan odam qiyofasini chizishning asosiy amallari nimalardan iborat, degan savolni oldimizga qo'yib, unga javob beraylik: Ilgarigi vazifalardagidek bunisida ham dastlabki maqsad ob'ektini qog'oz sathiga chiroyli qilib joylashtirishdan iboratdir. So'ngra tana turish vaziyati, holati topiladi, keyin qomatning qismlari, o'lchamlari o'zaro mutanosibligi topiladi. Ular odamning keksa yoshligiga, semiz yoki ozg'inligiga, bo'yining past yoki balandligiga bog'liq bo'ladi. Bunda albatta odamning qaysi bir oyog'iga, yoki ikkala oyog'iga tayanib turganligi e'tiborga olinishi muhimdir.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

20-mavzu	Tik turgan holatdagi inson qomatining murakkab holatdagi tasvirini ishlash.

Reja:

1. Inson qomatining qurilishi haqida ma'lumot.
2. Inson qomati ko'rinishini o'rganish, ishlash usulida mashq qilish.
3. Inson qomatini qisqa muddatli chizgilarni bajarish.
4. Inson qomatini konstruktiv qurish va tushlash.

Adabiyotlar:

- 1.Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 20-24-betlar
- 2.Халилов Р. Рисунок, Издательство «Навруз» -2013. 28-bet
- 3.Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2010. 24-25 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

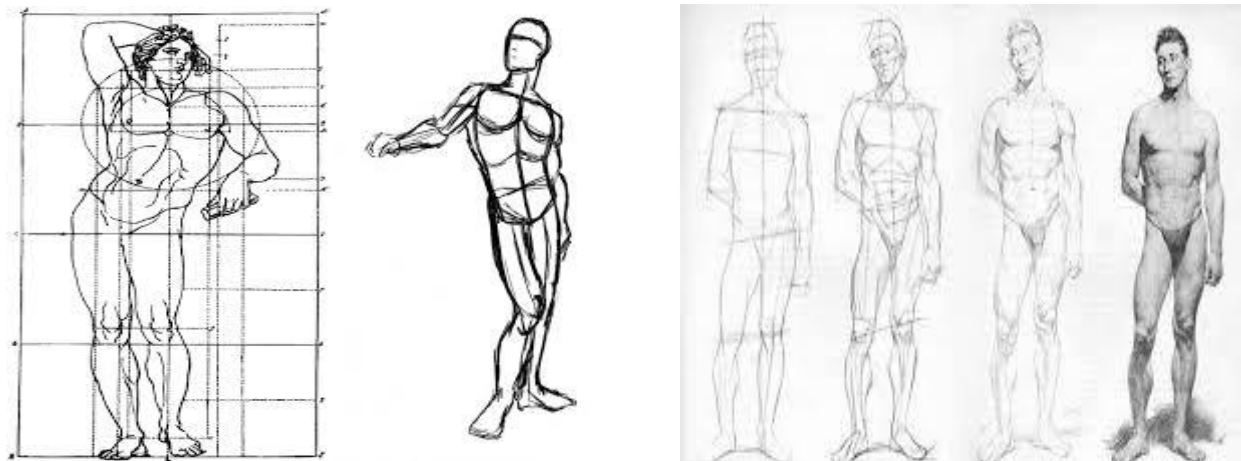
Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Venera bosh niqob namunasining to'liq tuzilishi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Inson qomati qurilishi haqida ma'lumot bering.
2. Inson qomatining qisqa muddatli chizgilari qanday bo'ladi?
3. Inson qomati ko'rinishi qanday bo'ladi?

Badiiy ta'lim va umuman tasviriy san'at sohasida qalamchizgilarning ahamiyati naqadar katta ekanligini rassomchilikka qiziquvchi har bir inson yaxshi biladi. Bo'lajak o'qituvchi-musavvir nafaqat amaliy ishini, balki nazariy masalalarni ham puxta o'zlashtirishi zarur bo'ladi. U qalamtasvir yaratishning muhim ekanligini o'z o'quvchilariga tushuntira bilishi kerak. Bunda albatta u kitob, qo'llanmalardan foydalanadi. Ularda esa rasm chizishning barcha qonunqoidalari tushuntirib berilgan. Ma'lumki, qalamtasvirning muhim chizish qoidalari qadim zamonlardan kashf etilib, takomillashtirilib kelingan. Aytishlaricha, birinchi tashkil etilgan ilk Badiiy akademiyalarda rasmni qalamda chizish etakchi o'ringa qo'yilgan. Uni yaxshilab o'rganib olmagan talaba tasvirga rang berish mashg'ulotiga, ya'ni rangtasvir yaratish ishiga yaqinlashtirilmagan. SHu sababdan akademik rasm chizish mashg'uloti muhim hisoblanib, o'quv-ta'lim jarayonining ko'p qismini egallagan. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisi qush va hayvonlarning tasvirini chizishni ham boshqa vazifalar qatorida puxta o'rganishi kerak. CHunki kasb-hunar kollejlari, hamda maxsus maktab amaliyotida, o'qitish, o'rgatish dasturlarining barchasida bu mavzu mavjuddir. Ma'lumki, inson qomatini chizish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bunda albatta akademik rasm ishlash amallari qo'llaniladi. U esa oddiydan murakkabga o'tib borish orqali yuzaga chiqariladi. Odam tasviri talabalar, uni endi chizishni o'rganayotganlar uchun ancha murakkab ishdir. Bu sohaning nazariy qismini o'qib, o'rganish mashqlar uchun chiziladigan vazifalar sifatini oshirishning omilidir. CHunki nafaqat yillar, balki asrlar davomida akademik rasm chizish sirlari ochilib, tadqiq etib, takomillashtirilib kelinmoqda. SHundan ma'lumki o'ziga xos, inkor etib bo'lmaydigan tamoyillar, qonun-qoidalar vujudga kelgan. Ularga amal qilinishi ayniqsa o'rganuvchilarga yordam beradigan zo'r omildir. Odam qomatini to'liq tasvirlash, uning bosh qismini chizish amallari to'liq o'zlashtirilib olingach boshlangani ma'qul. SHunda dastlabki mashqlardan o'qituvchi etarli samaraga erishish mumkin bo'ladi. Asosiy e'tibor tanani tadqiq etish va tasvirlash ishiga karatiladi. Ma'lumki inson qadddi-qomatining o'z o'lchamlari, mutanosiblik tamoyillari mavjud. Masalan yosh bola boshining o'lchami tanaga nisbatan jixatdan ancha mutanosiblikda bo'ladi va tanaga, uning balandlik o'lchamiga olti, etti, ba'zan etti yarim karra joylashadi. Albatta bu me'zonlar nisbatan bo'lib turli odamlarda har xillik kasb etadi. Odam qomatini chizishda uning tuzilishini (konstruksiyasini) bilish katta ahamiyatga ega. Buning uchun chizuvchi tananing qanday harakat holatida, qay vaziyatda turganligini qoralama chizgilar qilish orqali tahlil qilish, ko'plab shunday mashqlar bajarishi, so'ng asosiy ishini boshlashi kerak. CHizganda ham qiyofani, uning barcha bo'laklarini alohida-alohida emas, balki yaxlit aks ettirishga urinish, hamda buncha erishish lozim bo'ladi. Ammo har bir bo'lak uning tasvirda tutgan

roli ham unutilmasligi kerak. Turgan odam qiyofasini chizishning asosiy amallari nimalardan iborat, degan savolni oldimizga qo'yib, unga javob beraylik: Ilgarigi vazifalardagidek bunisida ham dastlabki maqsad ob'ektini qog'oz sathiga chiroyli qilib joylashtirishdan iboratdir. So'ngra tana turish vaziyati, holati topiladi, keyin qomatning qismlari, o'lchamlari o'zaro mutanosibligi topiladi. Ular odamning keksa yoshligiga, semiz yoki ozg'inligiga, bo'yining past yoki balandligiga bog'liq bo'ladi. Bunda albatta odamning qaysi bir oyog'iga, yoki ikkala oyog'iga tayanib turganligi e'tiborga olinishi muhimdir. CHunki shunga qarab tananing holati o'zgarib turadi. Elka, bosh, bel, tos, qo'l va oyoqlar turishi har xil ko'rinishga ega bo'ladi. Ma'lumki, odam umurtqa pog'onasining tuzilishi ham uning ko'rinishiga ta'sir etadi. Butun tananing tayanch nuqtasi mavjud bo'lib, u og'irlik qaysi oyoqqa tushayotganiga, yoki ular oralig'iga tushayotganini aniqlashda qo'l keladi. U to'g'ri, joyida topilmagan bo'lsa, odam qiyofasi og'ib, yiqilayotganga o'xshab chiqib qolishi mumkin. SHu sababdan tekshirish uchun ba'zan osma shovundan foydalanish mumkin. U barcha perpendikulyarlarni topishda zo'r vositadir. Odam qiyofasini chizishni o'rganishda uni skelet bilan solishtirib tekshirish, tananing asosiy mushaklari tizimini Gudon «ekorshe»sidan ko'rib o'rganish maqsadga muvofiq. Ana shunda chizuvchi tananing qaysi bo'lagiga urg'u berishi va batafsil ishlashi kerakligini tushunishi oson bo'ladi. CHunki suyaklar tizimini belgilovchi skelet va mushaklar tana qismlarining shakli-shamoyilini yaqqol qilib aks ettirishda yordam beradi. Umuman yuqoridagilarni sifatli bajarilishi uchun har bir talaba plastik anatomiyadan yaxshi xabardor bo'lishi zarur. SHuni ham ta'kidlash o'rinliki, ishni bajarishda soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topib tasvirlash ham ahamiyat kasb etadi. CHizish mobaynida katta soyalar va yorug', yarimsoyalarni birvarakay belgilab tuslab borilishi tasvirning hajmli ko'rinishini ta'minlaydi. Umum tanani aks ettirishda uning mayda qismlarini ham yo'lyo'lakay aniqlashtirib boriladi, ammo bunda yaxlitlikka putur etkazilmasligi kerak. Tasvirlash jarayoni izchillikda bosqichma-bosqich olib borilsa, oxirida barcha tomondan ish tekshirib umumlashtirilsa vazifa yaxshi chiqishi ta'minlanadi. SHuni ham aytib o'tish kerakki, vazifani tugal holga keltirish tajribaga, ya'ni ko'p, erinmay, sabot bilan ish olib borilishiga bog'liqdir. Nazariy bilimlarni o'tmish usta rassomlari merosini kitoblardan o'qib o'rganish yordamida oshirib borilishi kerak.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

Reja:

1. Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha.
2. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda natyurmort.
3. Buyumlarini qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishini, joylashtirish.

Adabiyotlar:

1. Boymetov B. Qalamtasvir. Darslik "Musika" nashriyoti -2006. 96-115 betlar
2. Xalilov R. Risunok, Izdatelstvo «Navruz» -2013. 37-39 betlar
3. Boymetov B «Qalamtasvir» Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, "Moliya-Iqtisod"-2010. 70-75 betlar

Ma'ruzaning maqsadi: Talabalarda amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Ma'ruzaning vazifasi: Badiiy ta'lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Chiziqli va havo perspektivasi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha bering.
2. Natyurmort xaqida qisqacha ma'lumot bering?
3. Buyumlarini qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishi qanday bo'ladi.

Tasviriy san'atda inson bilan bog'liq mavzu asosiy o'rinni egallaydi. Tabiatning eng murakkab va shu bilan bir qatorda eng go'zal maxsul bo'lgan inson gavdasi ayniqsa, uning portretini tasvirlashga rassomlar qadim-qadimdan izlanib kelganlar. Mamlakatimiz xududidan topilgan eramizdan avvalgi taxminan ikki minginchi yillarga mansub xarbiy kishi, ayollarning xaykal portretlari fikrimizning yorqin dalili bo'la oladi. Inson portretini tasvirlash eng murakkab jarayon bo'lishiga qaramasdan qadimgi odamlar uning go'zalligini namoyon etishga xarakat qilganlar. Ularda portret xarakterini tasvirlash uchun malaka yetarli bo'lmasada, peshona, ko'z, lab, burun shakllarini o'xshatib ishlashga xarakat qilganlar. Hozirgacha barcha badiiy oliygoxlarda bo'lgani kabi, pedagogika instituti va universitetlarida rassom o'qituvchilarini tayyorlashda inson portretini tasvirlashga aloxida o'rin berilgan. Zamonaviy pedagog – rassom portret ishlash bo'yicha professional malakalarga ega bo'lishi bilan bir qatorda, inson psixologiyasini o'qiy oladigan, xamda uning yuz tuzilishini tasvirlash orqali ichki dunyosini ko'rsata olishi zarur. Buning uchun esa u ko'plab mashqlar bajarishi, bosh chanog'i tuzilishi va plastik anatomiyasini o'rgangan bo'lishi zarur. Inson boshining murakkab shakllarini to'g'ri tasvirley olish narsaning o'ziga qarab xaqqoniy rasm chizish mashqlariga asoslangan. Bu esa antik davrga mansub gipsdan yasalgan Dovud bosh bo'laklarini (ko'z, burun, lab, quloq) o'ziga qarab tasvirlash orqali boshning gipsdan yasalgan kesik shakli namunasini chizish, undan keyin esa, Antik davr gips bosh namunalar; Apollon, Venera, Diadumen, Gomer kabi bosh xaykallarini o'ziga qarab tasvirlash mashqlari vositasida amalga oshiriladi. Mazkur o'quv qo'llanmaning asosiy maqsadi, bakalavrlar tayyorlash bo'yicha tuzilgan o'quv dasturlaridan joy olgan vazifalarni bajarish metodikasini ishlab chiqish xamda talabalarga portret ishlash malakalarini shakllantirishga qaratilgan. Pedagogikainstitut va universitetlari badiiy-grafika fakultetlari uchun mo'ljallangan mazkur o'quv qo'llanmadan tasviriy san'at bilan shug'ullanuvchi barcha mutaxassislar foydalanishlari mumkin. qo'llanmada mashxur usta rassomlar xamda o'quvchi-talabalarining ishlaridan namunalar keltirilgan. Odam boshining tuzilishi o'ta murakkab va ko'pqirralidir. Har bir odam boshining kalla suyagi tuzilishi va tashqi ko'rinishi, plastik tasviri o'zining betakror xususiyatlariga ega. Shu bilan birga boshning umumiy shakli, uning konstruktiv – anatomik asosi bir xilda bo'lgan tuzilish konuniyatiga asoslanadi. inson boshini tugri tasvirlash uchun rasm chizuvchi uning shakli, kala suyagining kismalari va ular urtasidagi uzaro bog'liklikni xamda tasvirlash jarayonida olingan bilimlarni kullay bilishi kerak. Ushbu ko'nikmalarni o'zlashtirishi uchun u juda ko'plab mashq kilishi zarur. Talabalar ta'lim jarayonida dasturda ko'zda tutilgan quyidagi vazifalarni bajaradilar; 1. Boshning gipsli bo'laklari va gipsli modeli. 2. Tirik bosh, boshning yelka kamari bilan rasmini bajarish. Bunda ular tasvir tuzilishining ayrim qirralarini qayta-qayta takrorlaydilar. Vaxolanki, xar bir o'quv topshirig'ida talaba katta bilim va malakalarni

o'zlashtirib olishi kerakki, buni birgina vazifani bajarish jarayonida amalga oshirib bo'lmaydi. Boshning umumiy shaklini aniqlash, chiziqli-konstruktiv tuzilma xosil qilish va xokazo tamoyillarni o'zlashtirish uchun maxsus mashqlar kerak. Talabalar odatda bunga rioya qilmaydilar, ular uchun bu mashqning xojati yo'qdek ko'rinadi. Go'yoki ularga maxsus mashqlar yordami kerak emasdek tuyuladi va mazkur mashqlar bosqichli rasmlar chizish paytida xam amalga oshiraveriladi degan tushuncha paydo bo'lishi mumkin. Har bir buyumni to'la idrok etishda yorug'lik asos bo'lganidek, bosh shaklini idrok qilishda xam rassomga yorug'lik yordam beradi. Nur bosh usti bo'ylab yoyilib, rassomga uning plastikasini ko'rish imkonini beradi. Dastlab inson bosh shaklini juda tez umumlashgan xolda idrok etadi; kalla go'yo shardek, bo'yin silindrik, burun prizmadek, ko'z sharsimon qobiqdek, ko'rinadi. Faqatgina diqqat bilan qaragandagina rassom boshning xam yaxlit, xam uning qismlari plastik tavsifining nozik tomonlarini ilg'ay boshlaydi.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlarini to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jami ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

22-mavzu	Inter`erda ikki va undan ortiq kishi ishtirokida murakkab kompozitsiya ishlash (Tarixiy mavzuda kompozitsiya tashkil etish)

Reja:

- 1.Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha.
- 2.Chiziqli va havo perspektivasini qo`llagan holda natyurmort.
- 3.Buyumlarini qog`oz yuzasida konstruktiv qurilishini, joylashtirish.

Adabiyotlar:

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(32- bet).
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet).
3. Xalilov R. Рисуюнок. Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet).

**Ma`ruzaning maqsadi:** Talabalarda amaliy ko`nikmalarini hosil qilish, ularni mavzu asosida qo`llash malakalarini rivojlantirish.

**Ma`ruzaning vazifasi:** Badiiy ta`lim jarayonida qalamtasvir faning ahamiyati. Chiziqli va havo perspektivasi haqida asosiy tushunchalarni tahlil qilish.

Nazorat savollar:

1. Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha bering.
2. Natyurmort xaqida qisqacha ma`lumot bering?
3. Buyumlarini qog`oz yuzasida konstruktiv qurilishi qanday bo`ladi.

Tasvirlarni chizishda, xoh u natyurmort bo`lsin, xoh odam tasviri, yoki manzara bo`lsin, barchasida aks ettirishning turli-tuman vositalari va usullaridan unumli foydalanilishi kerak. Bunday yo`l tutish bilimni, mahoratni, tajribani oshirishga xizmat qiladi.

Odam qiyofasini chizishni o`rganish jarayonida grafik uslublarni qo`llash esa eng sinalgan yo`ldir. Chunki eng qulay va tez bajariladigan har xil ashyolar (qalam, sangina, sous, pastel retush va boshqalar) yordamida amalga oshiriladigan tasvir ayniqsa qiziqarli chiqadi. Bunday qalamchizgilarni ishlaganda rangli (tus berilgan) qog`ozlardan foydalanish o`quv-mashq ishlarining badiiyligi darajasini ham oshiradi. Voqelikni obrazli ifoda etish omili bo`lib xizmat qiladi.

Intererdagi odam qiyofasini tezlavhalarini turli holatlarda tasvirlashda atrof muhitning ko`rinishi ham e`tiborga olinishi kerak. Yorug`lik manbaining qaysi tomondaligi chizilayotgan ob`ektning naqadar hajmli va bo`rtiq tasvirlanishida rol o`ynaydi. SHu sababli ish o`quv mashq sifatida bajarilayotganligidan qat`iy nazar jiddiy z`tiborli yondashuvni talab etadi.

Ma`lumki, odamni tasvirlashni o`rganishda uni tezlikda chizish mashqlari muhim ahamiyat kasb etadi. Mashq vazifalar kichikroq qog`ozlarda, so`ngra kattaroq qog`ozlarda bajarilishi maqsadga muvofiq. Kichik-kichik qalamchizgilar ko`pincha yumshoqroq oddiy qalamda, kattaroq tasvirlar esa iloji boricha ko`mir qalamchalari, retush, sangina, sous va pastelda ishlansa qulay bo`ladi. Buning sababi ularning ishlatilishi qulayligidadir. Bunday vositalar bilan tezkorlikda katta sathlarda ifodali tasvirlar ishlash mumkin. Ammo bu ularni ishlatish oson ekan degan tushunchani tug`dirmasligi kerak. Masalan, retush qalami o`ta qora bo`lganligi uchun uni rangli, ya`ni biror xolis tus berilgan qog`ozga rasm solishda ishlatish mumkin. Oppoq qog`oz sathida undan foydalanish ancha tajriba va mahoratni talab etadi. Ayniqsa tezkor qalamlavhalarini chizganda retush juda qulay bo`lib, kerakli joylarda chiziq tarhlarini qo`l barmoqlari yoki qog`oz parchasi bilan surkatib, tasvirlanayotgan narsaning soya, hatto yarimsoyalarini juda ifodali va chiroyli qilib ko`rsatish imkoniyati bor.

Rangli qog`ozda ishlanganda retush kalami va ko`mir qalamchalarini oq rangli pastel yoki bo`r bilan aralash texnikada ishlatish yaxshi samara beradi. Ma`lumki, sousni suvga qorib mo`yqalamda qog`ozga surtib tus berilsa, so`ngra tasvirni retush qalamida ishlansa, o`chirg`ichdan ham unumli, bilib foydalanilsa, har qanday o`quv-mashq vazifani namunali va chiroyli qilib chiqarish mumkin. Tasvirning eng yorug` qismlarini o`chirg`ich yordamida ustalik bilan o`chirib bo`rttirilsa, eng to`q soyalarning sathi quyuq, qora sous bilan bo`yab

yopilsa, ish hajm tomondan juda fazoviylik kasb etadi.

Sangina qalamtasvirlarni ishlashda qo'llanilishi ham foydali. U bilan har qanday tasvirni tez va ifodali qilib chiqarsa bo'ladi. Faqat buning uchun uning texnikasini egallash kerak. Ma'lumki sanginaning to'q jigarrang hamda qizg'imtir jigarrang turlari bo'ladi. Ularni ham tus berilgan oxrasimon rangli qog'ozlarda unumli qo'llash mumkin. Sanginani surkatib soyalarning katta-katta qismlarini yopish imkoniyati ham borligi, ish rivojini tezlashtiradi. Sangina qalamtasvirlarni ishlashda qo'llanilishi ham foydali. U bilan har qanday tasvirni tez va ifodali qilib chiqarsa bo'ladi. Faqat buning uchun uning texnikasini egallash kerak. Ma'lumki sanginaning to'q jigarrang hamda qizg'imtir jigarrang turlari bo'ladi. Ularni ham tus berilgan oxrasimon rangli qog'ozlarda unumli qo'llash mumkin. Sanginani surkatib soyalarning katta-katta qismlarini yopish imkoniyati ham borligi, ish rivojini tezlashtiradi. Yuqorida keltirib o'tilgan barcha tasvirlash vositalarini uzoq muddatda bajariladigan, hamda tezkorlik bilan ishlanadigan qalamtasvirlarda birdek muvaffaqiyat bilan qo'llash mumkin. Odam qomatini turli holatlarda, vaziyatlarda harakatli ko'rinishlarda interer muhiti sharoitida tasvirlash ancha murakkab vazifalardan hisoblanadi. Agar ular tez muddatda ishlanishi kerak bo'lsa, tezchizgi lavhalari ko'rinishida bo'lsa, bir nechta tasvirni bitta qog'oz sathida chiroyli kompozitsiyada joylashtirib bajarish ko'p samara beradi. Chunki unda har bir chizilgan har turli holatlarda turgan odamlar qiyofasi o'zaro solishtirib ishlanadi, o'lchamlari bir-biriga moslanadi va shuning natijasida tasvirlar guruhi bog'langan mazmun kasb etib, badiiy ko'rinishga ega bo'ladi. Inson qaddi-qomatini chizishga albatta tezkor tasvirlar ishlash, ko'proq mashq qilish talab etiladi. Ayniqsa suratning qismlari nisbatlari, katta shaklning yaxlitligiga e'tibor qaratilishi kerak. So'ng tana holati, uning qanday harakat holatida namoyon bo'layotganligi muhim bo'lib, uni to'g'ri topish va aks ettirish kerak. Yuqorida aytilgan barcha holatlar nazariy va amaliy tomondan yaxshi o'rganilsa, kitoblar, maxsus adabiyotlar mutolaasiga e'tibor berilsa har qanday quntli talaba uning oldiga qo'yilgan murakkab vazifalarning barchasini muvaffaqiyatli ado etadi. Yaxshi, a'lo natijalarga erishadi.

Baholash mezonlari

Joylashtirish	Qurish jarayoni	Xarakterli tomonlarini topish	Soya-yorug' munosabatlari ni to'g'ri topilganligi	Tasvirni bir butunlikda umumlashtirilganligi va tugallanganligi	Jam i ball
1	1	1	1	1	5

5- «a'lo».

4 – «yaxshi».

3 – «qoniqarli».

MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARI

Mustaqil ishni tashkil etishning shakli va mazmuni

1. Talaba mustaqil ishni tayyorlashda fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda, quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:
2. Mustaqil ish mavzulari bilan tanishish;
3. Darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
4. Tarqatma material bo'yicha ma'ruza qismini o'zlashtirish;
5. Maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlarini yoki mavzulari ustida ishlash.

Mustaqil ish uchun quyidagi topshiriqlarni bajarish tavsiya etiladi:

1. Geometrik shakllarni chiziqli konstruktiv qurilishini tasvirlashga oid mashqlar bajarish (Shar, silindr, konus, kub, prizma).
2. Gips naqshli rozetka ishtirokida natyurmortning qalamtasviri (Daraxt yoki gul bargi va ko'za, mevalardan iborat natyurmort kompozitsiyasi)
3. Murakkab holatdagi turli mato burmalari bilan natyurmort qalamtasvirini bajarish
4. Uy-ro'zg'or buyumlari va sabzavotlardan tuzilgan natyurmortning qalamtasviri
5. Samovar, choynak, payola va mevalardan tashkil topgan murakkab bo'lmagan natyurmort
6. Inson bosh suyagini yuqoridan va yon tomondan tasvirlash
7. David boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'zlarning turli holatlardagi tasvirlari)
2. Inson boshini kesib ishlash usullarini mashq qilish

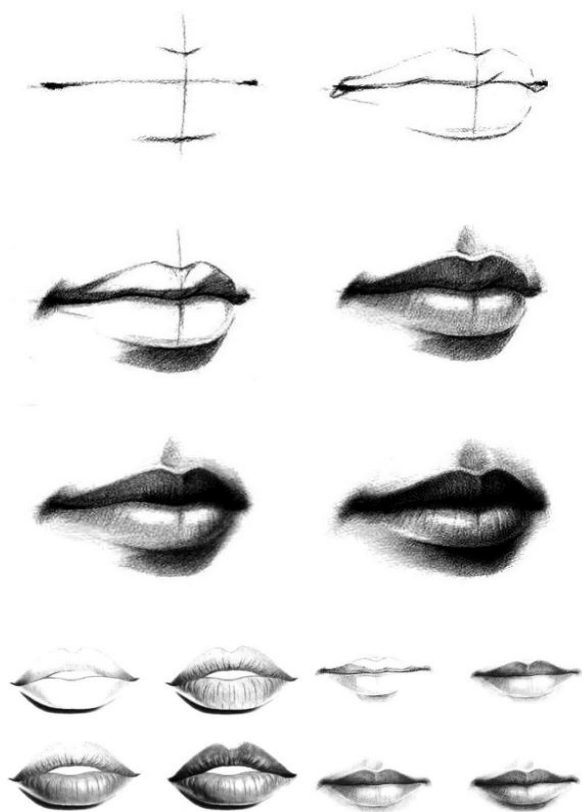
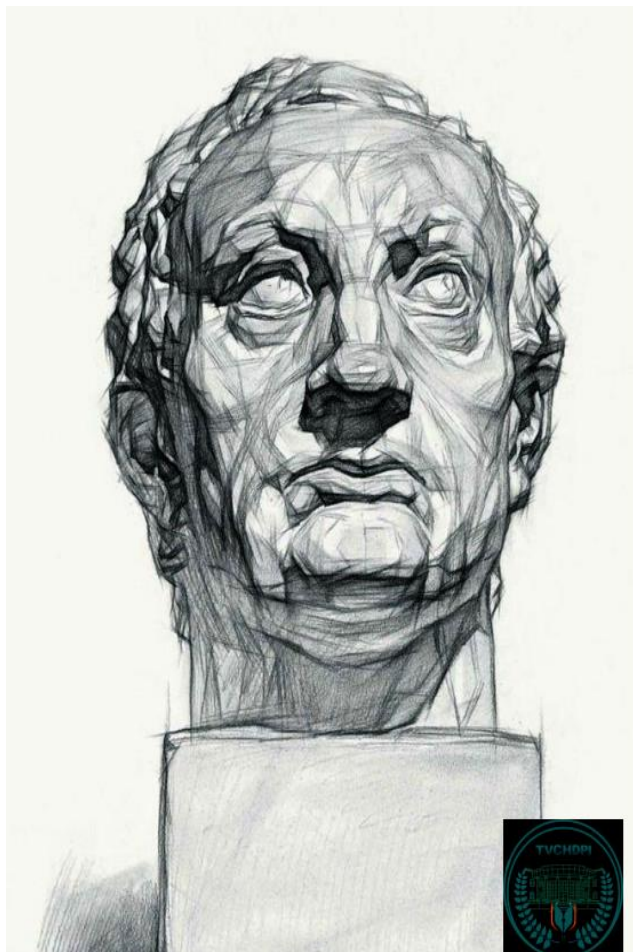

GLOSSARIY / GLOSSARY

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Shtrixlash	Hatching	Shtrixovka	Tasvirda ishlatiladigan chiziqlar birdamligi yoki bir-biri ustiga yotkizilgan nuqtalar yoki chizmaga tus berishga ishlatiladigan chiziqlar yig'indisi.
Sous	Sauce	Sous	Rasm chizishga mo'ljallangan yumshoq material bo'lib, tarkibi loy, bo'r, elim va rangli kukunlardan iborat. Ular qora, och qoramtir va oq ranglarda bo'ladi.
Kapitel	Capital	Kapitel	(lotincha <i>caput</i>) - ustun yoki, plyastrni bog'lovchi qism. Kapitel ustundan bo'rtib chiqib, ustunga o'zgacha ko'rk beradi.
Sangina	Sangin	Sangina	(fr. sanguine , lotincha - <i>sanguis</i>) — rasm chizishga mo'ljallangan qalamcha shaklidagi yumshoq material bo'lib, tarkibi kaolina va temir oksidlaridan iborat.
Tushuvchi soya	Drop shadow	Padayuhay a ten	Yorug'lik manbai bilan bir xil yo'nalishda joylashgan boshqa buyumning nur manbaidan yashirin tomoni maydoni.
Qarash nuqtasi	Observation point	Tochka obzora	Rasm chizuvchining joylashgan o'rni yoki kuzatish nuqtasi
Qarash burchagi	Vision angle	Ugol obzora	Jismning chekka nuqtalariga qarab kuzatuvchidan chiqayotgan nurlar yo'nalishi.
O'z soyasi	Own shadow	Sobstvenna ya ten	Predmetning bir tarafi yorug'likda, boshqa tomoni soyada joylashganidagi paydo bo'ladigan soya.
Yorug' - soya	Sheckered light and shade	Svetoten	Biron-bir buyumning soya-yorug'ini aniqlashdagi grafik munosabat.
Ekorshe	Ekorshe	Ekorshe	(frants. Écorché – “shilip olingan” écorce – “jild”) – o'quv jumla, odamning muskullari yuzaga chiqarilgan terisiz qomati
Tuslash	Stump	Rastushovka	Tasvirning aniq bir qismini soya-yorug'ini ko'rsatib berish uchun qo'llaniladigan uslub
Portret	Portrait	Portret	(frants. Portrait - tasvir) – tasviriy san'at janri, bir va undan ortiq odam tasviri
Natyurmort	Still life	Natyurmort	(fransuzchadan «natyurmort» so'zi “o'lik narsa” degan ma'noni anglatadi). Bu tasviriy san'at janridir. Bu janr asarlarida asosan insonni o'rap turgan buyumlar aksini topadi – ko'zalar, vazalar, oziq-ovqat mahsulotlari, gullar va boshqa maishiy buyamlar shular jumlasidandir. Ijodiy natyurmort – bu rassomning insonni o'rap turgan buyumlar aksini o'z zamoni va makonidagidek qilib tasvirlashi hisoblanadi.
Abris	Outline	Abris	Hajmning chiziqli shakli

Rakurs	Foreshortening	Rakurs	Buyum shaklining perspektiv qisqarishi vositasida uning doimiy ko'rinishi o'zgarishi; buyumning tepa yoki pastdan qaralgandagi to'satdan berilgan qisqartmalari.
Nisbatlar	Proportions	Proportsii	Buyumlar qismlarining bir-biriga va asosiga bo'lgan o'lohamlar munosabati
Yarimsoya	Penumbra	Poluten	Hajmli buyumning yuza qismidagi soya-yorug'ning, soya va nurning o'rtasidagi rang birligi
Hajm	Volume	Ob'em	Tasvirning tekislikdagi uch o'lchamli shakli.
Buyum formasi	Shape object	Forma predmeta	Buyum, obekt hamda chiziqlar joylashuvi chegaralarining nisbiy holati
Kompozitsiya (tasviriy san'atda)	Composition (visual arts)	Kompozitsiya (izobrazitel'no-iskusstve)	Bu badiiy shaklni mujassamlashtiradigan, asarga birdamlik va yaxlitlik beruvchi, rassom g'oyasi elementlarini bir-biriga jipslashtiruvchi narsa.
Qoralama	Sketch	Eskiz	Badiiy asar g'oyasini belgilovchi dastlabki chizma.
Peyzaj	Paysage	Peyzaj	(fr. Paysage , pays dan — o'lka, atrof) – tasviriy san'at janri (hamda bu janrning alohida asarlari) bo'lib, tasvirning asosiy buyumi u yoki bu darajada inson tomonidan o'zgartirilgan tabiatdir.
Perspektiva	Perspective	Perspektiva	(fr. perspective , lat. perspicere — <i>orqali ko'rish</i>) – fazoviy ob'ektlarning biron- bir tekislikdagi zoxiriy qisqartirilishiga muvofiq ularning shakli va soya-yorug'ligi o'zgarishini ifoda etuvchi tasvir texnikasi.
Panorama	Panorama	Panorama	Aylana podramnikda ishlanadigan tasmasimon asar.
Mato	Sanvas	Xolst	Rangtasvirda – maxsus ishlov berilgandan so'ng moy bo'yoq yordamida ustiga ishlanadigan qalin zig'ir yoki paxta mato.
Guash	Gouache	Guash	(fr. Gouache , ital. guazzo suv bo'yog'i, shovullash ma'nolarini anglatadi) – akvarelga qaraganda qalinroq va xira bo'lib, suvda eriydigan elimli bo'yoqlar turiga kiradi.
Blik	Hotspot	Blik	Tasvirlanayotgan narsadagi eng yorug' shu'la, qism. Ayniqsa hajmli narsalarning bo'rtirib chiqqan qismlarida shu'la yaqqol ko'rinadi.
Badiiylik	Artistic	Xudojestvenno'y	San'at asarlarining mezon, o'lchovi.
Interer	Interior	Interer	Bino ichkarisining ko'rinishi bir burchagi, qismi. Interer tasviriy san'atning janri bo'lib binoning ichki ko'rinishlari tasvirlanadi.
Kolorit	Coloring	Kolorit	Badiiy asar mazmunini tushunarli bo'lishida ranglar nisbatidan foydalanish, badiiy asarlardagi ranglarning umumiy tusi, tuzilishi.
Refleks	Reflection	Refleks	narsaning shaxsiy va tushuvchi soyasidagi aks shu'lasi, u tevarak atrofdagi narsalarni ta'siri natijasida sodir bo'ladi.
Fon	Background	Fon	fon, zamin, tag; (ko'm-ko'k osmon fonida, rangli mato fonida) suratlarda eng oxirigi orqa plan rangini bildiradi

ILOVALAR

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

“ТАСДИҚЛАЙМАН”

А.Ю. Умаров

2020 йил “12” 08

“ҚЎЛЛИШИЛДИ”

Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

2020 йил “14” 08

Рўйхатга олинди: № БД-5110800 -3.01.

2020 йил “14” 08

ҚАЛАМТАСВИР

ФАН ДАСТУРИ

Билим соҳаси: 100000 – Гуманитар

Таълим соҳаси: 110000 - Педагогика

**Таълим йўналиши: 5110800 – Тасвирий санъат ва муҳандислик
графикаси**

Фан/модуль коди		Ўқув йили 2020-2021	Семестр 1-6	ECTS - Кредитлар 22	
Фан/модуль тури Мажбурий		Таълим тили Ўзбек/рус		Ҳафтадаги дарс соатлари 4	
1.	Фаннинг номи	Аудитория машғулоти (соат)		Мустақил таълим (соат)	Жами юклама (соат)
	Қаламтасвир	320		340	660
2.	I. Фаннинг мазмуни Фанни ўқитишдан мақсад - қаламтасвир барча тасвирий санъат турларининг рангтасвир, декоратив амалий санъат, графика, хайкалтарошликнинг асоси сифатида бўлажак педагог рассомларга борлиқни кўриб-кузатиб тўғри тасвирлаш, идрок этиш, қўл, онг ва сезги органларини шакллантириш ҳамда бўлажак рассом-педагогларни тасвирий санъат асосларига ўргатишни мақсад қилиб қўяди. Фаннинг вазифаси - бошқа ихтисослик фанлари қаторида бўлажак ўқитувчи-рассомларни тайёрлашда асосий мезон ҳисобланиб, у талабаларга амалий машғулоти ўтказиш орқали олиб борилади. Шунинг таъкидлаш керакки, амалий машғулоти назарий билимлар қатори бўлажак рассом-педагогларга уларнинг кейинги педагогик ва ижодий фаолиятларида муҳим ўрин тутади. II. Амалий машғулоти бўйича кўрсатма ва тавсиялар Амалий машғулоти учун қуйидаги мавзулар тавсия этилади: 1- мавзу. Геометрик шакллар ва жисмлардан ташкил топган натюрморт Қаламтасвир фани тасвирий санъатнинг асоси сифатида. Қаламтасвир фанининг мақсад ва вазифалари. Шаклни конструктив таҳлил қилиш. Қаламтасвир фанини муҳим хусусияти ва образли ифодалаш. Соя ёруғ жиҳатлари қаламтасвир фанининг асосий воситаси сифатида аҳамиятини ўрганиш. Геометрик жисмларнинг ёруғ ва соя жойларини белгилаб, тус жиҳатларини топиш. Геометрик шаклларда ёруғ ва соя, рефлекс, бликларини, тус бериш усулларини ўрганиш. Натюрморт композициядаги ҳажмдорлиқни, фазовийлиқни ифодалаш. Натюрмортни яхлит бир бутунлиқда тугаллаш. 2- мавзу. Гипсли розеткадан ташкил топган натюрморт Чизиқли ва ҳаво перспективаси ҳақида асосий тушунчалар. Чизиқли ва ҳаво перспективасини қўллаган ҳолда қаламчилик ва қораламалар ишлашни ўрганиш. Натюрмортдаги гипс нақшли розетканинг ёруғ ва сояларини белгилаб, тус жиҳатларини топиш. Гипс розеткада ёруғ ва соя жиҳатларини штрихлаш орқали тасвирлаш усулларини ўрганиш. Композициядаги ҳажмдорлиқни, фазовийлиқни ифодалаш Гипс розеткадан ташкил топган натюрмортни яхлит бир бутунлиқда тугаллаш. 3 -мавзу. Мато бурмалари фонида гипсли геометрик жисмлардан ташкил топган натюрморт. Тасвирлашнинг турли техникаларидан фойдаланиб композициялар бажариш. Ёруғ ва соя жиҳатларини штрихлаш орқали тасвирлаш қаламтасвир фанининг асосий воситаси сифатида аҳамиятини ўрганиш. Композицияни қоғоз юзасида жойлаштириш, конс труктив қурилишини ўрганиш. Мато бурмалари фонида гипсли геометрик жисмлардан ташкил топган натюрморт композициясидаги ҳажмдорлиқни, фазовийлиқни ифодалаш. Мато бурмаларини оч тўқлигини аниқлаб туслаш ва яхлит бир бутунлиқда тугаллаш 4-мавзу. Санъат атрибутларидан тузилган натюрмортнинг қаламтасвири Олтин кесим қонуни, композиция маркази, симметрия ва ассиметрия ҳақида тушунча. Чизиқли ва ҳаво перспективасини қўллаган ҳолда қаламчилик ва қораламалар ишлашни ўрганиш. Капител бўлагини конструктив таҳлил қилиш орқали қурилишини қоғоз юзасида машқ қилиш. Қаламтасвир фанини муҳим хусусияти ва образли ифодалаш. Санъат атрибутларидан капителнинг турларини, тузилишини аҳамиятини ўрганиш. Композицияни қоғоз юзасида конструктив қурилишини, жойлаштиришни текшириш ва туслаш орқали унинг ҳажмини кўрсатиш. Капител бўлагини ёруғ ва соя қонуниятларига амал қилган ҳолда умумлаштириш. Натюрморт композициясини якуний босқичини бажариш 5-мавзу. Уй-рўзгор буюмларидан ташкил топган мураккаб бўлмаган натюрморт. Композиция маркази, симметрия ва ассиметрия ҳақида тушунча. Чизиқли ва ҳаво перспективасини қўллаган ҳолда натюрморт буюмларини қоғоз юзасида конструктив қурилишини, жойлаштириш Турли шакл ва фактуралар уй-рўзгор буюмларини бир бирига нисбати, ҳажми, хоссасига, материалга қараб буюмнинг ўзига хос жиҳатларини тус орқали кўрсатиш Натюрморт буюмларида ёруғ ва соя қонуниятларига амал қилиб туслаш босқичи. Натюрморт композициясини якуний босқичини бажариш ва тугаллаш 6-мавзу. Инсон бош суягини турли ракурсларда тасвирлаш Одам бошининг суяги қурилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Инсон бош суягини конструктив қуриш орқали ўрганиш. Инсон бош суягини юз нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш. Инсон бош суягини ёруғ-соя қонунларига амал қилган ҳолда туслаш. Инсон бош суягини турли ракурслардаги ҳолатини туслаш орқали умумлаштириш. Инсон бош суягини умумлаштириш ва ишни якунига етказиш. 7-мавзу. Б.Микеланжелонинг Давид хайкали бошининг бўлаклари қаламтасвири (бурун, қулоқ, лаб, кўз) Давид бошининг бўлаклари, лаб бўлаги қаламтасвири. Портрет, пластик анатомия, перспектива қонунларига асосланган ҳолда бурун моделини қуришни ўрганиш. Бурун моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни				

бажариш, конструктив курилишини топиш. Кўз моделини нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш. Кўз моделини ёруғ-соя қонунларига амал қилган ҳолда вазифани туслаш. Қулоқ моделини ёруғ-соя қонунларига амал қилган ҳолда вазифани туслаш ва яқунлаш. Қулоқ моделини конструктив курилишини топиш. Б.Микеланжелонинг Давид ҳайкали бошининг бўлаклари қаламтасвири. Умумлаштириш ва ишни якунига етказиш

8-мавзу. Кесик бош гипс намунасини қаламтасвири

Одам бошининг курилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, кесиб ишлаш усулида машқ қилиш. Кесик бош гипс намунасини қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Кесик бош гипс намунасини конструктив куриш ва туслаш. Кесик бош нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш. Кесик бош гипс намунасини якуний босқичи умумлаштириб яхлит бир бутунликда яқунлаш.

9-мавзу. Анатомик бош намунасининг қаламтасвири. Экорше (Гудон) гипс бошини тасвирлаш.

Одам бошининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Анатомик бош намунаси орқали инсон юз мушакларини ўрганиш. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Конструктив куришини топиш. Бош нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш. Ёруғ-соя қонунларига амал қилган ҳолда вазифани туслаш. Анатомик бош намунасини умумлаштириш ва ишни якунига етказиш.

10-мавзу. Антик даврга мансуб гипсдан ишланган бош ниқоби намунасининг қаламтасвири (Венера)

Композиция қонуниятлари, чизикли, ҳаво, перспективалари, уфқ текислиги силуэт, конструкция, штрих, масштаб, нисбатлар, материаллар хусусиятлари, ёруғ-соя қонуниятлари, турли тасвирлаш воситаларидан фойдаланиб моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Антик даврга мансуб бўлган бош ниқобини конструктив куриш босқичи. Юз нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш. Юз ниқобидаги ёруғ соя, шуъла, рефлексларини штрихлаш орқали аниқлаштириш. Антик даврга мансуб бўлган бош ниқобини умумлаштириш ва ишни якунига етказиш.

11- мавзу. Аниқ характерга эга бўлган бош намунасининг қаламтасвири (Апполон).

Апполон юз қиёфасини ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш ва қоғозга конструктив курилиши бўйича жойлаштириш. Юз нисбатларни аниқлаш ва бурун, лаб, кўз нисбатларини тўғри тасвирлаш. Апполон гипс бош намунасини ёруғ-соя қонунларига амал қилган ҳолда туслаш. Бошдаги юз нисбатларини тўғри ифодалаб туслаш. Талабаларни турли тасвирлаш воситалари кўмир пастель, сангина, соус ва бошқа воситаларда ишлашга ўргатиш. Гипс бош намунасини умумлаштириш ва ишни якунига етказиш.

12- мавзу. Аниқ характерга эга бўлган бош намунасининг қаламтасвири (Гатамелатта, Сократ, Зевс).

Бош нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш Бош намунасини турли тасвирлаш воситалари кўмир пастель, сангина, соус ва бошқа воситалар орқали ишлашни ўрганиш. Одам бошининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Аниқ характерга эга бўлган бош намунасини конструктив куриш. Бош, юз нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш конструктив тузилиш, пластика, ҳажм композиция асослари қонун-қоидаларини ўргатиш. Аниқ характерга эга бўлган бош намунасини умумлаштириш ва ишни якунига етказиш.

Вахорги 13-мавзу. Ўзига ҳос характерли хусусиятларга эга бўлган инсон портрети қаламтасвири

Инсон бошининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Ўзига ҳос характерли хусусиятларга эга бўлган инсон қиёфасини конструктив куриш. Бош нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш конструктив тузилиш, пластика, ҳажм композиция асослари қонун-қоидаларини ўргатиш. Туслаш орқали инсонни ўзига ҳос характерини, кўринишини ифодалаш. Вазифани якуний босқичи.

14-мавзу. Инсон бошини элка камари билан тасвирлаш

Қиёфани тасвирлашда конструктив анатомик тузилишни ҳисобга олиб унинг ҳолатини аниқлаш Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Инсон бошини элка камари билан конструктив куриш. Бош, элка нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш конструктив тузилиш, пластика, ҳажм композиция асослари қонун-қоидаларини ўрганиш. Вазифани якуний босқичи.

15-мавзу Кекса инсон бошининг мураккаб ҳолатдаги портрети қаламтасвири.

Одам бошининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Кекса инсон бошининг мураккаб ҳолатдаги портрети конструктив куриш. Бош нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш конструктив тузилиш, пластика, ҳажм композиция асослари қонун-қоидаларини ўрганиш. Вазифани якуний босқичи.

Вахорги 16-мавзу. Инсон қиёфасини қўллари билан белигача тасвирлаш

Натуранинг характерли хусусиятларини очиб бериш. Қиёфани тасвирлашда конструктив анатомик тузилишни ҳисобга олиб унинг ҳолатини аниқлаш. Ўқув график вазифа чизишда инсон юз тузилиши хусусиятларини очиб бериш. Одам бошининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Инсон қиёфасини қўллари билан белигача конструктив куриш. Бош, қўл нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш, пластика, ҳажм композиция асослари қонун-қоидаларини ўрганиш. Вазифани якуний босқичи.

17-мавзу. Инсон қўллари ва оёқларини турли ракурсларда (анатомик таҳлилари билан) тасвирлаш

Инсон қўл ва оёқларининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Моделни ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш. Конструктив куриш. Бармоқлар нисбатларини тўғри ифодалаб тасвирлаш конструктив тузилиш, қўл ва оёқ пластикаси, ҳажми композиция асослари қонун-қоидаларини ўрганиш.

Вазифани якуний босқичи.

18-мавзу .Қиёфачи қоматини мураккаб бўлмаган ҳолатда (Анатомик таҳлиллар асосида) тасвирлаш.

Тасвирлашнинг асосий қонун қоидалари. Перспектива, одам пластик анатомияси, ёруғ соя муносабатлари, инсон қоматини мураккаб ҳолатини ўзига хослиги ва тасвирлаш қонун қоидалари. Одам шаклини тасвирлашда конструктив тузилиш, пластик ҳолат, ҳажм, композиция асослари каби асосий қонун қоидаларини ўрганиш. Натуранинг характерли хусусиятларини очиб бериш. Қиёфани тасвирлашда конструктив анатомик тузилишни ҳисобга олиб унинг ҳолатини аниқлаш. Ўқув график вазифа чизишда инсон юз ва тана тузилиши хусусиятларини очиб бериш. Вазифани якуний босқичи.

19-мавзу. Қиёфачи қоматини мураккаб (ўтирган, ётган) ҳолатда тасвирлаш.

Қиёфачини ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш ва қоғозга тўғри жойлаштириш. Нисбатларни аниқлаш ва моделни конструктив куриш. Ёруғ-соя қонунларига амал қилган ҳолда вазифани туслаш. Умуллаштириш ва ишни якунига етказиш. Қиёфани тасвирлашда конструктив анатомик тузилишни ҳисобга олиб унинг ўтирган ёки ётган ҳолатини аниқлаш ва тасвирлаш. Одам қоматининг анатомик курилиши ҳақида маълумот. Вазифани якуний босқичи.

20-мавзу. Тик турган ҳолатдаги инсон қоматининг мураккаб ҳолатдаги тасвирини ишлаш

Тасвирлашнинг асосий қонун қоидалари. Ёруғ соя муносабатлари, бир, тик турган инсон қоматининг ўзига хослиги ва тасвирлаш қонун қоидалари. Одам шаклини тасвирлашда конструктив тузилиш, пластик ҳолат, ҳажм, композиция асослари каби асосий қонун қоидаларини ўргатиш. Натуранинг характерли хусусиятларини очиб бериш. Қиёфани тасвирлашда конструктив анатомик тузилишни ҳисобга олиб унинг ҳолатини аниқлаш. Ўқув график вазифа чизишда инсон юз тузилиши хусусиятларини очиб бериш ва ўзига хос жиҳатларини туслаш орқали кўрсатиш. Вазифани якуний босқичи.

21-мавзу Ўтирган ҳолатдаги инсон қомати композициясини тасвирлаш

Инсон қоматининг турли ракурс ва ҳолатларда мавзули қаламчизгилари (меҳнат жараёни, спорт мусобақалари ва суяниб турган, маълум бир касбга оид, ёки иш билан машғул бўлган динамик жараёни гавдалантириш) чизиш орқали инсон тана аъзолари нисбатларини чизиқли конструктив ўрганиш. Кузатиб ҳолат характерини тез илғаб тасвирлаш малакаларини ўстириш. Инсон қиёфасини қаламтасвир усулда тасвирлашда методик изчилликка риоя қилиш. Вазифани якуний босқичи.

22-мавзу Интерьерда икки ва ундан ортиқ киши иштирокида мураккаб композиция ишлаш (Тарихий мавзуда композиция ташкил этиш)

Тасвирлашнинг асосий қонун қоидалари. Перспектива, пластик анатомия, ёруғ соя муносабатлари, бир, икки ва кўп фигуралардан ташкил этилган композицияларнинг ўзига хослиги ва тасвирлаш қонун қоидалари. Одам шаклини тасвирлашда конструктив тузилиш, пластик ҳолат, ҳажм, композиция асослари каби асосий қонун қоидаларини ўргатиш. Одам гавдасини методик босқичларда тўғри тасвирлаш. Натуранинг характерли хусусиятларини очиб бериш. Қиёфани тасвирлашда конструктив анатомик тузилишни ҳисобга олиб унинг ҳолатини аниқлаш. Ўқув график вазифа чизишда инсон юз тузилиши хусусиятларини очиб бериш. Одам гавдасининг тузилиши ва мушакларининг конструктив анатомик жиҳатларини аниқлаб тасвирлаш.

Амалий машғулотлар махсус дастгоҳлар ва лаборатория буюмлари: геометрик жисмлар (Куб, шар, цилиндр, призма, конус), уй-рўзгор буюмлари (кўза, хум, чойнак, пиёла, лаган, самовар ва ҳоказолар.), гипс розеткалар, гипс бош намуналари, гипс бош, инсон бош суяги каби жиҳозлари билан жиҳозланган бўлиши керак. Юқори курс учун қиёфачилар таклиф этилиши ёки хайкаллар билан жиҳозланиши зарур. Шунингдек мультимедиа курилмалари билан жиҳозланган бир академик гуруҳ бир ёки икки профессор-ўқитувчи томонидан машғулотлар ўтказилиши мақсадга мувофиқ. Машғулотлар фаол ва интерактив усуллар ёрдамида ўтилиши, мос равишда муносиб педагогик ва ахборот технологиялар қўлланилиши ҳар бир талабага индивидуал ёндошиб дарс ўтиш мақсадга мувофиқ.

IV. Мустақил таълим ва мустақил ишлар

Мустақил таълим учун тавсия этиладиган мавзулар:

1. Геометрик шаклларни чизиқли конструктив курилишини тасвирлашга оид машқлар бажариш (Шар, цилиндр, конус, куб, призма).
2. Гипс нақшли розетка иштирокида натюрмортнинг қаламтасвири (Дарахт ёки гул барги ва кўза, мевалардан иборат натюрморт композицияси)
3. Мураккаб ҳолатдаги турли мато бурмалари билан натюрморт қаламтасвирини бажариш
4. Уй-рўзгор буюмлари ва сабзавотлардан тузилган натюрмортнинг қаламтасвири
5. Самовар, чойнак, паёла ва мевалардан ташкил топган мураккаб бўлмаган натюрморт.
6. Инсон бош суягини юқоридан ва ён томондан тасвирлаш
7. Давид бошининг бўлаклари қаламтасвири (бурун, кулоқ, лаб, кўзларнинг турли ҳолатлардаги тасвирлари)
8. Инсон бошини кесиб ишлаш усулларини машқ қилиш
9. Экорше гипс бошини ён томондан тасвирлаш
10. Парранда ва ҳайвонларнинг қаламчизгилари
11. Аниқ характерга эга бўлган бош намунасининг қаламтасвири
12. Инсон қоматидан қаламчизгилар бажариш

	13. Ўзига хос характерли хусусиятларга эга бўлган инсон портрети қаламтасвири 14. Кекса инсон бошининг мураккаб ҳолатдаги портрети қаламтасвири 15. Ёш бола портрети 16. Менинг замондошим портрети 17. Автопортрет 18. Ўтирган ҳолатдаги инсон қомати композициясини тасвирлаш 19. Инсон танаси турли ҳолатлардаги қаламчизгилари 20. Икки ёки уч киши иштирокида композиция қаламтасвири 21. Яланғоч гавда қаламтасвири 22. Мураккаб ҳолатда турган ёки ётган инсон танаси қаламтасвири. Талаба мустақил таълимни бажариш учун дарслик ва ўқув қўлланмалар фан боблари ва мавзуларини ўрганиши; таркатма материаллар, амалий ишлар бажаришни ўрганиш; махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш; талабанинг ўқув-ижодий ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларини чуқур ўрганиш; тавсия этилади. Мустақил таълим мавзулари бўйича талабалар А3 форматда, қалам, кўмир, сангина, пастелда вазифани чизиб топширади.
3.	V. Фан ўқитилишининг натижалари (шаклландирган компетенциялар) Фанни ўзлаштириш натижасида талаба: «Қаламтасвир» ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида талаба; – Ўқувчиларни тасвирий фаолиятга ўргатишнинг мазмуни ва хусусиятлари; – тасвирий санъатга ўргатишнинг дидактик тамойиллари; – тасвирий санъатга ўқитиш жараёнида қаламтасвирнинг ишлаш мазмуни, метод ва технологиялари; – миллий ва жаҳон тасвирий санъат тарихига оид маълумотни билиш, тасвирий санъат тарихи ва назарияси, қаламтасвир қонуниятлари, портрет характеристикасини ўрганиш. – қаламтасвирни ўқитиш жараёнида талабаларни эстетик жиҳатдан тарбиялаш ҳақида; – оддий геометрик шакллардан бошлаб инсоннинг қоматини тасвирлай олишгача; – тасвирий санъат асарларини яратишда қаламчизгининг аҳамияти, машғулотларни ташкил этишда санъат асарларини таҳлил эта олиш; – махсус мактабгача таълим муассасаларида тасвирий фаолиятга ўргатиш – мактабларда тасвирий санъат дарслари учун ишланмалар тайёрлашни; – яхши ўзлаштирувчи ва иқтидорли ўқувчилар билан индивидуал дарслар олиб бориш; – тасвирий фаолиятга ўргатиш жараёнини таҳлил этиш; – ўқувчилар ижодий ишларини баҳолай олиш тўғрисида малакаларига эга бўлиши керак.
4.	VI. Таълим технологиялари ва методлари: • интерфаол кейс-стадилар; (мантикий фиклаш, тезкор савол-жавоблар); • гуруҳларда ишлаш; • амалий машғулотлар • тақдимотларни қилиш; • индивидуал лойиҳалар; • жамоа бўлиб ишлаш ва ҳимоя қилиш учун лойиҳалар. • ижодий ишлар яратиш
5.	VII. Кредитларни олиш учун талаблар: Фанга оид назарий ва амалий тушунчаларни тўла ўзлаштириш, таҳлил натижаларини тўғри акс эттира олиш, ўрганилаётган жараёнлар ҳақида мустақил мушоҳада юритиш, ижод қилиш ва жорий, оралиқ назорат шаклларида берилган вазифа ва топшириқларни бажариш, якуний назорат бўйича амалий ишни топшириш.
6.	Асосий адабиётлар 1. Байметов Б. «Қаламтасвир». Дарслик 1-қисм.- Тошкент, 2006 2. Muratov X.X. «Qalamtasvir», Toshkent, Ijod-print, 2020 3. Халилов Р. Рисунок Издательство «Навруз» 2013 Қўшимча адабиётлар 4. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январ, № 11 5. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курашимиз. Тошкент, «Ўзбекистон», 2017 йил 6. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент, «Ўзбекистон», 2017 йил 7. Б.Бойметов «Қаламтасвир» Педагогика институтлари ва университетлари талабалари учун ўқув қўлланма. Тошкент, 1997.

	8. Тожиев Б, Маҳкамова С. “Қаламтасвир” (Дастлабки сабоқлар). Методик қўлланма. Тошкент, 2013. 9. P.Thomas, A.Taylor Drawing, London-2011 10. B.Barber “Full course of the drawing”, Barselona-2014. Ахборот манбаалари 11. http://www.edu.uz– Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги сайти 12. http://www.uzedu.uz – Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги сайти. 13. http://sites.ziynet.uz/- Санъатга оид сайтлар
7.	Фан дастури Олий ва профессионал таълим таълим йўналишлари бўйича Ўқув-услубий бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг 202__ йил “__” _____ даги ____ -сонли баённомаси билан маъқулланган. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 202__ йил “__” _____ даги ____ -сонли буйруғи билан маъқулланган фан дастурларини таянч олий таълим муассасаси томонидан тасдиқлашга розилик берилган.
8.	Фан/модуль учун масъуллар: Р.Ш.Халилов - ТДПУ “Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси ” кафедраси доценти С.Б.Маҳкамова - ТДПУ “Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси ” кафедраси катта ўқитувчиси. Х.Э.Султонов – ЧДПИ “Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси ” кафедраси доценти
9.	Такризчилар: О.Солихов –К.Бехзод номидаги МРДИ, ўқув ва тарбия ишлари бўйича проректор У.Нуртаев – Тошкент архитектура –қурилиш касб-хунар коллежи директори

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

SIRDARYO VILOYATI GULISTON DAVLAT

UNIVERSITETI

«TASDIQLANDI»

O'quvishlari bo'yicha prorektor

_____ F.G.Sharipov

« _____ » 2020 yil

№ _____

“QALAMTASVIR”

fanidan SILLABUS (ishchi dastur)

Fanning kodi:

Bakalavriyat ta'lim yo'nalishi:

Semestr:

Kreditlar soni:

QalTM30022

**5110800 – Tasviriy san'at va
muhandislik grafikasi**

1,2,3,4,5,6

22

Mashg'ulot turi	Ajratilgan soat	Semestr					
		I	II	III	IV	V	VI
Nazariy (ma'ruza)	-	-	-	-	-	-	-
Amaliy	320	60	60	60	60	44	36
Mustaqil ta'lim	340	60	60	60	60	50	50
Kurs ishi	-	-	-	-	-	-	-
Jami auditoriya soatlari	320	60	60	60	60	44	36
Umumiy o'quv soatlari	660	120	120	120	120	94	86
Kredit	22	4	4	4	4	3	3

GULISTON – 2020

Fanning ishchi o`quv dasturi O'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 20__ yil "___" __ dagi ___ - sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Qalamtasvir" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Tuzuvchilar: **Sh.A.Yusupova** - Guliston davlat universiteti "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrasida o'qituvchisi

Taqrizchilar:
O.Inoyatov – GDU "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedra mudiri
R.Xayrov – GDU "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrasida o'qituvchisi

O'quv metodik boshqarma boshlig'i:
2020 yil "___" _____ I.Xudayberdiyev
(imzo)

"Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrasida mudiri:
2020 yil "___" _____ O.Inoyatov
(imzo)

Fanning ishchi o`quv dasturi Guliston davlat universiteti Kengashining 2020 yil "___" _____ dagi "___" – sonli bayon bilan tasdiqlangan.

Professor-o‘qituvchi: *Yusupova Shoxista Alimjanovna.*
Ish joyi: *Sirdaryo viloyati Guliston davlat universiteti.*
Bog‘lanish uchun telefon nomeri: (+99899) 903-02-86
E-mail: *shoxistayusupova@mail.uz*

Prerekvizitlar:

Mazkur fanni o‘zlashtirgunga qadar talabalar umumiy o‘rta ta’lim bosqichida “Tasviriy san’at 1-5-sinf”, “Tasviriy san’at 6-7 sinf” fanlarni o‘zlashtirgan bo‘lishlari shart.

Postrekvizitlar:

Fan tugallanganidan so‘ng, talabalar quyidagi modular boyicha bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi lozim: “Qalamtasvir”.

Fanni o‘rganishning zaruriyati.

Baklavriyat ta’lim yo‘nalishida tahsil oluvchi talabalar boshqa kasbiy fanlari qatorida bo‘lajak o‘qituvchi-rassomlarni tayyorlashda asosiy mezon hisoblanib, u talabalarga amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish orqali olib boriladi. Shuni ta’kidlash kerakki, amaliy mashg‘ulotlar birgalikda qatorida nazariy bilimlar ham bo‘lajak rassom-pedagoglarga ularning keyingi pedagogik va ijodiy faoliyatlarida muhim o‘rin tutadi.

Fanning maqsadi – barcha tasviriy san’at turlarining; rangtasvir, dekorativ amaliy san’at, grafika, xaykaltaroshlikning asosi sifatida bo‘lajak pedagog rassomlarga borliqni ko‘rib-kuzatib to‘g‘ri tasvirlash, borliqni idrok etish, tasvirlash uchun qo‘l, ong va sezgi organlarini shakllantirish, nazariy va amaliy bilimlarni kengaytirish, hozirgi zamon fan dalillariga asoslangan holda odam tanasining tuzilishi va organlarining bosqichma bosqich tasvirlash bo‘yicha chuqur bilimlar berish, odam tanasining tuzilishi va organlari funksiyalarining xususiyatlarini tasvirlay olish, talabalarni qalamtasvir fanidan o‘zlashtirgan nazariy va amaliy bilimlarini ta’lim va tarbiya berishda tadbiq etishga tayyorlash, tasviriy amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish hamda bo‘lajak rassom-pedagoglarni tasviriy san’at asoslariga o‘rgatishni maqsad qilib qo‘yadi.

Fanning vazifasi - talabalarga ta’lim-tarbiya berishda tasviriy san’at asosi bo‘lgan qalamtasvir tarixi, rivojlanishi, tasviriy san’at qonun-qoidalari, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini pedagogik jarayonga puhta tayyorlashda fanlar ahamiyatini kasb etadi. Qalamtasvir o‘quv fanini o‘zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida talaba qalamtasvirning tasviriy san’atdagi o‘rni, murakkab qalamtasvir asarlarini ishlashda kompozitsiya qonunlari, hajm, perspektiva, ufq chizig‘i kabi tasavvur va bilimlarga ega bo‘lishi barcha kasbiy fanlar qatorida bo‘lajak o‘qituvchi-rassomlarni tayyorlashda asosiy mezon hisoblanib, u bakalavrga nazariy va amaliy mashg‘ulotlar orqali olib boriladi. Qalamtasvir fani orqali borliqni anglash, tassavur qobiliyatlarini kengaytirish bilan birga xususiyatlarini e’tiborga olinib qalamtasvir fanidan o‘zlashtirgan nazariy va amaliy bilimlari iqtidorli, iste’dodli yoshlarni tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

FANNING TAQVIM-MAVZU REJASI

Amaliy mashg'ulotlar nazariy egallangan bilimlarni mustahkamlash funksiyasini bajaradi. Fandan har bir amaliy mashg'ulotni bajargani uchun talaba tomonidan 0,3 kredit to'planadi. **Talaba amaliy mashg'ulotlar semestr yakuniga qadar 4 kredit to'plashi zarur.**

Hafsa	Soat	Mashg'ulot mazmuni
I-semestr		
1	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Geometrik shakllar va jismlardan tashkil topgan natyurmort . Mavzu rejasi: 1. Qalamtasvir fani tasviriy san'atning asosi sifatida. 2. Qalamtasvir fanining maqsad va vazifalari. 3. Shaklni konstruktiv tahlil qilish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(5-19- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (5-26-bet). Tavsiya etiladi: 3. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (3-20- bet). 4. http://lib.cspi.uz
2	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Geometrik shakllar va jismlardan tashkil topgan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Qalamtasvir fanini muhim xususiyati va obrazli ifodalash. 2. Soya yorug' jihatlarini qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini o'rganish. 3. Geometrik jismlarning yorug' va soya joylarini belgilab, tus jihatlarini topish. Adabiyotlar: 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (26-36-bet). 6. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(7-8- bet). Tavsiya etiladi: 7. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (14-21- bet). 8. http://lib.cspi.uz
3	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Geometrik shakllar va jismlardan tashkil topgan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Geometrik shakllarda yorug' va soya, refleksi, bliklarini, tus berish usullarini o'rganish 2. Natyurmort kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(58-65- bet) 2. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(8-9- bet) Tavsiya etiladi: 3. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (22-30- bet) 4. http://lib.cspi.uz
		1- Joriy nazorat 10 ball
4	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Gipsli rozetkadan tashkil topgan natyurmort Mavzu rejasi: 1. Chiziqli va havo perspektivasi haqida asosiy tushunchalar. 2. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda qalamchizgi va qoramalar ishlashni o'rganish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(66-67- bet). 2. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013. (8-9- bet). Tavsiya etiladi: 3. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(12-bet). 4. http://lib.cspi.uz
5	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Gipsli rozetkadan tashkil topgan natyurmort Mavzu rejasi: 1. Natyurmortdagi gips naqshli rozetkaning yorug' va soyalarini belgilab, tus jihatlarini topish. 2. Gips rozetkada yorug' va soya jihatlarini shtrixlash orqali tasvirlash usullarini o'rganish. Adabiyotlar: 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (44-47-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(10- bet). Tavsiya etiladi: 5. http://lib.cspi.uz
6	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Gipsli rozetkadan tashkil topgan natyurmort Mavzu rejasi: 1. Kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash. 2. Gips rozetkadan tashkil topgan natyurmortni yaxlit bir butunlikda tugallash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(69-70- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (44-47-bet).

		3. Tavsiya etiladi: 4. http://lib.cspi.uz
7	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Gipsli rozetkadan tashkil topgan natyurmort Mavzu rejasi: 1. Geometrik shakllarda yorug' va soya, refleksi, bliklarini, tus berish usullarini o'rganish. 2. Natyurmort kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash. Natyurmortni yaxlit bir butunlikda tugallash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(70- 71-bet). 2. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(12- bet). Tavsiya etiladi: 3.http://lib.cspi.uz
		2-Joriy nazorat 10 ball
8	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Tasvirlashning turli texnikalaridan foydalanib kompozitsiyalar bajarish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(72- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (48-49-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(15- bet). Tavsiya etiladi: 5. http://www.edu.uz
9	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Yorug' va soya jihatlarini shtrixlash orqali tasvirlash qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini o'rganish. 2. Kompozitsiyani qog'oz yuzasida joylashtirish, kons truktiv qurilishini o'rganish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(73- bet). 2. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(16- bet). Tavsiya etiladi: 3. http://clubnps.ru
10	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort kompozitsiyasidagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(74- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (35-44-bet). 3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(17- bet). Tavsiya etiladi: 4. http://www.edu.uz
11	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Mato burmalari fonida gipsli geometrik jismlardan tashkil topgan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Mato burmalarini och to'qligini aniqlab tushlash va yaxlit bir butunlikda tugallash Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(75- bet). 2. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(18- bet). Tavsiya etiladi: 3. http://clubnps.ru
		3-Joriy nazorat 10ball
12	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: San'at atributlaridan tuzilgan natyurmortning qalamtasviri Mavzu rejasi: 1. Kompozitsiyani qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishini, joylashtirishni tekshirish 2. Tushlash orqali uning xajmini ko'rsatish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(77- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (60--bet). 3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet). Tavsiya etiladi: 4. http://my.uz
13	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: San'at atributlaridan tuzilgan natyurmortning qalamtasviri Mavzu rejasi: 1. Oltin kesim qonuni, kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha. 2. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda qalamchizgi va qoramalar ishlashni o'rganish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(78-79- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (62-63-bet). 3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(20- bet). Tavsiya etiladi: 4. http://lib.cspi.uz
14	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: San'at atributlaridan tuzilgan natyurmortning qalamtasviri

		Mavzu rejasi: 1. Kapitел bo'lagini konstruktiv tahlil qilish orqali qurilishini qog'oz yuzasida mashq qilish. 2. Qalamtasvir fanini muhim xususiyati va obrazli ifodalash. 3. San'at atributlaridan kapitелning turlarini, tuzilishini ahamiyatini o'rganish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(80- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (64-66-bet). 3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(21- bet) Tavsiya etiladi: 4. http://lib.cspi.uz
15	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: San'at atributlaridan tuzilgan natyurmortning qalamtasviri Mavzu rejasi: 1. Kapitел bo'lagini yorug' va soya qonuniyatlariga amal qilgan xolda umumlashtirish. 2. Natyurmort kompozitsiyasini yakuniy bosqichini bajarish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(81-82- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (64-66-bet). 5. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(22- bet) Tavsiya etiladi: 6. http://lib.cspi.uz
		4- Joriy nazorat 10ball
		<u>Kurs natijalari,yakuniy nazoratga tayyorgarlik ko'rish.</u>
	1	YAKUNIY NAZORAT 50 ball
		II-semestr
1	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Uy-ro'zg'or buyumlaridan tashkil topgan murakkab bo'lmagan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Kompozitsiya markazi, simmetriya va assimetriya haqida tushuncha. 2. Chiziqli va havo perspektivasini qo'llagan holda natyurmort. 3. Buyumlarini qog'oz yuzasida konstruktiv qurilishini, joylashtirish. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(32- bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet). Tavsiya etiladi: 7. http://www.edu.uz
2	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Uy-ro'zg'or buyumlaridan tashkil topgan murakkab bo'lmagan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Turli shakl va fakturali uy-ro'zg'or buyumlarini bir biriga nisbati, hajmi, xossasiga, materialiga qarab buyumning o'ziga xos jihatlarini tus orqali ko'rsatish Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(33- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(20- bet) Tavsiya etiladi: 5. http://art-academy.uz
3	2	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Uy-ro'zg'or buyumlaridan tashkil topgan murakkab bo'lmagan natyurmort. Mavzu rejasi: 1. Natyurmort buyumlarida yorug' va soya qonuniyatlariga amal qilib tuslash bosqichi. 2. Natyurmort kompozitsiyasini yakuniy bosqichini bajarish va tugallash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(34- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(21- bet) Tavsiya etiladi: 4. http://www.edu.uz
		1 - Joriy nazorat 10 ball
4	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson bosh suyagini turli rakurslarda tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Odam boshining suyagi qurilishi haqida ma'lumot. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(175- bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11-bet). 5. http://lib.cspi.uz
5	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson bosh suyagini turli rakurslarda tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Inson bosh suyagini konstruktiv qurish orqali o'rganish..

		Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(176- bet) 2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi 3. http://tphv.ru
6	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson bosh suyagini turli rakurslarda tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson bosh suyagini yuz nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Inson bosh suyagini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda tushlash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(177- bet). 2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11 bet). 4. http://cspi.uz
7	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson bosh suyagini turli rakurslarda tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson bosh suyagini turli rakurslardagi xolatini tushlash orqali umumlashtirish. 2. Inson bosh suyagini umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(178- bet) 2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001. (11 bet) 2. http://www.stateartmuseum.uz
2-Joriy nazorat 10ball		
8	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: B.Mikelanjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'z) Mavzu rejasi: 1. David boshining bo'laklari, lab bo'lagi qalamtasviri. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(102- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (74-83-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(40-44-bet). 2. http://www.stateartmuseum.uz
9	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: B.Mikelanjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'z) Mavzu rejasi: 1. Portret, plastik anatomiya, perspektiva qonunlariga asoslangan holda burun modelini qurishni o'rganish. 2. Burun modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish, konstruktiv qurilishini topish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(90-94 bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (83-86-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. http://www.edu.uz
10	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: B.Mikelanjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'z) Mavzu rejasi: 1. Ko'z modelini nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Ko'z modelini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda vazifani tushlash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(96-101- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(36-39-bet) 2. http://www.edu.uz
11	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: B.Mikelanjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'z) Mavzu rejasi: 1. Quloq modelini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda vazifani tushlash va yakunlash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(108- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent,

		2001(29-bet). 2. http://www.stateartmuseum.uz
12	6	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: B.Mikelandjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'z) Mavzu rejası: 1. Quloq modelini konstruktiv qurilishini topish. 2. B.Mikelandjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri. 3. Umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(109-110 bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(30-bet). 2. http://artsurikov.ru
		3-Joriy nazorat 10ball
13	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Kesik bosh gips namunasini qalamtasviri Mavzu rejası: 1. Odam boshining qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, kesib ishlash usulida mashq qilish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(121- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(5-6-bet). 2. http://lib.cspi.uz
14	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Kesik bosh gips namunasini qalamtasviri Mavzu rejası: 1. Kesik bosh gips namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish. 2. Kesik bosh gips namunasini konstruktiv qurish va tushlash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(122- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(7-bet). 2. http://cspi.uz
15	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Kesik bosh gips namunasini qalamtasviri Mavzu rejası: 1. Kesik bosh nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Kesik bosh gips namunasini yakuniy bosqichi umumlashtirib yaxlit bir butunlikda yakunlash. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(123- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(8-bet) 5. http://www.edu.uz 6. http://www.arthistory.ru
		4-Joriy nazorat 10ball
		<u>Kurs natijalari,yakuniy nazoratga tayyorgarlik ko'rish.</u>
	2	YAKUNIY NAZORAT 50 ball
		III-semestr
1	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Anatomik bosh namunasining qalamtasviri. Ekorshe (Gudon) gips boshini tasvirlash. Mavzu rejası: 1. Odam boshining qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, kesib ishlash usulida mashq qilish. 3. Kesik bosh gips namunasini qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(32- bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet). Tavsiya etiladi: 6. http://www.edu.uz
3	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Anatomik bosh namunasining qalamtasviri. Ekorshe (Gudon) gips boshini tasvirlash.

		Mavzu rejasi: 1. Kesik bosh nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Kesik bosh gips namunasini yakuniy bosqichi umumlashtirib yaxlit bir butunlikda yakunlash. Adabiyotlar: 5. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(34- bet). 6. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 7. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(21- bet) Tavsiya etiladi: 8. http://www.edu.uz
		1- Joriy nazorat 10 ball
4	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Antik davrga mansub gipsdan ishlangan bosh niqobi namunasining qalamtasviri (Venera) Mavzu rejasi: 1. Kompozitsiya qonuniyatlari, chiziqli, havo, perspektivalari, ufq tekisligi siluet, konstruksiya, shtrix, masshtab, nisbatlar, materiallar xususiyatlari, yorug-soya qonuniyatlari, turli tasvirlash vositalaridan foydalanib modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(175- bet). 2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi: 3. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11- bet). 4. http://lib.cspi.uz
5	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Antik davrga mansub gipsdan ishlangan bosh niqobi namunasining qalamtasviri (Venera) Mavzu rejasi: 1. Antik davrga mansub bo'lgan bosh niqobini konstruktiv qurish bosqichi. 2. Yuz nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(176- bet) 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi 6. http://tphv.ru
6	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Antik davrga mansub gipsdan ishlangan bosh niqobi namunasining qalamtasviri (Venera). Mavzu rejasi: 1. Yuz niqobidagi yorug` soya, shu`la, reflekslarini shtrixlash orqali aniqlashtirish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(177- bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11 bet). 5. http://cspi.uz
7	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Antik davrga mansub gipsdan ishlangan bosh niqobi namunasining qalamtasviri (Venera). Mavzu rejasi: 1. Antik davrga mansub bo'lgan bosh niqobini umumlashtirish va ishni yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(178- bet) 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001. (11 bet) 5. http://www.stateartmuseum.uz
		2-Joriy nazorat 10ball
8	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Appolon). Mavzu rejasi: 1. Appolon yuz qiyofasini o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish va qog'ozga konstruktiv qurilishi bo'yicha joylashtirish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(102- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (74-83-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(40-44-bet). 5. http://www.stateartmuseum.uz
9	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Appolon). Mavzu rejasi: 1. Yuz nisbatlarni aniqlash va burun, lab, ko'z nisbatlarini to'g'ri tasvirlash. 2. Appolon gips bosh namunasini yorug`-soya qonunlariga amal qilgan holda tuslash. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(90-94 bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (83-86-bet). 6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet).

		Tavsiya etiladi: 7. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(32-35-bet) 8. http://www.edu.uz
10	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Appolon). Mavzu rejasi: 1. Boshdagi yuz nisbatlarini to'g'ri ifodalab tushlash. 3. Ko'z modelini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda vazifani tushlash. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(96-101- bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). 6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 7. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(36-39-bet) 8. http://www.edu.uz
11	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Appolon). Mavzu rejasi: 1. Talabalarni turli tasvirlash vositalari ko'mir pastels, sangina, sous va boshqa vositalarda ishlashga o'rgatish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(108- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 3. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(29-bet). 4. http://www.stateartmuseum.uz
12	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Appolon). Mavzu rejasi: 1. Gips bosh namunasini umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(109-110 bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(30-bet). 6. http://artsurikov.ru
		3-Joriy nazorat 10ball
13	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Gatamelatta, Sokrat, Zevz). Mavzu rejasi: 1. Bosh nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Bosh namunasini turli tasvirlash vositalari ko'mir pastels, sangina, sous va boshqa vositalar orqali ishlashni o'rganish. 3. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(121- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 1. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(5-6-bet). 6. http://lib.cspi.uz
14	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Gatamelatta, Sokrat, Zevz). Mavzu rejasi: 1. Odam boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(122- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 6. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(7-bet). 7. http://cspi.uz
15	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasining qalamtasviri (Gatamelatta, Sokrat, Zevz). Mavzu rejasi: 1. Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasini konstruktiv qurish. 2. Bosh, yuz nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash konstruktiv tuzilish, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rgatish. 3. Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasini umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(123- bet).

		2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(8-bet) 5. http://www.edu.uz 6. http://www.arthistory.ru
		4-Joriy nazorat 10ball
		<i>Kurs natijalari yakuniy nazoratga tayyorgarlik ko'rish.</i>
	3	YAKUNIY NAZORAT 50 ball
		IV-semestr
1	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: O'ziga hos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Inson boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqqa 2006.(5-19- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (5-26-bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 6. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (3-20- bet). 7. http://lib.cspi.uz
2	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: O'ziga hos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. O'ziga hos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson qiyofasini konstruktiv qurish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqqa 2006.(18-50- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (26-36-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(7-8- bet). Tavsiya etiladi: 5. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (14-21- bet). 6. http://lib.cspi.uz
3	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: O'ziga hos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Bosh nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash konstruktiv tuzilish, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rgatish. 2. Tuslash orqali insonni o'ziga xos xarakterini, ko'rinishini ifodalash. 3. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqqa 2006.(58-65- bet) 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (36-39-bet). 6. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(8-9- bet) Tavsiya etiladi: 7. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013. (22-30- bet) 8. http://lib.cspi.uz
		2- Joriy nazorat 10 ball
4	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan yonidagi inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Inson boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqqa 2006.(66-67- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (27-34-bet). 5. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013. (8-9- bet). Tavsiya etiladi: 6. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(12-bet). 7. http://lib.cspi.uz
5	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan yonidagi inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. O'ziga hos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson qiyofasini konstruktiv qurish. Adabiyotlar: 1.Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqqa 2006.(67-68 bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (44-47-bet). 3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(10- bet). Tavsiya etiladi: 4. http://lib.cspi.uz
6	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan yonidagi inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Bosh nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash konstruktiv tuzilish, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rgatish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqqa 2006.(69-70- bet).

		3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (44-47-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(10-11- bet) Tavsiya etiladi: 5. http://lib.cspi.uz
7	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan yonidagi inson portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasini umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(70- 71-bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (44-47-bet). 6. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(12- bet). Tavsiya etiladi: 7. http://lib.cspi.uz
		2-Joriy nazorat 10 ball
8	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson boshini elka kamari bilan tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Tasvirlashning turli texnikalaridan foydalanib kompozitsiyalar bajarish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(72- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (48-49-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(15- bet). Tavsiya etiladi: 5. http://www.edu.uz
9	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson boshini elka kamari bilan tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Inson boshini elka kamari bilan tasvirlash. 2. Qiyofani tasvirlashda konstruktiv anatomik tuzilishni hisobga olib uning holatini aniqlash. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(73- bet). 3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(16- bet). Tavsiya etiladi: 4. http://clubnps.ru
10	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson boshini elka kamari bilan tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. 2. Inson boshini elka kamari bilan konstruktiv qurish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(74- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (35-44-bet). 5. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(17- bet). Tavsiya etiladi: 6. http://www.edu.uz
11	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson boshini elka kamari bilan tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Bosh, yelka nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash konstruktiv tuzilish, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rganish. 2. Vazifani yakuniy bosqichi. 3. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(75- bet). 5. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(18- bet). Tavsiya etiladi: 6. http://clubnps.ru
		3-Joriy nazorat 10ball
12	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Keksa inson boshining murakkab holatdagi portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Odam boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. 2. Tuslash orqali uning xajmini ko'rsatish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(77- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (60--bet). 5. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet). Tavsiya etiladi: 6. http://my.uz
13	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Keksa inson boshining murakkab holatdagi portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(78-79- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (62-63-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(20- bet).

		Tavsiya etiladi: 5. http://lib.cspi.uz
14	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Keksa inson boshining murakkab holatdagi portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Keksa inson boshining murakkab holatdagi portreti konstruktiv qurish.. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(80- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (64-66-bet). 4. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(21- bet) Tavsiya etiladi: 5. http://lib.cspi.uz
15	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Keksa inson boshining murakkab holatdagi portreti qalamtasviri. Mavzu rejasi: 1. Bosh nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash konstruktiv tuzilish, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rganish. 2. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(81-82- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (64-66-bet). 5. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013 .(22- bet) Tavsiya etiladi: 6. http://lib.cspi.uz
		4-Joriy nazorat 10ball
		<u>Kurs natijalari,yakuniy nazoratga tayyorgarlik ko'rish.</u>
	4	YAKUNIY NAZORAT 50 ball
V-semestr		
1	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Naturaning xarakterli xususiyatlarini ochib berish. 2. Qiyofani tasvirlashda konstruktiv anatomik tuzilishni hisobga olib uning holatini aniqlash. 3. O'quv grafik vazifa chizishda inson yuz tuzilishi xususiyatlarini ochib berish. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(32- bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet). Tavsiya etiladi: 7. http://www.edu.uz
2	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Odam boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. 3. Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha konstruktiv qurish. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(33- bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(20- bet) Tavsiya etiladi: 7. http://art-academy.uz
3	2	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Bosh, qo'l nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rganish. 2. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(34- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(21- bet) Tavsiya etiladi: 4. http://www.edu.uz
		1- Joriy nazorat 10 ball
4	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Odam boshining suyagi qurilishi haqida ma'lumot. Adabiyotlar: 2.Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiqa 2006.(175- bet). 3.Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi: 4.B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11-bet). 5. http://lib.cspi.uz
5	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash. Mavzu rejasi:

		1. Inson qo'l va oyoqlarining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. Inson bosh suyagini konstruktiv qurish orqali o'rganish. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(176- bet) 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi 4. http://tphv.ru
6	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson bosh suyagini yuz nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Inson bosh suyagini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda tuslash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(177- bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11 bet). 6. http://cspi.uz
7	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson bosh suyagini turli rakurslardagi xolatini tuslash orqali umumlashtirish. 2. Inson bosh suyagini umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(178- bet) 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001. (11 bet) 6. http://www.stateartmuseum.uz
2-Joriy nazorat 10 ball		
8	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson qo'l va oyoqlarining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(102- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (74-83-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(40-44-bet). 6. http://www.stateartmuseum.uz
9	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Nisbatlarni aniqlash va modelni konstruktiv qurish. 2. Yorug'-soya qonunlariga amalqilgan holda vazifani tuslash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(90-94 bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (83-86-bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 6. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(32-35-bet) 7. http://www.edu.uz
10	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Umumlashtirish va ishini yakuniga etkazish. 2. Qiyofani tasvirlashda konstruktiv anatomik tuzilishni hisobga olib uning o'tirgan yoki yotgan holatini aniqlash va tasvirlash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(96-101- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(36-39-bet) 6. http://www.edu.uz
11	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Odam qomatining anatomik qurilishi haqida ma'lumot 2. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(108- bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent,

		2001(29-bet). 6. http://www.stateartmuseum.uz
		3-Joriy nazorat 10ball
12	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Bosh, qo'l nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rganish B.Mikelandjeloning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(109-110 bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet) Tavsiya etiladi: 4. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(30-bet). 5. http://artsurikov.ru
13	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Nisbatlarni aniqlash va modelni konstruktiv qurish. 2. Yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda vazifani tushlash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(121- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 6. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(5-6-bet). 7. http://lib.cspi.uz
14	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Odam qomatining anatomik qurilishi haqida ma'lumot Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(122- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(7-bet). 6. http://cspi.uz
15	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(123- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(8-bet) 6. http://www.edu.uz 7. http://www.arthistory.ru
		4-Joriy nazorat 10ball
		<u>Kurs natijalari yakuniy nazoratga tayyorgarlik ko'rish.</u>
	5	YAKUNIY NAZORAT 50 ball
		VI-semestr
1	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatni murakkab (o'tirgan, yotgan) holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Qiyofachini o'rgansh, qisqa muddatli chizglarni bajarish va qog'ozga to'g'ri joylashtirish. 2. Nisbatlarini aniqlash 3. Қиёфачини ўрганиш, қисқа муддатли чизгиларни бажариш ва қоғозга тўғри жойлаштириш. Нисбатларни аниқлаш ва моделни конструктив қуриш. Qiyofani tasvirlashda konstruktiv anatomik tuzilishni hisobga olib uning holatini aniqlash. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(32- bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(19- bet). Tavsiya etiladi: 7. http://www.edu.uz
2	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha tasvirlash Mavzu rejas: 1. Odam boshining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. 2. Modelni o'rganish, qisqa muddatli chizgilarni bajarish. 3. Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha konstruktiv qurish. Adabiyotlar: 4. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(33- bet). 5. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet).

		6. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(20- bet) Tavsiya etiladi: 7. http://art-academy.uz
3	2	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qiyofasini qo'llari bilan beligacha tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Bosh, qo'l nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rganish. 2. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(34- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (50-59-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(21- bet) Tavsiya etiladi: 4. http://www.edu.uz
		1- Joriy nazorat 10 ball
4	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash Mavzu rejasi: 1. Odam boshining suyagi qurilishi haqida ma'lumot. Adabiyotlar: 2.Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(175- bet). 3.Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi: 4.B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11-bet). 5.http://lib.cspi.uz
5	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson qo'l va oyoqlarining anatomik qurilishi haqida ma'lumot. Inson bosh suyagini konstruktiv qurish orqali o'rganish. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(176- bet) 2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet) Tavsiya etiladi 3. http://tphv.ru
6	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson bosh suyagini yuz nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash. 2. Inson bosh suyagini yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda tushlash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(177- bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(11 bet). 6. http://cspi.uz
7	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qo'llari va oyoqlarini turli rakurslarda (anatomik tahlilari bilan) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Inson bosh suyagini turli rakurslardagi xolatini tushlash orqali umumlashtirish. 2. Inson bosh suyagini umumlashtirish va ishini yakuniga yetkazish. Adabiyotlar: 1.Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(178- bet) 2. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 3. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001. (11 bet) 4. http://www.stateartmuseum.uz
		2-Joriy nazorat 10 ball
8	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1.Inson qo'l va oyoqlarining anatomik qurilishi xaqida ma'lumot. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(102- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (74-83-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1.B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(40-44-bet) 2. http://www.stateartmuseum.uz
9	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejasi: 1. Nisbatlarni aniqlash va modelni konstruktiv qurish. 2. Yorug'-soya qonunlariga amalqilgan holda vazifani tushlash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(90-94 bet).

		4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (83-86-bet). 5. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 6. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(32-35-bet) 7. http://www.edu.uz
10	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Umumlashtirish va ishni yakuniga etkazish. 2. Qiyofani tasvirlashda konstruktiv anatomik tuzilishni hisobga olib uning o'tirgan yoki yotgan holatini aniqlash va tasvirlash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(96-101- bet). 4. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(36-39-bet) 6. http://www.edu.uz
11	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Qiyofachi qomatini murakkab bo'lmagan holatda (Anatomik taxlillar asosida) tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Odam qomatining anatomik qurilishi haqida ma'lumot 2. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(108- bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 7. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(29-bet). 8. http://www.stateartmuseum.uz
3-Joriy nazorat 10ball		
12	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Bosh, qo'l nisbatlarini to'g'ri ifodalab tasvirlash, plastika, hajm kompozitsiya asoslari qonun-qoidalarini o'rganish B.Mikelandjelonning David haykali boshining bo'laklari qalamtasviri. Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(109-110 bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (87-91-bet) Tavsiya etiladi: 3. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001(30-bet). 4. http://artsurikov.ru
13	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Nisbatlarni aniqlash va modelni konstruktiv qurish. 2. Yorug'-soya qonunlariga amal qilgan holda vazifani tuslash. Adabiyotlar: 3. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(121- bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(5-6-bet). 6. http://lib.cspi.uz
14	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Odam qomatining anatomik qurilishi haqida ma'lumot Adabiyotlar: 1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(122- bet). 2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 3. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 1. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(7-bet). 2. http://cspi.uz
15	4	Mashg'ulot turi: Amaliy Mavzu: Inson qomatini tik holatda tasvirlash. Mavzu rejas: 1. Vazifani yakuniy bosqichi. Adabiyotlar: 2. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, Musiq 2006.(123- bet). 3. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020. (92-107-bet). 4. Xalilov R. Рисунок. Toshkent «Navruz» 2013 .(5-6- bet). Tavsiya etiladi: 5. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.(8-bet) http://www.edu.uz
4-Joriy nazorat 10ball		

	<u>Kurs natijalari, yakuniy nazoratga tayyorgarlik ko'rish.</u>
6	YAKUNIY NAZORAT 50 ball

MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARI

Mustaqil ta'lim topshiriqlari mazkur kurs mazmunini to'liq qamrab olish maqsadida tayyorlangan bo'lib, nazariy egallangan bilimlarni kengaytirish, talabalarning mustaqil o'qish faoliyatini yo'lga qo'yishga asoslangan.

Mustaqil topshiriqlari talabaning o'quv yuklamasining tarkibiy qismiga kiradi. Mazkur kursdagi modullar yuzasidan topshiriqlar amaliy xarakterda bo'lib talaba tomonidan mustaqil o'zlashtirilishi va topshirilishi shart. Har bir mustaqil ta'lim topshirig'i uchun talaba tomonidan 0,2 kredit to'planadi. **Talaba semestr yakuniga qadar mustaqil ta'limdan maksimal 0,8 kredit to'plashi zarur.**

Kurs modullari	Topshiriq turi	Toshiriq shakli	MT ga ajratilgan miqdori
Geometrik shakllarni chiziqli konstruktiv qurilishini tasvirlashga oid mashqlar bajarish (Shar, silindr, konus, kub, prizma).	individual	Amaliy ish	0,2 K
Gips naqshli rozetka ishtirokida natyurmortning qalamtasviri (Daraxt yoki gul bargi va ko'za, mevalardan iborat natyurmort kompozitsiyasi)	Individual	Amaliy ish Adabiyotlar taxlili	0,2 K
Murakkab holatdagi turli mato burmalari bilan natyurmort qalamtasvirini bajarish	Individual	Amaliy ish Taqqidmot	0,2 K
Uy-ro'zg'or buyumlari va sabzavotlardan tuzilgan natyurmortning qalamtasviri	Individual Jamoaviy	Amaliy ish Animatsion rolik	0,2 K
jami			0,8 K
Samovar, choynak, payola va mevalardan tashkil topgan murakkab bo'lmagan natyurmort	Jamoaviy	Animatsion rolik, Amaliy ish	0,2 K
Inson bosh suyagini yuqoridan va yon tomondan tasvirlash	Individual	Adabiyotlar taxlili taqqidmot	0,2 K
David boshining bo'laklari qalamtasviri (burun, quloq, lab, ko'zlarning turli holatlardagi tasvirlari)	Individual	Amaliy ish	0,2 K
Inson boshini kesib ishlash usullarini mashq qilish	Jamoaviy	Amaliy ish Yakuniy ijodiy ko'rgazma	0,2 K
jami			0,8 K
umumiy			1.6 K

O'QUV ADABIYOTLARI, DARSLIK VA O'QUV QOLLANMALAR

Asosiy adabiyotlar.

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, 2006.
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020.
3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013
4. **Qo'shimcha adabiyotlar:**
Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Halq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, № 11
5. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil
6. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash- yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi.Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil
7. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.
8. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013.
9. P.Thomas, A.Taylor Drawing, London-2011
10. B.Barber "Full course of the drawing", Barselona-2014.

Axborot manbalari:

3. www.cspi.uz
4. san.at.uz
5. <http://www.edu.uz>
6. <http://www.dist.cspi.uz>
7. <http://www.gov.uz>
8. <http://lib.cspi.uz>
9. <http://sites.ziynet.uz/>

BAXOLASH ME'ZONI

Joriy nazoratlar	Amaliy mashg'ulot uchun ajratilgan kredit	Mustaqil ta'lim uchun ajratilgan kredit	Jami kredit
I	0.3	0.2	0.5
II	0.3	0.2	0.5
III	0.3	0.2	0.5
IV	0.3	0.2	0.5
4	1,2 K	0,8 K	2 K
Yakiniy nazorat			2K
Umumiy	1.2	0,8	4K

TALABALARNI BAHOLASH TARTIBI

Baholash tartibi o'z ichiga nazoratlar turini (oraliq, joriy va yakuniy) qamrab oladi. talabalarining o'zlashtirish darajasi quyidagi yo'l bilan baholanadi:

Darajasi	Ballar (foiz)		Reyting
A+	95 - 100 ball	5	A'LO
A	90 - 94 ball	4.0	
B+	85 - 89 ball	3.5	JUDA YAXSHI
B	80 - 84 ball	3.0	
C+	75 - 79 ball	2.5	YAXSHI
C	70 - 74 ball	2.0	
D+	65 - 69 ball	1.5	SHARTLI O'TDI
D	60 - 64 ball	1.0	
F	59 ball va undan past	0.0	O'TMADI

Ballar taqsimoti:

Joriy nazorat - 50 ball.

Yakuniy nazorat - 50 ball.

Jami: 100 ball

TALABALARNING O'ZLASHTIRISHINI BAHOLASH MEZONLARI

“A+”, “A”, “B+” baho: materiallarni mustaqil ravishda tez o'zlashtiradi: xatolarga yo'l qo'ymaydi; mashg'ulotlarda faol ishtirok etadi; savollarga to'liq va aniq javob beradi. mustaqil ishlarni o'z vaqtida topshiradi.

“B”, “C+”, “C” baho: materiallarni yaxshi o'zlashtirgan, uni mantiqiy ifoda eta oladi; mashg'ulotlarda faol ishtirok etadi; savollarga to'liq va aniq javob beradi, biroq uncha jiddiy bo'lmagan xatolarga yo'l qo'yadi, mustaqil ishlar vaqtidan kechikib topshiradi.

“D+”, “D” baho: asosiy materiallarni biladi, biroq aniq ifoda etishga qiyinaladi; savollarga javob berishda aniqlik va to'liqlik yetishmaydi; materiqlarni taqdim etishda ayrim xatoliklarga yo'l qo'yadi; kommunikatsiya jarayonida qiyinchilik sezadi.

“F” (o'tmadi) baho: materiallarni o'zlashtirmagan; savollarga javob bera olmaydi; mashg'ulotlarda ishtirok etmaydi, amaliy vazifalarni topshirmaydi.

talabalarni baholashda quyidagilar hisobga olinadi:

- mashg'ulotlardagi ishtiroki (davomat);
- mashg'ulotlardagi faollik va ijodkorlik;
- asosiy va qo'shimcha o'quv ijodiy materiallarini o'zlashtirish;
- mustaqil ta'lim bo'yicha topshiriqlarni ijodiy jihatdan mukammal va o'z vaqtida bajarish;
- nazoratning barcha turlarini ijodiy yondoshgan holda o'z vaqtida bajarish.

AKADEMIK VA YETUK TALABLAR

Nazorat topshiriqlarini bajarishda ko'chirmakashlikka (plagiat) yo'l qo'yilmaydi.

Test, o'quv loyihalari, ijodiy ishlar, mustaqil ishlar, oraliq, joriy, yakuniy nazorat topshiriqlarini boshqa shaxslardan ko'chirib olinishiga yo'l qo'yilmaydi, boshqa talabaning o'niga imtihon topshirish ta'qiqlanadi.

Kurs bo'yicha har qanday nazorat topshirig'ini soxtalashtirgan talaba “fanni o'zlashtirmagan” (“F”) hisoblanadi.

Mashg'ulotlar paytida mobil aloqa va boshqa elektron quрилmalardan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Mashg'ulotlar paytida auditoriyada (virtual auditoriyada) belgilangan talablarga zid harakatlar qilish mumkin emas.

Boshqalar va turli fikrlarga tolerant munosabatda bo'lish talab etiladi.

Kontakt soatlari*: mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarish, ularni taqdim etish, zarur ma'lumotlar va turli materiallar bo'yicha savollarga quyidagi grafik asosida o'qituvchiga murojaat qilishingiz mumkin:

№	Kun	Vaqt	Xona
1.	Chorshabna	14.00 – 16.00	103

* Eslatma: Mazkur blok har bir o'qituvchi tomonidan o'zining individual-shaxsiy ishchi dasturida imkoniyatdan kelib chiqib to'ldiriladi.

2020-2021

1-kurs

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi

Qalamtasvir fani

O'qituvchi Sh.A.Yusupova
yusupovashoxista32@gmail.com

1 -amaliy Mashg'ulot

GEOMETRIK SHAKLLAR VA JISMLARDAN TASHKIL TOPGAN NATYURMORT

Mavzu rejasi:

- 1.Qalamtasvir fani tasviriy san'atning asosi sifatida.
- 2.Qalamtasvir fanining maqsad va vazifalari.
- 3.Shaklni konstruktiv tahlil qilish.
- 4.Qalamtasvir fanini muhim xususiyati va obrazli ifodalash.
- 5.Soya yorug' jihatlarini qalamtasvir fanining asosiy vositasi sifatida ahamiyatini o'rganish.
- 6.Geometrik jismlarning yorug' va soya joylarini belgilab, tus jihatlarini topish. Geometrik shakllarda yorug' va soya, refleksi, bliklarini, tus berish usullarini o'rganish
- 7.Natyurmort kompozitsiyadagi hajmdorlikni, fazoviylikni ifodalash.
- 8.Natyurmortni yaxlit bir butunlikda tugallash.

1 -amaliy Mashg'ulot

GEOMETRIK SHAKLLAR VA JISMLARDAN TASHKIL TOPGAN NATYURMORT

Qalamtasvir- bu shunday san'atki, tajribani aniq ifodalovchi vositasidir. Hayotning bitta maqsadlaridan biri o'zingni bilish bo'lsa, unda bu borliqni bilishdan boshlanadi. Qalamtasvir - bu oddiylikni ajoyib tarzda ifodalash yoki o'rganish.

Qalamtasvir - barcha tasviriy san'at turlarining asosi hisoblanadi. Rassom tasviriy san'at turining qaysi birida ijod qilishidan qat'iy nazar, qalamtasvirga asoslanadi. U o'zining kuzatishlari, katta asar kompozitsiyalari ustidagi izlanishlarini avval qalamda dastlabki chizgilar bilan ifodalaydi. San'at asarlarini yaratishda esa, ushbu bajarilgan chizgilar rassomga yordamchi manba bo'lib xizmat qiladi.

Drawing is the art of being able to leave an accurate record of the experience of what one isn't, of what one doesn't know. If one of life is to know oneself, then a great deal of time is spent investigating on already knows. So a great drawing is either confirming beautifully what is commonplace, or probing authoritatively the unknown.

The term »drawing« encompasses a number of meanings. The word suggest both the physical act of making marks on a surface and like the Old English word dragon, from which it derives, of »pulling« or »dragging« an object. This notion of dragging is significant to our idea of drawing.

Rassom u yoki bu kartinasining yaratishni qalamdan boshlaydi. Shudan keyingina ushbu san'at asari ranglar jilosi orqali tomoshabinga estetik huzur baxsh etadi. Boshqacha qilib aytganda, qalamtasvirsiz hech bir rassom o'z asarini etuk holga keltira olmaydi.

Qalamtasvir boshqa san'at turlari orasida mustaqil ravishda tugallangan dastgohli san'at asari ham bo'lishi mumkin. tush, sangina, pastel, sous, qalam bilan bajarilgan ko'plab kartinalar jahonning turli san'at muzeyi va ko'rgazmalaridan joy olgan. Qalamtasvir mashg'ulotlari ko'rib-kuzatib to'g'ri tasvirlash, borliqni idrok etish, qo'l, on va sezgi organlarini shakllantirishda nafaqat bo'lajak rassomga, balki turli kasb sohasidagi kishilarga zarurdir.

Uyg'onish davrining buyuk rassomi va olimi **Leonardo da Vinchin**ing «**Rangtasvir qonunlari**» nomli asarida jumladan shunday degan edi: *«Yoshlar o'zlarini ilm-fan, tasviriy san'atda sinamoqchi bo'lsalar; avvalo rassom chizishni mukammal bilmoqlari lozimdir»*

1 -amaliy Mashg'ulot

Qalamtasvir mashg'ulotlari boshqa mutaxassislik fanlari qatorida bo'lajak o'qituvchi-rassomlarni tayyorlashda asosiy mezon hisoblanadi. Jalamtasvir darslari talabarga I-IV kurslarda nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali olib boriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, amaliy mashg'ulotlar qatorida nazariy bilimlar bo'lajak mutaxassislarga ularning keyingi pedagogik, ijodiy va ilmiy faoliyatlarida muhimdir.

Borliqni realistik tasvirlash talabalarga nafaqat amaliy bilimlarni beribgina qolmay, balki ularning umumiy dunyoqarashlarini o'stirishda katta ahamiyatga ega. Realistik tasvirlash san'ati, shuningdek yoshlarda borliqni haqqoniy obrazlarda ifoda etish mahoratlarini rivojlantiradi.

Rasm chizishni o'rganish talabalarga atrofdagi jismlarning hajmini haqqoniy tasvirlash bilan birga, ularning estetik didlarini ham o'stirishda katta ahamiyatga ega.

Rasm chizish asoslarini o'rganish, narsaning o'ziga qarab bosqichma-bosqich tarzda tasvirlash printsipida qurilgandir. Tabiatga muhabbat va kuzatuvchanlik, buyumlarni to'g'ri tasvirlash kabi fazilatlar har bir tasviriy san'at bilan shug'ullanadigan talabalarga xos bo'lmog'i kerak.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisining etuk malakaga ega bo'lishda nafaqat amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirgan bo'lishi, balki tasvirlash san'ati sohasida nazariy tayyorgarligining puxtaligiga ham bog'liq.

Bo'lg'usi pedagog-rassomlarni buyuk rassom va tasviriy san'at sohasida ko'plab nazariy, amaliy bilimlarni meros qilib qoldirgan shaxslar hayoti va ijodiy faoliyatlari bilan tanishtirish, ularning asarlarini chuqur o'rganish ham katta ahamiyatga ega.

Qalamtasvir mashg'ulotlari Badiiy-grafika fakultetidagi mutaxassis o'quv fanlarining asosi sifatida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilariga quyidagi asosiy qonunlarni o'rgatishni maqsad qilib qo'yadi:

1. Tasviriy san'atda kompozitsiya asoslari.
2. Shakllarning chiziqli konstruktiv tuzilishi.
3. Buyumlarning o'zaro nisbatlari.
4. Tasviriy san'atda perspektiva qonunlari.
5. Shakllarda yorug' va soya qonuniyatlari.
6. Tasvirni metodik ketma-ketlikda «analiz» va «sintez» qilib to'g'ri bajarish Bu ko'nikma va malakalar talabaning oliy o'quv yurtining barcha bosqichlari davomida bilim olish vaqtida o'quv mashqlarini bajarish orqali rivojlanadi va takomillashib boradi. Shuningdek, ushbu bilimlar bo'lajak o'qituvchi-rassomning oliygohni tugatgandan so'ng, pedagogik va ijodiy ish jarayonida ham muhimdir.

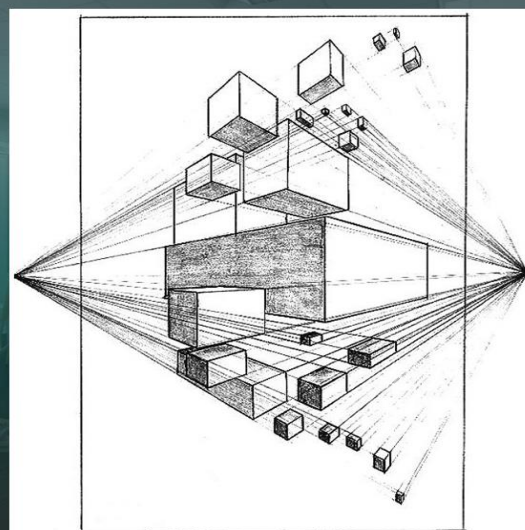
1 -amaliy Mashg'ulot

1. – bosqich. Kub shaklining barcha yorug'-soya munosabatlarini belgilash... tomonlari tus nisbatlarini aniqlab, refleks, yaltiroq qismlarini topib vazifani bir butun yaxlitlikka keltirish.

Quyida silindr, shar shakllarini tasvirlash ham kub shaklini tasvirlash bosqichlari asosida olib boriladi. Bunda ularning o'zaro munosabatlar, tasvirlashda yordamchi chiziqlar o'tkazib ish yuritish metodi, perspektiva qonunlariga asoslanish kabilarni ko'rishimiz mumkin.

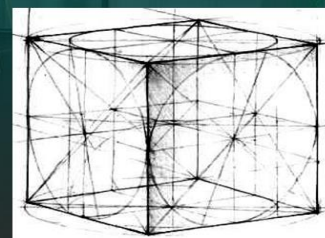
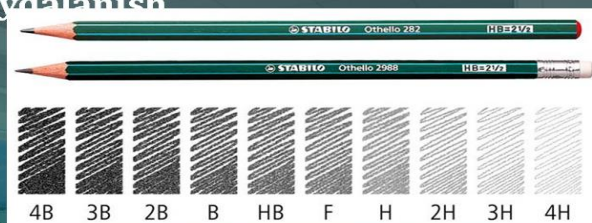
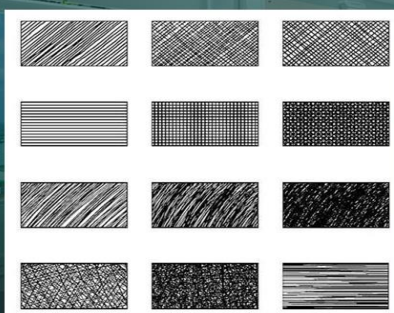
Geometrik shakllarni tasvirlashda ularni oddiydan boshlash kerak...so'ngra sekin-asta murakkabroqlariga o'tiladi.

O'tilgan mavzularga qiyoslab talaba uyda mustaqil ko'plab xomaki rasm va qalamchizgilar bajarishi muhim ahamiyatga ega. Chunki auditoriyada bajarilgan har bir vazifa asosida parallel ravishda uyda ishlangan mashqlar talabaning o'qituvchi rahbarligida kompozitsiya olgan fazoviy tasavvur, chiziqli konstruktiv tuzilish, yorug'-soya munosabatlari, perspektiva qonuni, nisbatlarni to'g'ri belgilash va ayniqsa, tasvirlash malakalarini rivojlantiradi. Buning uchun uydagi turli shakllarga ega bo'lgan quti, kursi, yashik, bidon, ko'za, choynak, piyola, stakan va boshqa ko'plab uy jihoz va buyumlari kifoya.

1 -amaliy Mashg'ulot

Qalam turlari, shtrixlar va ulardan tasvir ishlashda foydalanish

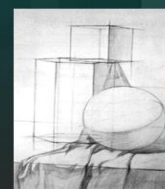
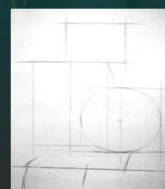
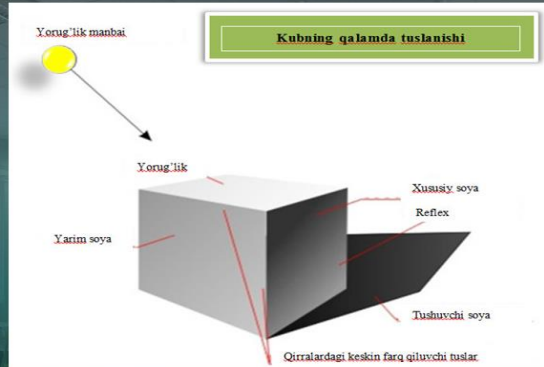
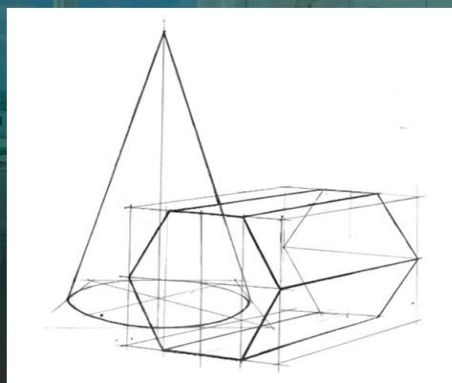

1 –amaliy Mashg'ulot

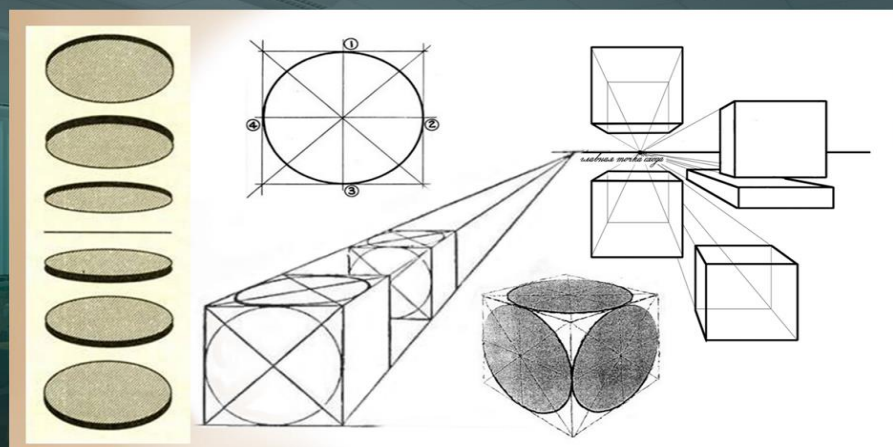
Grafik qalamlarning tuslardagi farqini ko'rsatuvchi rasm. Qalamlarning o'ttiz xil qattiq-yumshoqlik ko'rinishlari mavjud.

Range of graphite pencils, showing the differing intensities of their leads. A professional range of pencils can include thirteen different values, as shown in this spectrum.

P.Tomas, A.Taylor Drawing London-2011 117-bet

1 –amaliy Mashg'ulot

1 –amaliy Mashg'ulot

Asosiy adabiyotlar

- Байметов Б. "Қаламтасвир". Дарслик 1-қисм. - Тошкент, 2006
 Муратов Х.Х. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020
 Халилов Р. Рисунок Издательство «Навруз» 2013

Qo'shimcha adabiyotlar

- Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январ, № 11
- Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. Тошкент, "Ўзбекистон", 2017 йил
- Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Тошкент, "Ўзбекистон", 2017 йил
- Б.Бойметов "Қаламтасвир" Педагогика институтлари ва университетлари талабалари учун ўқув қўлланма. Тошкент, 1997.
- Тожиёв Б, Маҳкамova С. "Қаламтасвир" (Дастлабки сабоқлар). Методик қўлланма. Тошкент, 2013.
- P.Thomas, A.Taylor Drawing, London-2011
- B.Barber "Full course of the drawing", Barselona-2014.

Elektron ta'lim resurslari

- www.tdpu.uz
- tdpu.library.uz
- lib.cspi.uz
- ziyonet.uz

TEST SAVOLLARI

..... deb buyumlarning fazo (bo'shliq) ta'sirida o'zgarib (qisqarib) ko'rinishiga aytiladi.

- A. Fazoviy perspektiva
- B. Ufq chizig'i
- S. Buyum tekisligi
- D. Ko'rish maydoni

.....deb, ko'zimi balandligida o'tadigan nurga aytiladi.

- A. Ufq chizig'i
- B. Fazoviy perspektiva
- S. Buyum tekisligi
- D. Ko'rish maydoni

.....deb tasvirlanayotgan buyumning joylashgan tekisligiga aytiladi.

- A. Buyum tekisligi
- B. Fazoviy perspektiva
- S. Ufq chizig'i
- D. Ko'rish maydoni

..... bu chizuvchining tasvirlanayotgan buyumni ko'rish vaqtida qamrab olishdir.

- A. Ko'rish maydoni
- B. Fazoviy perspektiva
- S. Ufq chizig'i
- D. Buyum tekisligi

Natyurmort tasviriy san'atning o'ziga xos qanday janr xisoblanadi?

- A. Mustaqil
- B. Mavxum
- S. Yagona
- D. Takrorlanmas

“Natyurmort” — (nature morte) qaysi tilidan so'z bo'lib, “jonsiz tabiat” degan ma'noni anglatadi?

- A. fransuzcha
- B. inglizcha
- S. lotincha
- D. italiyanacha

“Natyurmort” janrda nima tavirlanadi?

- A. Mehnat qurollari, sabzavot va mevalar, gullar, parranda hamda mayda hayvonlar tasvirlanadi, ya'ni natyurmort san'atda insonning maishiy hayotini aks ettiradi.
- B. Tabiat atrof-muxit
- S. jang maydonidagi tasvirlar
- D. dengiz ko'rinishi

Natyurmort XVII asrning boshlarida qaysi davlatda paydo bo'ldi.

- A. Gollandiyada
- B. Fransiya
- S. Italiya
- D. Shvetsariya

Natyurmort ishi qog'ozining qaysi qismiga joylashtiriladi?

- A. o'rtasiga
- B. o'ng tomoniga
- S. chap tomoniga
- D. pastki qismga

Jismning shakli va hajmini yanada to'liqroq ko'rsatish uchun nimadan foydalaniladi?

- A. yorug' - soyadan
- B. tushuvchi soyadan

- S. shaxsiy soyadan
- D. umumiy ko`rinishdan

Tasviriy san'atning necha turi mavjud?

- A. uch
- B. to`rt
- S. ikki
- D. besh

Rangtasvir, Haykaltaroshlik va Grafika tasviriy san'at ..... xisoblanadi.

- A. turi
- B. janri
- S. yo`nalishi
- D. oqim

.....asosan bino devorlariga, pannolar esa matolarga bo'yoqlar bilan ishlanadi.

- A. Freskalar
- B. Vitraj
- S. Minatyura
- D. Dekorativ rangtasvir

.....binolarning derazalari, eshiklari, oynalari ustiga bo'yoqlar yordamida ishlanadi.

- A. Vitraj
- B. Freskalar
- S. Minatyura
- D. Dekorativ rangtasvir

..... deganda bejirim, juda kichik, jaji, nozik san'at asarlari tushuniladi.

- A. Minatyura
- B. Vitraj
- S. Freskalar
- D. Dekorativ rangtasvir

Haykalarni necha turi mavjud?

- A. ikki
- B. uch
- S. besh
- D. to`rt

Grafika qaysi so`zdan olingan bo'lib, "yozaman, rasm ishlayman" degan ma'noni bildiradi?

- A. lotincha
- B. fransuzcha
- S. inglizcha
- D. italayncha

Grafika tasviriy san'atning .....dan biri hisoblanadi.

- A. turlari
- B. janri
- S. oqimi
- D. yo`nalishlari

Estamp fransuzcha so'z bo'lib, qanday ma'nosini bildiradi?

- A. shtamplash
- B. ranglash
- S. shtrixlash
- D. o'lcham qo'yish

"Natyurmort" qanday so'zi bo'lib "o'lik narsalar (natura)" ma'nosini anglatadi?

- A. fransuzcha
- B. lotincha
- S. inglizcha
- D. italayncha

Tasviriy san'atda turmush janri XVII asrda qayerda paydo bo'lgan?

- A. Gollandiyada
- B. Italiya
- S. Fransiya
- D. Shotlandiya

“Portret” fransuzcha “portrait” so'zdan olingan bo'lib, qanday ma'nosini bildiradi?

- A. kishilarni chehrasini xuddi o'ziga o'xshatib tasvirlash
- B. odam tuzilishini tasvirlash
- S. inson yelka, yarim va butun gavda tuzilishini tasvirlash
- D. rassom o'zini-o'z chizish

Xayvon va qushlarni rasmini ishlochi rassomlarni qanday rassomlar deb yuritiladi?

- A. animalist
- B. botalist
- S. miniatyurachi
- D. portetchi

Marina fransuzcha so'z bo'lib, ko'rinishi qanday ma'noni bildiradi?

- A. dengiz
- B. xayvonlar
- S. inson
- D. buyum

Qaysi so'z yalang'och degan ma'noni anglatadi?

- A. Nyu
- B. marina
- S. botal
- D. animal

O'zbekiston san'ati nechinchi asrga buyuk o'zgarishlar bilan kirib keldi?

- A. XXI
- B. XX
- S. IXX
- D. XVIII

Abstraksionizm loticha nima degan ma'noni anglatadi?

- A. mavhum
- B. real
- S. yashirin
- D. aniq

Marinist –qanday ko'rinishlarini tasvirlovchi rassom?

- A. dengiz
- B. manzara
- S. urush
- D. inson

.....– suvoq qilingan devor ustiga to'g'ridan-to'g'ri ezilgan bo'yoqlar bilan ishlangan tasvir.

- A. freska
- B. mazayka
- S. siluet
- D. grafika

.....– narsa o'lchamlarining o'zaro nisbatini (munosabatini) bildiradi.

- A. Proportsiya
- B. Prespektiva
- S. Komponovka
- D. Kompozitsiya

QALAMTASVIR

5110800 – Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo`nalishi
Qalamtasvir fani bo'yicha YaN amaliy ish shaklida A2 formatda olinadi.

Quyida YaN dagi amaliy ish mazmuni, bu ishni bajarish uchun zarur bo`ladigan nazariy bilimni mustahkamlashga qaratilgan savollar, chizishga namuna, variantlar to`plami keltiriladi.

№	Fannin g nomi	Fan bo'yicha o'tkaziladigan YAN mavzulari	Semestr	Format	YaN uchun ball	Nazorat turi
1	2	3	4	5	6	7
1	Qalamtasvir	San'at atributlaridan tuzilgan natyurmort	I	A2	50	Amaliy

BAHOLASH MEZONI

№	Masala sharti	Maksimal ball	Talaba bali
1	San'at atributlaridan tuzilgan natyurmort		
	Asarga mos kompozitsiya tuzish.	10	
	Kompozitsiya qonun-qoidalariga rioya qilish	10	
	Tasvirlashning turli texnikalaridan foydalanib kompozitsiyalar bajarish	10	
	Ranglar bilan tuslash.	10	
	Yakuniy bezak berish	10	
Jami:		50	

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Baymetov B. "Qalamtasvir". Darslik 1-qism.- Toshkent, 2006.
2. Muratov X.X. "Qalamtasvir", Toshkent, Ijod-print, 2020.
3. Xalilov R. Рисунок Toshkent «Navruz» 2013
4. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Halq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, № 11
5. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil
6. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi.Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil
7. B.Boymetov "Portret qalamtasviri" Pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2001.
8. Tojiev B, Mahkamova S. "Qalamtasvir" (Dastlabki saboqlar). Metodik qo'llanma. Toshkent, 2013.
9. P.Thomas, A.Taylor Drawing, London-2011
10. B.Barber "Full course of the drawing", Barselona-2014.

Internet resurslari

- 1.www.cspi.uz
- 2.san'at.uz
- 3.<http://www.edu.uz>
- 4.<http://www.dist.cspi.uz>
- 5.<http://www.gov.uz>
- 6.<http://lib.cspi.uz>
- 7.<http://sites.ziyonet.uz/>

